

БАЗОВА ПРОГРАМА

розвитку дитини дошкільного віку

«Я у Світі»

Базова програма “Я у Світі” – третя складова комплексу нормативних документів та науково-методичних матеріалів, пов’язаних з модернізацією змісту дошкільної освіти в Україні та гуманізацією її цілей і завдань. Вона розроблена науковцями на виконання Закону України “Про дошкільну освіту” згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні та затверджена Міністерством освіти і науки України.

До складу колективу авторів Програми увійшли відомі в Україні психологи та педагоги: О. Богінч, Н. Багласва, Г. Беленька, Е. Вільчковський, Н. Гавриш, А. Гончаренко, Н. Глухова, Н. Денисенко, О. Долинна, О. Кононко, Н. Кудикіна, В. Кузьменко, О. Павленко, Т. Піроженко, З. Плохій, Т. Поніманська, Г. Раратюк, О. Терещенко, В. Тименко, О. Хорошковська, Т. Шкваріна, Л. Якименко. Науковий редактор та упорядник Програми “Я у Світі” — доктор психологічних наук, професор О. Кононко.

“Я у Світі” є першою державною програмою нового типу, в якій відображено вимоги до оновленого змісту освіти дитини від народження до шести (семи) років життя, зокрема до його інваріантної частини, уніфіковано вимоги до розвиненості, вихованості й навченості дитини раннього та дошкільного віку.

Базова програма є програмою розвитку дитини-дошкільника і реалізує особистісно орієнтовану модель дошкільної освіти, заявлену Базовим компонентом.

Перший тираж Програми (10 тисяч примірників) видано державним коштом на замовлення МОН України для централізованого безоплатного забезпечення дошкільних закладів. Додаткову потребу педагогів, викладачів педагогічних вузів, студентів і батьків у Програмі задовольняє Видавництво “Світич” за колективними замовленнями.

Подані нижче матеріали призначені для ознайомлення з Програмою, її змістом і структурою. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва заборонені.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

БАЗОВА ПРОГРАМА

розвитку дитини
дошкільного віку

«Я у Світі»™

Видавництво «Світлич»
Київ – 2008

ШАНОВНІ ПЕДАГОГИ!

**Успішно впровадити в практику роботи
Базову програму "Я у Світі" і реалізувати її завдання
вам допоможуть фахові журнали МОН України**

*Дошкільне
виховання*

— публікує офіційні нормативно-інструктивні документи, рекомендації науковців та досягнення практиків з різних проблем виховання, оздоровлення, навчання, розвитку здібностей, формування особистості дитини до 7 років.

*Журнал виходить щомісяця.
Передплатний індекс 74140*

*Палітра
Педагога*

— представляє ефективні технології освіти дошкільнят і молодших школярів. Тут подаються календарно-тематичні плани, конспекти занять та інших форм роботи з різних розділів Програми, добірки дидактичних вправ, ігор тощо.

*Журнал виходить один раз на два місяці.
Передплатний індекс 40296*

Джміль
Дітям: живопис, музика і література

— це сучасні інтегровані заняття для розвитку літературної, зображувальної, музичної творчості, логічного мислення дітей 5–10 років, а також дидактичні сюжетні картини, настільні ігри з безпеки життєдіяльності, твори українського живопису, логічні завдання та інший розвивальний матеріал.

*Журнал виходить щокварталу.
Передплатні індекси 40295, 99691 (знижка 20%)*

Журнали «Дошкільне виховання», «Палітра педагога» та «Джміль» утворюють *цілісний комплекс* для науково-методичного забезпечення модернізації дошкільної освіти.

Усі права захищено. Копіювання (ксерокопіювання), передрук, публікацію в електронному вигляді цього посібника або будь-якої його частини без письмового дозволу видавництва ЗАБОРОНЕНО.

З питань замовлення літератури звертайтеся за тел.:
(044) 486-91-14, (044) 486-13-32 (факс), +38 067 5045022.
E-mail: dv@fm.com.ua

ББК 74.10я7
Б17

Затверджено Міністерством освіти і науки України
(протокол засідання Колегії №3/2-2 від 21.03.08 р.)

Науковий редактор та упорядник
О. Л. Кононко

Б17 Базова програма розвитку дитини дошкільного віку “Я у Світі” / Наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – 2-ге вид., випр. – К.: Світлич, 2008. – 430 с.

ISBN 966-8506-09-X

Базова програма “Я у Світі” – третя складова комплексу нормативних документів та науково-методичних матеріалів, пов’язаних з модернізацією змісту дошкільної освіти в Україні та гуманізацією її цілей і завдань. Вона розроблена на виконання Закону України “Про дошкільну освіту” та Базового компонента дошкільної освіти в Україні.

“Я у Світі” є першою державною програмою нового типу, в якій відображено вимоги до оновленого змісту освіти дитини від народження до шести (семи) років життя, зокрема до його інваріантної частини, уніфіковано вимоги до розвиненості, вихованості й навченості дитини раннього та дошкільного віку.

Програма призначена для педагогічних працівників дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних навчальних закладів, батьків, студентів і викладачів вищих і середніх педагогічних навчальних закладів.

ББК 74.2я7

**Усі права захищено. Передрук, копіювання,
публікація в електронному вигляді без письмового
дозволу видавництва заборонені.**

ISBN 966-8506-09-X

© Кононко О. Л., 2008
© Видавництво “Світлич”, 2008

ЗМІСТ

Пояснювальна записка	5
ЧАСТИНА ПЕРША	
РАННЄ ДИТИНСТВО	16
ВІК НЕМОВЛЯТИ	17
Фаза новонародженості	17
Фаза немовляти	20
Загальні особливості вікового періоду	20
Характеристика психологічного віку	21
Освітні завдання	22
Основні лінії розвитку	23
Загальні показники компетентності	46
Зміст та умови оптимізації педагогічної діяльності	54
РАННІЙ ВІК	56
Загальні особливості вікового періоду	56
Характеристика психологічного віку	58
Освітні завдання	61
Основні лінії розвитку	62
Загальні показники компетентності	92
Зміст та умови оптимізації педагогічної діяльності	107
ДОШКІЛЬНЕ ДИТИНСТВО	109
МОЛОДШИЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК	113
Загальні особливості вікового періоду	113
Характеристика психологічного віку	117
Освітні завдання	122
Основні лінії розвитку	124
Загальні показники компетентності	169
Зміст та умови оптимізації педагогічної діяльності	195
СТАРШИЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК	199
Загальні особливості вікового періоду	199
Характеристика психологічного віку	204
Освітні завдання	208
Основні лінії розвитку	209
Загальні показники компетентності	267
Зміст та умови оптимізації педагогічної діяльності	291
Портрет дошкільника напередодні його вступу до школи	295

ЧАСТИНА ДРУГА

Умови ефективної реалізації Базової програми.....	305
Створення розвивального життєвого простору.....	324
Організація життєдіяльності дошкільників	337
Специфіка впливу різних соціальних інститутів.....	345
Оптимізація взаємодії педагога з батьками	352
Гуманізація взаємин особистості та колективу	361
Відмінності хлопчиків і дівчаток та їх урахування педагогом	366
Характеристика та особливості розвитку обдарованої дитини.....	377
Особливості виховання нервової дитини.....	382
Дошкільник і комп'ютер	388
Іноземна мова з дошкільного віку	395
Забезпечення рухової активності.....	407
Перелік художніх творів.....	423
Перелік творів образотворчого мистецтва	441
Музичний репертуар	447
Репертуар ігор-забав, театралізацій.....	462
Посібники до Базового компонента дошкільної освіти в Україні та Програми “Я у Світі”	464

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Шановні колеги! Ви тримаєте у руках Програму “Я у Світі”. Її назва обумовлена тим, що саме в дошкільному віці виникає перший схематичний обрис цілісного дитячого *світогляду, образ світу та себе* в ньому. Дитина не може жити у безладі, вона намагається пізнати навколишній світ та свої зв'язки з ним, упорядкувати, пояснити, наповнити змістом життя та діяльність людей, перевірити на власному досвіді здобуту інформацію. Вона прагне дізнатися, для чого живуть на Землі люди; познайомитися з умовами життя та його основними законами — природними, предметними, соціальними. Їй належить навчитися існувати відповідно до цих законів, а не всупереч їм, відкривати для себе та інших людей власні можливості, знаходити своє *домірне* місце у складному й суперечливому широкому світі, почуватися в ньому щасливою.

Оскільки реформування змісту та гуманізація цілей дошкільної освіти України є складовою процесу оновлення світових та європейських освітніх систем, на часі реалізації *компетентнісної парадигми*, яка орієнтує педагогів на впровадження у педагогічну практику цілісного підходу до розвитку особистості. Очікування суспільства пов'язані сьогодні насамперед з формуванням життєздатної, гнучкої, світової, творчої людини. Починати розв'язання цих проблем слід з дошкільного дитинства, оскільки саме в цей віковий період закладається фундамент оптимістичного світобачення; формуються уявлення дитини про свої права та обов'язки, про себе як представника певної статі, про себе минулого – теперішнього – завтрашнього; засвоюються моральні правила і норми, розвивається довільна поведінка.

Символічним є те, що назва Програми вперше починається займенником “Я”, що підкреслює виняткову роль *власної активності* дитини в особистісному становленні й водночас важливість гармонії індивідуального та колективного “Я”. Назвою Програми актуалізовано необхідність

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному
вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

виховання *свідомої* особистості, формування в дошкільників елементарних форм відповідального *самовизначення*, розвиток у них почуття *власної гідності*, що ґрунтується на самоповазі й визнанні значущими людьми їхніх чеснот. Програма аж ніяк не закликає до культивування егоїстичних устремлінь дітей, вона пропонує збалансувати індивідуальні та соціальні інтереси зростаючої особистості, налаштуватися на дійове й гармонійне поєднання “Я” і “Світу”. У Базовій програмі наголошено: основне призначення дорослого — допомогти дошкільнику *жити власними силами, у злагоді з довкіллям й згоди із собою як активному суб’єкту життєдіяльності*.

Програма “Я у Світі” — *стратегічна* за своїм характером. Вона визначає основоположні, принципово важливі для розуміння напрямів оновлення змісту та гуманізації цілей дошкільної освіти положення, є дороговказом у процесі пошуку сучасних підходів до організації ефективного, такого, що відповідає вимогам сучасності, життєвого простору — природного, культурного, соціального, простору “Я”; окреслює мінімально необхідний для цього перелік вимог та умов. Програма є важливим *орієнтиром* для самостійних, виважених, доцільних у кожному конкретному випадку дій вихователя, а не приписувачем покрокових дій або зведенням жорстких та обов’язкових правил. Це — програма *відкритого типу*, оскільки залишає науковцям і педагогам можливість подальшої розробки варіативної частини змісту, створення регіональних та авторських програм даного напрямку, врахування культурних особливостей та індивідуального досвіду дошкільника.

“Я у Світі” — *програма нового типу*. В ній вміщено базовий зміст дошкільної освіти, який передбачає гармонійний та різнобічний розвиток дошкільника, формування його особистості, створення в умовах дошкільного навчального закладу розвивального життєвого простору, сприятливого для:

- закладання основ його *компетентності* (розвиток досвіду, який допомагає дошкільникові розв’язувати проблеми у незвичних умовах, здобувати нову інформацію, набувати мобільності; формування здатності

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

діяти адекватно, конструктивно, ефективно в різних життєвих ситуаціях; виховання вміння приймати свідомі рішення, задовольняти свої *соціальні та індивідуальні потреби*);

- формування шкільної зрілості:
  - а) *розумової зрілості*, показником якої є диференційоване сприймання, довільна увага, аналітичне мислення, наявність елементарних знань про природу, культуру, людей, самого себе; здатність висловлювати елементарні судження, обґрунтовувати свої думки;
  - б) *соціальної зрілості*, пов’язаної з умінням спілкуватися з дорослими та однолітками, ініціювати контакти, налагоджувати спільну взаємодію, домовлятися, узгоджувати свої дії з партнерами, допомагати іншим людям, мобілізуватися на долавання труднощів, виявляти відповідальність, виробляти самооцінні судження, поважати себе та інших;
  - в) *емоційної зрілості*, яка виявляється у певній емоційній стійкості дитини, здатності адекватно реагувати на ситуації та події, орієнтуватися в настроях та станах людей, що навколо, брати їх до уваги, контролювати та регулювати свою емоційну поведінку, утримуватися від імпульсивних проявів;
- забезпечення *балансу фондів “можу” і “хочу”*: виховання і навчання спрямовуються на узгодженість життєво необхідних знань, умінь та навичок дошкільника з його особистими потребами, інтересами, бажаннями, прагненнями, планами;
- розвиток у дитини зачатків активної за формою та моральної за змістом життєвої *позиції* як *системи ціннісних ставлень* до природи, культури, людей, власного “Я”;
- виховання у дошкільника *творчого ставлення до життя*, вміння самостійно висувати елементарні гіпотези, генерувати оригінальні ідеї, нешаблонно розв’язувати проблеми, проявляти самотність та раціоналізаторство.

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

“Я у Світі” — Базова програма, розроблена на виконання Закону України “Про дошкільну освіту” та Базового компонента дошкільної освіти в Україні. Вона є першою державною програмою, в якій відображено вимоги до *оновленого змісту* освіти дитини від народження до шести (семи) років життя, зокрема до його інваріантної частини, уніфіковано вимоги до розвиненості, вихованості й навченості дитини раннього та дошкільного віку.

Водночас Базова програма створює простір для творчого використання різних педагогічних технологій, прояву творчості й гнучкості у підході до дитини. Працюючи за нею, вихователь виступає не лише провідником загальнолюдського та національного, а й носієм власного гуманістичного досвіду, особою, що здійснює вибір, приймає самостійні рішення в розв’язанні тих чи інших педагогічних завдань, створює сприятливі умови для розвитку, виховання і навчання дошкільнят. Такий підхід дає змогу поєднати ідею так званої “стандартизації” з грамотною побудовою розвивального життєвого простору дошкільника.

Працюючи над створенням Програми, авторський колектив виходив з основних засад гуманістичної педагогіки — розглядав дитину як найвищу цінність, актуалізував увагу на важливості розширення її життєвого простору, виведення її за межі традиційного, штучно створеного, жорстко унормованого у вузьких рамках групової кімнати буття у широкий простір реального світу. У зв’язку з цим у Програмі передбачено *нові*, відсутні у попередніх програмах, важливі напрями педагогічної діяльності — розвиток *емоційної сфери*; *догляд за душевним станом* дитини, формування оптимістичної життєвої позиції; формування в неї елементарної *картини реального світу*, дитячого світобачення, первинної системи ціннісних орієнтацій; формування елементарних форм *самосвідомості* (адекватної самооцінки, самоповаги, саморегуляції поведінки, рефлексії, усвідомлення своїх прав і обов’язків, уявлення себе у минулому – теперішньому – майбутньому часі), розвиток зачатків *совісті* як внутрішнього етичного регулятора дій та поведінки; виховання *креативності*, творчих здібностей; *статеве* виховання тощо.

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

Програма “Я у Світі” — третя складова комплексу нормативних документів та науково-методичних матеріалів, пов’язаних з модернізацією змісту дошкільної освіти в Україні та гуманізацією її цілей і завдань. Процес роботи з Програмою буде найбільш ефективний за наявності в користувача всіх трьох взаємопов’язаних між собою документів — Базового компонента дошкільної освіти в Україні, Коментаря до нього і Базової програми. Це важливо з огляду на специфіку кожного з трьох документів: вони не повторюють один одний, а містять своєрідний, такий, що доповнює та уточнює матеріал, часто апелюють до попереднього. Наявність самої Програми за відсутності документів, що їй передують, може ускладнити роботу з нею, залишити незрозумілими певні її аспекти, створити відчуття незручності: матеріал, поданий у Програмі “Я у Світі”, відмінний від традиційного за змістом, акцентами, сформульованими завданнями, формою викладу.

Одиницею структурування матеріалів Програми є *психологічний вік* як *інтегрована* характеристика специфічних для кожного етапу стосунків дитини з дорослими, ієрархії видів діяльності, новоутворень свідомості та особистості. На думку провідних фахівців, паспортний вік не є надійним критерієм визначення реального рівня розвитку: діти одного паспортного віку істотно різняться між собою особливостями розвитку. Психологічний вік орієнтує педагогів не стільки на хронологічні рубежі, скільки на перехід дошкільника від зовнішньої регуляції поведінки дорослим до *саморегуляції*.

Програма орієнтує педагога на відкриття дитині світу в єдності та різноманітності чотирьох світів — Природи, Культури, Людей, Власного “Я”. Вона спрямована на формування в дошкільника *цілісної картини світу* — уявлення про навколишнє середовище та внутрішнє, душевне життя (власне та інших людей). Програма актуалізує проблему формування в дошкільника елементарної форми *світосприйняття* — реалістичного й оптимістичного, яке визначає можливість організації знань та управління своєю діяльністю.

Базова програма є першою в Україні програмою *розвитку*. Вона реалізує ідею дитиноцентризму, орієнтує педагога на

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

визнання пріоритету розвитку дошкільника як особистості, зокрема його соціально-моральної складової як основної. Такий підхід не применшує ролі дорослого, не нівелює значення ефективно організованого навчально-виховного процесу. Він лише пропонує освітянам змістити акценти з дорослого як організатора педагогічного процесу на дошкільника як предмет основної турботи, його *життєдіяльність, співбуття* дитини і дорослого, дитини та реального світу.

Програма “Я у Світі” наголошує на важливості не лише оснащення дошкільника системою життєво необхідних знань, умінь і навичок (розвиток фонду “можу”), а й формування *потребово-мотиваційної сфери* (розвитку фонду “хочу”). Якщо першим педагогічна практика опікується традиційно, то *окультуренням бажань* юної особистості їй ще належить оволодіти. Збалансувати навчально-виховні впливи дорослого та індивідуальний досвід, систему цінностей, інтересів, прагнень дошкільника — означає гармонізувати процес його входження у широкий світ.

Програма проголошує пріоритет принципу *активності*, відповідно з яким дошкільник визнається *активним суб'єктом життєдіяльності* зі своїм індивідуальним досвідом та особливим сприйняттям світу. Такий підхід передбачає, що педагог ставиться до дитини як до особи, яка має право на *власний вибір, прийняття самостійного рішення, свої переваги, особистий час*, задоволення основних потреб, можливість *усамітнитися, відстоювання власної гідності*. Впровадження у практику принципу активності розширює ступені свободи дошкільника, актуалізує необхідність співвіднесення педагогом змісту й форми подання нової інформації з життєвим досвідом, суб'єктивною позицією дитини, привертає увагу педагога до створення сприятливих умов для розвитку *креативних здібностей, творчого ставлення* дитини до життя.

Матеріали Програми ґрунтуються на принципі *природовідповідності*, який має стати одним з основних в організації життєдіяльності дошкільника. Вони акцентують увагу педагогів на необхідності забезпечити *ритмічність* у зміні форм, етапів, інтенсивності буття дошкільника. Ритмічність

як фундаментальний принцип існування Всесвіту передбачає врахування дорослим зв'язку сонячної активності й характеру самопочуття та життєдіяльності дошкільника. Ритмічність врівноважує буття дитини, зберігає психологічне здоров'я, створює *комфортні й корисні* для повноцінного розвитку умови. Відповідно до Програми дорослий має забезпечувати оптимальне співвідношення діяльнісного стану дитини з її відпочинком, регламентованим та вільним часом, інтенсивних форм зайнятості — з полегшеними. Програма передбачає право педагога вносити корективи у послідовність, тривалість, інтенсивність запланованих заходів за складних погодних умов, особливих обставин, специфічного стану дітей.

Базова програма апелює до педагога не лише як до наставника й вихователя, але і як до людини, яка протягом певного часу проживає спільне з дитиною життя, здійснює *догляд за її душевним станом*, відповідає за *екологію* її особистості, забезпечує почуття рівноваги й безпеки, комфорту й затишку. Програма актуалізує важливість збереження захисних, амортизаційних функцій педагога, його вміння пом'якшувати жорсткі впливи довкілля; здатність уникати штучної змагальності, конкурентності, екстремальності в щоденному бутті; спрощувати процес соціалізації дошкільника; інтимізувати його життя, підтримувати *безпечну* для нього дистанцію та бажання означити *своє місце*.

Програма “Я у Світі” орієнтує педагога на *культуру гідності*, вказує на значущість не лише функціональної придатності дитини, а й її *цінності* як моральної особистості. Відповідно до неї *кожна* психічно нормальна дитина *здібна* в чомусь, заслуговує на оптимістичний прогноз свого подальшого розвитку. Програма пропонує не стільки фіксувати кількісні відхилення у розвитку дошкільника порівняно із середньостатистичною віковою нормою (відставання або випередження), скільки визначати *зону найближчого розвитку* кожної дитини.

Провідною ідеєю Програми є ідея *ампліфікації* — оптимального використання дорослими можливостей кожного віку для повноцінного розвитку дитини. Вона зміщує

акценти з проблеми підготовки вихованця до майбутнього шкільного життя на проблему *забезпечення змістовного сьогодення*. Ідея ампліфікації істотно відрізняється від навіязуваної сьогодні ідеї форсованого, надраннього навчання, штучного пришвидшення процесу дорослішання дитини, небезпечного для її здоров'я. В Базовій програмі підкреслено *самоцінність* дошкільного дитинства, визнано його особливу роль у становленні особистості та відмінність від шкільного віку. Дошкільний заклад названо *інститутом соціалізації*, а не школою для маленьких. Його основне призначення — навчання дитини основам *науки життя*, а не знанням з окремих предметів. Заняття як наближена до шкільного уроку форма організації діяльності дітей не вважається пріоритетною, особливо в перші п'ять років життя. Програма наголошує: збереження *дитячої субкультури* — важливе завдання сучасного дошкільного закладу. Відповідно оптимальні педагогічні умови організації життєдіяльності дошкільника передбачають широке розгортання й збагачення змісту *специфічних дитячих форм* діяльності — ігрової, практичної, образотворчої, спілкування.

Програма проголошує важливість реалізації педагогом *індивідуального підходу* до розвитку, виховання і навчання дошкільника. Матеріали Базової програми орієнтують на обов'язкове врахування у педагогічному процесі *індивідуальної історії життя* кожної конкретної дитини (біографії, умов життя родини, кількості в ній дітей, освітнього рівня батьків, їх етнічної належності, віросповідання тощо) та її *індивідуальних особливостей*.

Програма складається з двох частин. У *першій* визначено стратегічні підходи до модернізації змісту та гуманізації цілей і принципів організації сучасної дошкільної освіти в Україні, обґрунтовано шляхи впровадження в педагогічну практику її особистісно орієнтованої моделі; сформульовано основні вимоги до розвиненості, вихованості і навченості дитини раннього і дошкільного віку; визначено показники компетентності дитини; обґрунтовано умови оптимізації педагогічної діяльності та схарактеризовано портрет компетентної особистості напередодні вступу до школи.

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

Друга частина містить матеріали тактичного характеру: вимоги до ефективного впровадження Базової програми та створення розвивального життєвого простору; орієнтовні схеми організації життєдіяльності дитини у кожному віковому періоді; вказівки щодо врахування специфіки впливу на дошкільника різних соціальних інститутів; поради щодо змісту та форм організації взаємодії педагогів з батьками; інформацію щодо статевої відмінності дітей, особливостей виховання нервових та обдарованих дітей; музичний репертуар, перелік літературних творів за жанрами, фізичні вправи та ігри для дітей різного віку, матеріал стосовно використання комп'ютера та вивчення іноземних мов у дошкільному віці.

Оскільки основним критерієм структурування матеріалів Програми виступив психологічний вік, найбільшими блоками у ній є *вікові періоди* розвитку — *раннє* (від народження до 3 років) та *дошкільне дитинство* (від 3 до 6/7 років). У середині кожного виділено: в ранньому дитинстві — *вік немовляти* (від народження до одного року) та *ранній вік* (від року до трьох); у дошкільному дитинстві — *молодший* (3–5 років) та *старший дошкільний вік* (5–6/7 років). Така вікова періодизація дає змогу побачити індивідуальну перспективу розвитку кожної дитини, проаналізувати показники її розвитку наприкінці кожного вікового періоду, тривалішого за час перебування в групі дошкільного закладу.

Матеріали Програми “Я у Світі” структуруються за уніфікованою, єдиною для всіх вікових періодів життя, *рамкою-схемою*, яка містить: загальні особливості вікового періоду, характеристику психологічного віку, освітні завдання, лінії розвитку, показники компетентності дитини, зміст та умови оптимізації педагогічної діяльності. Матеріали кожного наступного змістового блоку додаються, нашаровуються на висвітлені в попередньому, не повторюючи його.

Загальні особливості вікового періоду привертають увагу користувача Програми до специфічних для кожного етапу дошкільного дитинства особливостей, його характерних ознак, відмінностей, здобутків, сильних і вразливих сторін,

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

найістотніших фізичних, психологічних та соціальних особливостей, динаміки особистісних змін протягом вікового відрізка.

Психологічний вік як інтегральне утворення характеризує типову для конкретного віку *соціальну ситуацію розвитку* (особливості взаємодії дитини з дорослим), *провідну діяльність* (яка найефективніше впливає на розвиток особистості в цей проміжок часу), *вікові новоутворення* (особливості свідомості та особистості, відсутні у попередньому віковому періоді), *кризи розвитку* (ускладнені періоди, що потребують особливої уваги дорослого).

Освітні завдання виступають свого роду інтегралом, до складу якого входять *розвивальні, виховні та навчальні завдання*. Їх сформульовано окремо, виділено у тексті, визначено специфіку у кожному віковому періоді. Диференціація розвивальних, виховних і навчальних завдань передбачає чітке визначення специфіки педагогічної роботи кожного з означених напрямів, розкриття їх ролі в особистісному зростанні дитини.

У Програмі виділено сім **ліній розвитку** дошкільника: *фізичний, соціально-моральний, емоційно-ціннісний, пізнавальний, мовленнєвий, художньо-естетичний, креативний*. Більшість з них традиційні, проте дві лінії означено вперше. Це стосується *емоційно-ціннісного та креативного розвитку*. Їх введено з огляду на виняткову значущість для становлення дошкільника його емоційної сприйнятливості, творчої уяви. Матеріали кожної із семи ліній розвитку висвітлюють: сутність та специфіку означеного напрямку становлення особистості, вікову динаміку, завдання розвитку, особливості організації життєдіяльності дитини. Лінії розвитку реалізуються через відповідні *форми активності*.

Компетентність дитини — інтегральна характеристика розвитку особистості, основними показниками якої є оптимальний для віку ступінь сформованості *провідної діяльності, всіх форм активності та базових якостей*. Щоб педагоги легше орієнтувалися в основних показниках компетентності дошкільника, в кожному з чотирьох розділів Програми (вікових періодів) наведено узагальнені таблиці. В них

вміщено основні показники зрілих форм активності дитини кожного віку у сферах життєдіяльності: “Природа”, “Культура”, “Люди”, “Я Сам”. Перелік базових якостей особистості лишається незмінним в усіх розділах Програми, відповідно до віку варіюються змістові характеристики, об’єктивується бажана й припустима міра прояву базової якості, вживаються відповідні формулювання: “передумови розвитку”, “зародкові форми”, “ситуативні прояви”, “стала поведінка” тощо. Тим самим засвідчується важливість зв’язку всіх базових якостей між собою, вказується, які з них і у якому саме віковому періоді домінують, а які лише започатковуються.

Програма “Я у Світі” створена колективом авторів, до складу якого увійшли відомі в Україні психологи та педагоги: О. Богініч, Н. Баглаєва, Г. Беленька, Е. Вільчковський, Н. Гавриш, А. Гончаренко, Н. Глухова, Н. Денисенко, О. Долинна, О. Кононко, Н. Кудикіна, В. Кузьменко, О. Павленко, Т. Піроженко, З. Плохій, Т. Поніманська, Г. Раратюк, О. Терещенко, В. Тименко, О. Хорошковська, Т. Шкваріна, Л. Якименко. Науковий редактор та упорядник Програми “Я у Світі” — доктор психологічних наук, професор О. Кононко.

Авторський колектив висловлює щиро вдячність за допомогу у створенні програми Е. Белкіній, О. Козленко, О. Копейкіній, Н. Рубальській, а також всім учасникам дворічної апробації Програми: управлінській та методичній службам, вихователям експериментальних дошкільних закладів Донецької, Рівненської, Сумської, Черкаської, Хмельницької областей, міст Києва та Севастополя за активну участь в обговоренні матеріалів, слухні зауваження та пропозиції.

ЧАСТИНА ПЕРША

РАННЄ ДИТИНСТВО

Раннє дитинство — особливий період у житті людини, основне призначення якого — *приспособлення* новонародженого до нових умов життя, орієнтація в них; оволодіння елементарними практичними вміннями та навичками, відчуттям своєї *причетності* до навколишньої дійсності, залежності від неї та можливості певним чином впливати на неї.

Раннє дитинство припадає на перші три роки життя маляка. Цей період життя є *стартовим* і відіграє особливу роль у становленні особистості, багато в чому визначаючи її подальший розвиток. Він найбільш складний та ієрархізований порівняно з усіма іншими періодами життя: не лише рік, а й тиждень, місяць визначають певні зрушення у змісті та характері розвитку. Інтенсивність цього періоду є надзвичайно високою, а здобутки дитини раннього віку — винятковими.

Раннє дитинство поділяється на дві стадії — *вік немовляти* (від народження до року) і *ранній вік* (від року до трьох). У віці немовляти виділяють *фазу новонародженості* (перший місяць життя після народження) і *фазу немовляти* (від першого місяця до кінця першого року), кожна з яких має своє призначення, специфіку, особливості, характеризується функціональними та особистісними здобутками дитини.

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

ВІК НЕМОВЛЯТИ

(від народження до одного року)

Фаза новонародженості

(від народження до кінця першого місяця життя)

Народження — важлива віха, що традиційно розглядається як початок життєвої історії розвитку кожної людини й започатковує період раннього дитинства. Фаза новонародженості є найкоротшим етапом життя дитини, який вважається *критичним*: зміна умов існування висуває високі вимоги до життєдіяльності дитячого організму. Відокремлення від матері потребує зусиль для оволодіння здатністю дихати легенями, споживати та перетравлювати їжу, виділяти непотрібні речовини. Протягом перших днів після народження організм дитини *адаптується* до сухішого, холоднішого, світлішого, різноманітно забарвленого та озвученого, динамічного середовища, внаслідок чого вона втрачає у вазі.

У перші тижні життя *рот* — головний орган дієвого ставлення новонародженого до дійсності. *Крик* — соціально забарвлений прояв активності дитини; *плач* — вияв страждання; *усмішка* — ознака позитивних емоцій — виникає пізніше й засвідчує динаміку розвитку новонародженого. Оскільки основне завдання немовляти — виживати у відмінних від внутрішньоутробних умовах життя, для нього характерні різноманітні захисні рухи: розширення й звуження зіниць, кліпання, замружування, чхання, кашляння, випльовування, чіпляння, здригання, випинання, настороження, затихання.

Новонароджений розрізняє смаки і запахи, реагує на зміну положення тіла, втрачує рівновагу, диференціює тепло і холод, відчуває біль, реагує на звукові подразнення, проявляє зорову чутливість. В нього формуються моторні навички.

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

процеси сприймання, закладаються основи пізнавальних здібностей.

У другій половині першого місяця життя з'являється *слухове*, а далі — *зорове зосередження*. Наприкінці фази новонародженості виникає елементарна *пізнавальна активність*, не пов'язана з органічними потребами, оскільки дитина відчуває потребу в *нових враженнях*: щільно вдивляється в обличчя дорослого, вперше усміхається, радісно збуджується у відповідь на образ і голос матері або того, хто її доглядає. Основна форма життєдіяльності — *емоційний відгук на дорослого*. Важливим новоутворенням є зародження *потреби в людині, в спілкуванні з нею*.

У цей період дитина цілком залежить від дорослого, який її доглядає, годує, пестить, забезпечує комфорт. Їхні взаємини насичені емоціями, тактильними відчуттями, частими фізичними контактами. Перший місяць життя називають *стадією довіри*: новонароджений починає орієнтуватись у тому, чи може він розраховувати на дорослого, довіряти йому, наскільки його люблять, чи швидко приходять на допомогу, як реагують на крик та усмішку, чи завжди підтримують, дбають про нього. Основний вид діяльності, що впливає на розвиток особистості в цей час, *емоційне сприйняття дорослого*.

Вікові новоутворення: зосередженість (смакова, нюхова, слухова, зорова); емоційна спрямованість на людей; надання переваги певним відчуттям; поява перших способів спілкування з людьми (крик, плач, усмішка, “комплекс пожвавлення”); засвоєння перших елементів суспільного досвіду; виникнення потреби в нових враженнях.

Саме в кінці першого місяця з'являються початкові форми активності — передумова розвитку самостійності. Зосередження на людях та предметах стає запорукою формування згодом спостережливості, людяності, працелюбності; інтересу до себе — виникненню в майбутньому самолюбності та самовладання, а набуття основних пізнавальних навичок — розважливості, здатності до розмірковування.

Основні освітні завдання фази новонародженості: створення умов для повноцінного розвитку моторних, пізнаваль-

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

них та соціальних навичок; збагачення зорових та слухових вражень дитини; вияв довіри до можливостей новонародженого, ставлення до нього як до розумної істоти; надання права на вільні рухи, уникнення тугого сповивання; розвиток гостроти зору, диференційованих відчуттів; підтримка прагнення дитини спілкуватися звертанням до неї з усмішкою, пестливі рухи та слова; прояв уваги, показ своєї любові до неї; розвиток почуття прихильності й довіри до людей; обмеження кола постійних осіб, які доглядають малюка, забезпечують йому відчуття спокою, рівноваги, захищеності; сприяння зосередженню новонародженого на об'єктах природи, людях, предметах, частинах власного тіла; розвиток його природних можливостей; сприяння їх реалізації, повноцінному задоволенню основних фізичних та соціальних потреб; створення передумов для формування в малюка відчуття власної спроможності, мовлення.

Навколишнє середовище має бути спокійним, безпечним, варіативним і водночас стабільним, викликати приємні відчуття й довіру до світу. Оскільки центральною фігурою впродовж першого місяця життя малюка є *мати* (або людина, яка його доглядає), то саме вона уособлює собою довкілля — показує, привертає увагу, заспокоює, інтонуює своє мовлення, сприяє появі пізнавального інтересу, почуття прихильності, доброзичливого ставлення, відкритості контактам із довкіллям, формує інтерес до світу й до самого себе, запобігає впливу руйнівних та гальмівних подразників. Формування “комплексу пожвавлення” — важлива характеристика соціального розвитку новонародженого.

Основний зміст педагогічної діяльності в перший місяць життя дитини полягає у догляді за нею, забезпеченні її якісним харчуванням, сприятливими для відпочинку та короткотривалого неспання умовами. Дорослий усміхається, лагідно звертається до дитини, реагує на її крик, забезпечує комфорт, уникає дратівливості, ліквідує всілякі незручності, сприяє задоволенню основних психофізіологічних потреб, створює спокійне середовище, збагачує його привабливими для ока й вуха дитини предметами.

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

Фаза немовляти

(від одного місяця до одного року життя)

**ЗАГАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ
ВІКОВОГО ПЕРІОДУ**

На початку другого місяця малюк уже здатний зосереджувати увагу на зовнішніх об'єктах, проявляти елементарну вибіркочну емоційну спрямованість на людей, робить перші спроби спілкуватися з ними. Швидкими темпами вдосконалюється чутливість аналізаторів, інтенсивно розвивається нервова система. Немовля здатне аналізувати й синтезувати зовнішні сигнали, диференціювати їх. У тримісячному віці малюк виокремлює серед інших *matір*, із чотирьох місяців — диференціює *своїх і чужих*. Наприкінці першого півріччя домінують домовні засоби спілкування. Рідні дорослі є для дитини найсильнішим емоційним об'єктом, спілкування з ними характеризується *специфічною активністю*, метою якої є сам контакт. У цій активності й на її основі формуються маніпулятивна і предметна діяльність, відображувальна гра. Наприкінці першого року виникають *функціональні дії*, що відтворюють способи дії дорослих із предметами. Крик, гуління з емоційного забарвлення прояву активності перетворюються на *форму домовного спілкування*. Дитина починає *розуміти слова*, реагувати на них. Виникають елементарні форми мовленнєвого діалогу.

У 3 місяці дитина тримає голівку, на 4-5-му — її рука як орган практичної дії та пізнання починає діяти цілеспрямовано. Першою цілеспрямованою дією є *хапання*, наступною — *обмацування* предметів. Відбувається розподіл функцій між правою та лівою руками. Виникають довільні рухи очей, які мають характер *пошуку* й узгоджуються з поворотом голови та рухом тулуба. У віці 6–8 місяців немовля, як правило, навчається *сидіти*, на 8-му місяці пересувається на животі, з 9-го місяця починає повзати та стояти, спираючись на щось. Наприкінці року робить перші самостійні кроки. Емоції стають засобом спілкування дитини з довкіллям.

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

Наприкінці першого року життя довжина тіла становить 70–80 см, вага — близько 10 кг (потроєна вага народженого). Немовля відрізняється великою головою (1/4 частина тіла) і короткими ногами (1/3 довжини тіла). Основні антропометричні характеристики подано в таблиці нижче.

*Середні показники довжини, маси тіла, окружності
грудної клітки від народження до 12 місяців*

Хлопчики			
Вік	Довжина тіла (см)	Маса тіла (г)	Окружність грудної клітки (см)
При народженні	48–52	3075–3985	34–38
1 місяць	52–57	3680–4960	36–40
3 місяці	59–64	5950–6900	38–43
6 місяців	65–70	7790–9450	43–46
9 місяців	70–76	8705–11150	45–51
12 місяців	73–79	1000–11500	47–51

Дівчатка			
Вік	Довжина тіла (см)	Маса тіла (г)	Окружність грудної клітки (см)
При народженні	48–51	2890–3780	34–37
1 місяць	51–56	3606–4694	35–38
3 місяці	58–62	5495–6655	39–43
6 місяців	64–69	7050–8910	42–47
9 місяців	68–73	8270–10290	45–49
12 місяців	72–77	9001–10800	45–50

**ХАРАКТЕРИСТИКА
ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІКУ**

Соціальна ситуація розвитку характеризується нерозривною єдністю дитини з дорослим: малюк не може самостійно задовольняти свої потреби, дорослий є неодмінною умовою його розвитку. Він вводить немовля у природне, предметне та соціальне середовище, ознайомлює з моральними правилами, є носієм різноманітної інформації, уособлює соціальні норми і вимоги, є *посередником* між дитиною і світом. Рушійна сила розвитку — суперечність між максимальною соціальністю дитини, її потребою в дорослій людині та міні-

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

маленьким володінням способами впливу на неї, можливість-ми реалізувати власну активність. Ставлення немовляти до дійсності є соціальним ставленням. Дорослий набуває статусу партнера.

Провідна діяльність у віці немовляти — безпосереднє емоційне спілкування з дорослим. Основна форма цього спілкування в першому півріччі — особистісне (задоволення потреби дитини в доброзичливій увазі), а в другому — спільна діяльність (задоволення потреби в предметно-маніпулятивних діях). Потреба у спілкуванні з дорослим у ході спільних з ним предметних дій свідчить про зародження у дитини потреби в оцінці іншої людини.

Вікові новоутворення свідомості та особистості: інтенсивний розвиток елементарних форм орієнтувальних реакцій (зосередження, стеження, утримання погляду на новому предметі); реакція на голос матері, чутливість до емоційного тону дорослого, розуміння слів; поява цілеспрямованих, результативних та функціональних дій; перебудова голосових реакцій (агукування, гукання, белькотіння); потреба у спілкуванні з іншими рідними, розширення кола спілкування, виникнення вказівного жесту як засобу зв'язку з іншою людиною; пересування у просторі (повзання, самостійна хода), відокремлення "Я" від "Мн"; найпростіші розумові дії, що ґрунтуються на встановленні елементарних зв'язків і відношень між предметами та їхніми властивостями.

Криза першого року зумовлена суперечністю між інтенсивним фізичним та психічним розвитком немовляти, зміною положення його тіла, появою елементарних навичок самостійної їди, ходіння, дії з предметами, а також реальною обмеженістю ресурсів: дитина хоче більше, ніж може. Дорослий уже не діє за дитину, а перебуває поруч і є помічником, посередником, зразком для наслідування.

ОСВІТНІ ЗАВДАННЯ

Розвивальні: створювати сприятливі умови для: загально-го психофізіологічного та соціально-морального розвитку; формувати моторні навички, пізнавальну активність, потребу в емоційних контактах з оточенням; забезпечувати

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

можливості постійного візуального контакту з матір'ю та відчуття безпеки під час неспання; спонукати до дослідницької та маніпулятивної діяльності; розвивати співпереживання та позитивне самосприйняття, стимулювати домовленнєвий та мовленнєвий розвиток.

Виховні: збагачувати життєві враження дитини, підтримувати інтерес до природи, предметів, людей, самої себе; виховувати довіру до людей, що оточують, бажання встановити з ними доброзичливі стосунки; викликати позитивні емоції у відповідь на звертання рідних; заохочувати до самостійних дій, проявів ініціативи; привчати до спільних з дорослим дій; привертати увагу до інших дітей; сприяти розумінню мовлення, простих звернень і прохань; підтримувати оптимістичний настрій, переключати деструктивну активність на конструктивну.

Навчальні: вправляти в моторних навичках, вдосконалювати рухи тіла і кінцівок; підтримувати намагання змінити позу, розширити простір "Я"; сприяти оволодінню ходьбою; привертати увагу до яскравих іграшок та предметів, до їхніх властивостей, показувати різноманітні дії з предметами та спонукати дитину до спільного й самостійного їх виконання, стимулювати бажання діяти за зразком; привчати до елементарного самообслуговування; вчити найпростіших ігрових дій із сюжетними іграшками; спонукати звуко- і слововимову, емоційно забарвлювати судження з приводу досягнень та успіхів дитини.

ОСНОВНІ ЛІНІЇ РОЗВИТКУ

Фізичний розвиток

Вікові можливості

Дитина народжується з потребою в руховій активності, що є її вродженою особливістю та передумовою сенсомоторного розвитку. Протягом першого року життя відбувається інтенсивне зростання та розвиток організму.

Від народження до 3 місяців. Дитина може рефлекторно розпінати хребет з положення лежачи на боці чи животі, на

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

руках у дорослого, а у вертикальному положенні на руках у дорослого — тримати голову. З 2-3 тижнів немовля, лежачи на животі, робить спробу підвести голову, а згодом її утримувати її та повертати в напрямку джерела світла, яскравого рухомого предмета. Маля тягне руки до рота, смочє пальці, лежачи на спині, хаотично рухає ногами, рефлекторно розгинає та згинає пальці ніг, рухає стопою. Цілеспрямовано тягнеться до підвішених предметів, оволодіває хапальним рухом — торкається рукою та захоплює предмети всією долонею. Може відштовхуватися ногами від опори, лежачи на спині чи животі. Реагує на спілкування з дорослим: повертає голову на звук, зосереджує свій погляд, посміхається, агукє, проявляє емоційне пожвавлення, енергійно рухаючи руками та ногами.

Від 3 до 6 місяців. Дитина, лежачи на животі з опорою на передпліччя, намагається підняти тулуб (3–3,5 місяця), а згодом (5–5,5 місяця) піднімає його, розгинаючи руки, виконує згинальні та розгинальні рухи ногами, лежачи на спині. Активно перевертається зі спини на бік (3,5–4 місяці), на животі (5–5,5 місяця), із живота на спину (6 місяців). Починає повзати, здатна стояти на повністю випрямлених ногах, ритмічно згинати й розгинати їх (підганцьовувати).

Обмацує, захоплює всією долонею, утримує предмети, розглядає їх, перебуваючи у різних положеннях. Починає маніпулювати з предметами, розмахувати іграшкою, кидати її вперед, убік, вниз, брати в кожну руку по іграшці, точно спрямовувати руку до предмета, захоплювати його й тривалий час утримувати. Може відкидати дрібні предмети, складати долоні разом, переплітати пальці, виконувати кожною рукою незалежні рухи.

Від 6 до 9 місяців. Дитина вправно повзає, піднімається та спускається по похилій гірці в упорі, стоячи на колінах та спираючись на руки. Самостійно сідає з положення лежачи та навпаки, сидить, якщо її підтримують за обидві або одну руку, а згодом — і без допомоги. Встає з положення стоячи на колінах, стоїть і переступає, коли дорослий підтримує її під пахви чи за обидві руки. Самостійно підводиться та присідає, спираючись на руки, починає ходити, тримаючись за опору.

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

Виконує різноманітні дії з предметами (іграшками): стискає гумові іграшки, прокочує кульки, м'ячі, бере іграшки або предмети з кошика (коробки) та вкладає до нього. Малюк уже може виконувати рухові дії за словесною вказівкою дорослого: “Знайди м'ячик”, “Дай руку”, “Візьми ляльку”, “Підними ніжки”, “Поклади кубик у кошик”, певні рухові дії, наслідуючи дорослих: “Ладусі”, “До побачення”, “Ось, який великий!” (піднімає руки вгору).

Від 9 до 12 місяців. У цей період інтенсивно розвиваються активне мовлення, орієнтування у просторі, збагачується рухова діяльність. Дитина може швидше й цілеспрямованіше повзати, підніматися та спускатися в упорі стоячи на колінах, по похилій гірці, присідати і вставати, залізати на невисокі предмети та злізати з них, перелізати через колоду. Переступає вбік приставними кроками, тримаючись за бильця манежу, стоїть без підтримки, нахиляє і випрямляє тулуб у цій позі, виконує перші кроки без опори. Набуває навичок самостійної ходьби, переходить від одного предмета до іншого, ходить без підтримки в певному напрямку, за каталкою, виконує вказівки дорослого: “Йди до мене”, “Принеси іграшку”. Тримаючись руками за опору, піднімається положеними сідцями на гірку та спускається по схилу.

Завдання розвитку

М'язово-рухова діяльність: допомагати набувати здатність змінювати положення тіла та переміщувати його в просторі; викликати позитивні емоції від виконання рухових дій разом з дорослими та самостійно; спонукати самостійно сідати, підніматися, стояти, повзати, пересуватися у просторі без сторонньої допомоги в обраному напрямі.

Предметно-практична діяльність: підтримувати прагнення малюка дістатися до предмета, схопити та утримати його, маніпулювати з ним (розмахувати, кидати, постукувати, штовхати, стискати, вклати, нанізувати, відкривати); стимулювати цілеспрямовані рухи рук та дії з різноманітними предметами; учити співвідносити такі дії із здобутим результатом, спонукати до його активного відтворення; створювати умови для одночасного маніпулювання кількома

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

предметами, взаємопов'язуючи їх; заохочувати повторювати знайомі дії з різноманітними предметами, періодично видозмінюючи їх залежно від особливостей цих предметів.

Організація життєдіяльності

Щоб забезпечити сенсомоторний розвиток дитини, слід створити належне соціальне та предметне середовище, яке передбачає наявність: дитячого ліжка, манежу, різноманітних яскравих предметів (іграшок, брязкалець, кульок тощо), доріжок, дощок, невисоких ящиків, кубів, драбинок, банкеток абощо.

Для зорового зосередження над ліжечком на відстані 10–15 см від грудей немовляти, доцільно підвішувати різноманітні іграшки (кільця, палички, іграшки тощо), обабіч розташовувати великі м'які іграшки, які спонукатимуть дитину перевертатися на бік, живіт, доповзати. Іграшки на бильцях ліжечка чи манежу викликать бажання вставати й переміщуватися.

Задля вдосконалення слухового зосередження, рефлексивних реакцій та рухових дій малюка необхідно активно спілкуватися з ним, викликати позитивну емоційну реакцію. Його рухові дії треба супроводжувати словами, називаючи рух саме тоді, коли він виконується, означити дію відповідним словом, кількаразово повторюючи, щоб воно ставало її регулятором. Слід допомагати дитині виконувати рухові дії, згодом — спонукати її до самостійного виконання, висловлюючи при цьому схвалення, показувати дії з предметами та без них, пропонувати повторювати їх, допомагати, якщо не виходить, заохочувати.

Важливо спонукати малюка активно діяти з предметами, наслідуючи дії дорослих, досягати певного результату: відкривати й закривати кришку коробки, вкладати один предмет в другий або ставити один на один (кубик на кубик, знімати й навішувати кільця на стрижень тощо). Вчити виконувати ігрові дії з м'ячем та кулькою: прокочувати, котити, кидати двома та однією рукою, підкидати. Навчати наслідувати виконання дій з образними іграшками: годувати зайчика, кішечку, коліхати ляльку тощо. Розвивати самостій-

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

ність, наполегливість у діях з іграшками чи предметами. Хвалити дитину за намагання досягти успіху, заохочувати прояви радості від виконання різноманітних рухових та практичних дій.

Вчити емоційно реагувати на веселу та спокійну музику, виконувати відповідні нескладні танцювальні рухи: плескати в долоні, помахувати руками, пританцювувати тощо. Спонукаючи до участі у забавлянках: «Піжмурки», «Поїхали-поїхали», «Сорока-білобока», «Рак-неборак», «Кую, кую чобіток» тощо.

Головна умова повноцінного фізичного та психічного розвитку дитини 1-го року життя — обов'язкове дотримання правильної, фізіологічно обгрунтованої організації її життєдіяльності, що передбачає: повноцінний сон, доцільно організоване неспання, своєчасне годування та задоволення фізіологічних потреб. Це сприятиме позитивному емоційному стану дитини, активному сприйманню нею навколишнього світу.

У разі зміни послідовності та тривалості окремих режимних моментів протягом дня слід урахувати вік дитини, індивідуальні особливості її психофізичного розвитку та стан здоров'я. Ослаблені діти потребують частішого відпочинку, скорочення тривалості неспання та частішого годування.

Протягом року змінюються кількість і тривалість денного сну, лише тривалість нічного сну лишається незмінною (в межах 10–11 годин). Якщо дитина здорова, її денний сон тривалістю 4–6 годин доцільно щодня організовувати на відкритому повітрі. Сон на свіжому повітрі корисний дітям у різні пори року: влітку, в сухі осінні дні, взимку, у сонячні й не дуже морозні дні (до $-10/-12^{\circ}\text{C}$) та особливо навесні. Вкладати дитину спати доцільно тоді, коли вона сама цього захотіла.

Як правило, маля прокидається, коли з'являється відчуття голоду. Поки воно не вміє самостійно сидіти, його годують, тримаючи на руках (у колісці, в ліжку). З 8-9 місяців можна використовувати невеликий стіл прямокутної форми зі спеціальним стільчиком, на якому дитину спочатку садять дорослий, а з часом вона сідає сама.

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

Засобами повноцінного фізичного розвитку дитини в цьому віці є масаж та фізичні вправи: пасивні, пасивно-активні й активні. Вправи добираються відповідно до вікових особливостей та можливостей малюка. Щодня протягом 6–10 хвилин проводяться ігри-заняття, спрямовані на розвиток рухової сфери з одним – трьома дітьми.

Починаючи з 1–1,5 місяця, доцільно щодня проводити у першій половині дня масаж та фізичні вправи (рефлекторні, пасивні, пасивно-активні та активні), але не раніше, ніж через 30–40 хвилин після їди. Це стимулює позитивне ставлення дитини до рухової діяльності, сприяє розвитку відчуття задоволення від рухових дій. Важливо привчити малюка до чистоти, заохочувати до перевдягання, вмивання, щоденного купання; залучати до активної участі в цих процедурах та сприяє формуванню навичок особистої гігієни.

Систематичне проведення загартовувальних процедур ефективно сприяє загартуванню дитини. Вже від народження, протягом 1–3 хвилин, проводяться повітряні ванни під час кожного перевдягання. Наприкінці третього місяця їх тривалість збільшується до 5 хвилин тричі на день. З 6 до 12 місяців під час перевдягання та гімнастики повітряні ванни тривають 10–15 хвилин. Сон на повітрі доцільно організувати влітку вже на другому тижні, а восени, навесні та взимку, якщо температура повітря не нижча від -5°C , дитину виносять спати на повітря не менше ніж тричі на день на третьому тижні.

Дитину першого року життя починають обтирати сухою фланелевою рукавичкою до незначного почервоніння шкіри (7–10 разів), потім зволоженою у воді, температурою $+37^{\circ}\text{C}$, з наступним поступовим зниженням її до $+35^{\circ}\text{C}$.

Соціально-моральний розвиток

Вікові можливості

Протягом першого року життя центром уваги дитини є людське обличчя: вона вдивляється в нього, радіє зустрічі, пов'язує з ним відчуття захищеності й комфорту. Малюк упізнає матір, диференціює своїх і чужих, усміхається;

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

криком, голосовими реакціями, мімікою намагається привернути увагу дорослих; налагоджує з рідними дорослими емоційний контакт; реагує на їхні звернення, розрізняє “можна” і “не можна”, “добре” і “погано”; в нього з'являються перші прихильності. Наприкінці першого року життя виникає реакція, схожа на ревності, що засвідчує початок формування образу “Я”.

Завдання розвитку

Стимулювати бажання дитини спілкуватися з батьками, підтримувати інтерес та увагу до рідних та близьких; задовольняти потребу в доброзичливій увазі та позитивному емоційному ставленні дорослих; навчати помічати різні емоційні стани людей (радість, смуток, гнів); виховувати довіру до дорослого; формувати вербальні та невербальні способи спілкування; стимулювати пошукові рухи у відповідь на звертання дорослого (“Де годинник?” тощо); сприяти встановленню зв'язку між словом дорослого, життєвою ситуацією, предметом; підтримувати намагання дитини промовляти перші слова (в кінці першого року життя).

Організація життєдіяльності

Забезпечення повноцінного соціально-морального розвитку дитини першого року життя потребує створення умов для: розглядання тих, хто поруч, та зосередження уваги на них; розвитку здатності адекватно реагувати на усмішку, схвалення, незадоволення, запитання, різноманітні дії рідних, знайомих та чужих людей; формування вміння диференціювати голос і тон звертань рідних та близьких; проявляти похвалення при появі знайомої людини; вправлення у виконанні прохання, спокійній реакції на заборону; формування елементарної здатності радіти успішному виконанню найпростіших завдань.

Дорослий має бути чуйним, дбайливим, фізично та емоційно доступним для дитини: тримати, обнімати, припискати її до себе, усміхатися, розмовляти з нею, реагувати на рухи та сигнали малюка, задовольняти його потребу заспокоїтися та втішитися, розвивати почуття довіри, безпеки та захищеності

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

у колі незнайомих людей, моделювати відкриті та довірчі стосунки, демонструвати повагу та любов до дитини.

Дорослий так організовує життєдіяльність дитини, щоб фізичний контакт із нею сприяв становленню відчуття елементарної автономності, спроможності діяти самостійно. Протягом дня не варто подовгу тримати малюка за руку, домагатися від нього спокійної поведінки. Якщо постійно заспокоювати, стримувати, пильнувати, змушувати бути покірливою, дитина зростає пасивною, у неї домінуватиме прагнення пристосуватися до людей, а не перебувати в активній взаємодії з ними. Спілкування з дитиною першого року життя виключає використання болючих, принизливих, шкідливих для її фізичного, психологічного та соціального здоров'я покарань.

Не варто сварити дитину за небажання виявити прихильність до якогось дорослого. Варто з'ясувати мотиви такої поведінки, подбати про гармонізацію взаємин, схвалити її намагання емоційно позитивно відгукнутися на конкретну життєву ситуацію; вправляти в умінні почуватися бадьорою, веселою, оптимістично налаштованою.

Бажано, щоб протягом першого року життя дитину оточувало постійне й вузьке коло рідних та близьких людей, що сприятиме розвитку відчуття захищеності й спокою, формуванню врівноваженої нервової системи.

Емоційно-ціннісний розвиток

Вікові можливості

Протягом першого року життя в дитини формуються основні вибіркового ставлення до довкілля, передусім до людського та предметного. Вона уважно розглядає те, що її зацікавило, — людей, яскраві предмети, об'єкти природи, зосереджується на звуках, радіє набутим враженням, реагує на них жвавими рухами, виразними вокалізаціями та мімікою. Вибірковим стає її ставлення до рідних дорослих, виникає бажання з одними бути довше, з іншими — менше, а то й небажання входити у контакт. Якщо наприкінці першого року життя дитина не диференціює дорослих за ознакою прихильності – неприхильності, це може бути тривожним

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

сигналом, що засвідчує наявність особистісних або розумових деформацій. Основний здобуток цього віку — емоційна сприйнятливість впливів довкілля, елементарне розрізнення дитиною приємних і неприємних вражень, здобутих від зовнішнього середовища та власного організму, закладання основ майбутньої системи особистісних цінностей, прагнень, бажань, інтересів, цілей, планів, ідеалів.

Завдання розвитку

Привертати та зосереджувати увагу дитини на яскравому, цікавому, гарному, виразному; стимулювати емоційний відгук на різноманітні явища та об'єкти природи, гарні предмети, приємних людей, власне обличчя; вправляти в адекватній реакції на доступні розумінню життєві події, вчинки, ситуації; стимулювати бажання бути приємною, намагання стриматися від плачу, галасу, гніву тощо; закладати базис особистісних цінностей.

Організація життєдіяльності

Спосіб життя малюка має сприяти закладанню основ сприйнятливості як важливої особистісної якості, емоційної чутливості, здатності диференціювати різні життєві враження, реагувати на зміни середовища, переживати перші почуття. Протягом першого року життя важливе значення мають зорова, смакова, нюхова, температурна, вестибулярна, тактильна чутливість.

Життєдіяльність дитини має забезпечувати її емоційне благополуччя, створювати психологічний комфорт, спокійну й радісну атмосферу буття, мінімізувати вплив негативних стресорів; урізноманітнювати життєві враження позитивними емоціями; сприяти зародженню вміння диференціювати бажане – небажане, приємне – неприємне, гарне – негарне, добре – зле, корисне – шкідливе, безпечне – небезпечне, цікаве – нецікаве.

Дорослий створює умови для розвитку в дитини здатності співпереживати, емоційно відгукуватися на різних людей та їхні дії, обмінюватися поглядами, усміхатися у відповідь, жаліти, пестити, допомагати довіряти тощо. Разом з ними дитина спостерігає за господарсько-побутовою працею тих,

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

хто поруч, іграми інших дітей, адекватно реагує на емоційні прояви дорослих і дітей у її присутності, годує пташок і тварин, тональністю голосу та звуками проявляє позитивне ставлення до них.

Пізнавальний розвиток

Вікові можливості

Протягом першого року життя інтенсивно розвивається потреба в нових враженнях: дитина зосереджує увагу на новому, намагається взяти в руки знайомі предмети, використовує вказівний жест, фіксуючи таким чином об'єкт свого інтересу. Пізнавальний розвиток відбувається у процесі предметної діяльності й проходить ряд етапів.

Від народження до 3-х місяців: виникає реакція на слухові, зорові, тактильні та інші подразники.

У віці 3-6 місяців: дитина починає обстежувати іграшки, вибірково контактувати з предметами (утримувати, хапати, перевертати), розглядати їх та прислухатися до звуків на відстані; робить спроби свідомо хапати іграшки різної форми та величини; виконує перші результативні дії з предметами, що можуть викликати приємні враження (звуки, рухи); впізнає знайомі предмети, намагається відшукати сховану іграшку, в неї розвиваються пам'ять, вона оволодіває різними позами, розширюються можливості орієнтування в навколишньому.

У віці 6-9 місяців: малюк починає перекладати предмети з однієї руки в другу, навчається діяти одночасно двома руками з двома предметами.

У віці 9-12 місяців: дитина дістає предмет за допомогою іншого; виконує перші цілеспрямовані дії та вимовляє перші слова ситуативного характеру.

Завдання розвитку

Загальнопізнавальні: привертати увагу дитини до предметів, речей, тварин, рослин, людей; схвалювати намагання зосередитися, сконцентрувати увагу, утримати погляд на комусь або чомусь; розвивати пасивне та активне мовлення; сприяти розвитку дій із предметами на основі словесних вказівок; заохочувати самостійні дії, підтримувати прагнен-

ня повторити їх, радіти здобутому результату; схвалювати найпростіші прояви дослідницьких дій, супроводжувати їх коментарем.

Логико-математичні: стимулювати бажання дитини обстежувати доступні предмети, безпечні об'єкти природи зором і на дотик; вправляти у співвідношенні рухів руки з величиною та формою предмета; привчати виконувати дії, пов'язані зі знаходженням предметів та іграшок, однакових за формою та величиною; вправляти в орієнтуванні на власному тілі — показувати очі, ніс, вуха, волосся, ноги, руки тощо; встановлювати елементарні причинно-наслідкові зв'язки між своїми діями та наслідками їх для себе та інших.

Організація життєдіяльності

Одна з провідних потреб дитини першого року життя — нові враження, задоволення яких — необхідна передумова її повноцінного розвитку. Перші 4-5 місяців життя зір і слух у своєму розвитку випереджають руку, тому нові враження дитини мають пов'язуватися саме з цими аналізаторами: прислухання до побутових шумів, стуків, дзвінків, мелодій, голосів тварин, звуків людської мови, розглядання яскравих іграшок, предметів тощо. Важливо формувати в дитини узгоджені рухи очей з поворотом голови й тулуба, що є запорукою виникнення ініціативних довільних рухів очей, які мають характер *пошуку*. Тепер малюк не лише звертає увагу на предмети, а може сам "обрати" те, що його зацікавило.

Із 4-5-місячного віку рука малюка як орган практичної діяльності та пізнання починає цілеспрямовано діяти: сидючи, він *хапає* предмети, *обмацує* їх. У другому півріччі відбувається розподіл функцій між правою та лівою руками.

Важлива умова повноцінного пізнавального розвитку дитини — стабільно тепле особистісне та ділове спілкування з матір'ю, іншими близькими людьми. Таке спілкування має включати коментуюче та звернене мовлення дорослого ("Подивись, як рухаються стрілки годинника", "Яка гарна пташка! Давай її погодуємо" тощо). Привертаючи увагу малюка до яскравих предметів та іграшок, слід спонукати його стежити за ними, концентрувати увагу, прислухатися до

звуків, радіти своїм враженням. Доцільно вкладати іграшки в руку дитини, торкаючись її долонь, пальчиків.

Дорослий сприяє виникненню у дитини інтересу до навколишньої дійсності, ознайомлює зі світом природи, предметів, людей, збагачує новими життєвими враженнями. З цією метою він показує і розповідає їй про те, на чому вона зупинила свій погляд — про квіти й дерева, людей і тварин, сніг і дощ, будинки й машини тощо. Обоє розглядають доступні предмети, обстежують їх, дорослий демонструє їхні властивості, способи дії, дає змогу робити власні відкриття, стимулює бажання пізнавати.

У процесі спілкування з природою слід спонукати малюка до сенсомоторного реагування за напрямками: “вгору” (небо, сонечко, хмарка); “вбік” (дерево, квітка, куцик); “вниз” (киця, собачка). Дорослий супроводжує мімікою, жестами, відтворює голосом явища природи: “гур-гур” (грім), “льоп-льоп” (дощик), голоси тварин: “няв-няв” (кішка), гавгав (собака). Розвитку пізнавальної активності дітей сприяє пантомімічне імітування дорослим природних явищ: “сонечко усміхається”, “дощик танцює”, “хмарка супитися”.

Ознайомлюючи немовля з предметним світом, дорослий навчає його відстежувати зором (“орієнтовні дії”) місцезнаходження предметів: “Де лежить наша книжечка?”, “Де висить картина?”, “Де грає магнітофон?” Вправляє малюка в розгляданні та обмацуванні предметів з привабливими кольором, формою, фактурою, текстурою; дає змогу маніпулювати ними: рвати, жмакати папір, постукувати предметом об предмет, переміщувати їх з одного місця в інше, брати й стискати предмети в руці. Дорослий вказує на привабливі предмети довкілля — будинки, автомобілі, меблі, одяг тощо, спонукає дитину доторкнутися до них.

Ознайомлюючи дитину зі світом людей, її навчають розрізняти речі за належністю членам родини: “дідусева книга”, “мамина сумочка”, “бабусині окуляри”, “татків молоток”, вправляють у дотриманні певних моральних правил, у виконанні довільних дій (“поклади”, “подай”, “виклинь”, “пожалій”, “покажи, як любиш” тощо), навчають спостерігати за їхніми наслідками. Дорослі ознайомлюють малюка з еле-

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

ментарними правилами поведінки з рідними, знайомими й чужими людьми; гри з іншими дітьми; звертають його увагу на дозволені та заборонені дії (“можна”, “не можна”, “потрібно”, “непотрібно”); стимулюють наслідувати дії дорослих: “прибирати”, “прасувати”, “готувати їжу”, “лагодити”, “доглядати за рослинами, тваринами” тощо.

Розвиваючи пізнавальну активність дитини, спрямовану на ознайомлення з її власним “Я”, дорослий час від часу пропонує розглядати власні руки, ноги, одяг, відображення у дзеркалі свого обличчя, зачіски; з різними інтонаціями називає її ім’я; вживає неслівні слова. Він схвалює вправні дії малюка, спонукає повторювати та вдосконалювати їх; із розумінням ставиться до намагання звільнитися від незручного положення, одягу, домогтися комфортного стану.

Мовленнєвий розвиток

Вікові можливості

Перший рік життя є дофонемним періодом, коли закладаються основи мовлення. Крик — закономірне явище, що свідчує нормальний процес розвитку дитини й відіграє важливу роль у підготовці мовленнєвого апарату до звуковимови й становленні мовленнєвого дихання.

У перші місяці життя з’являється мовленнєва стадія агукання та гуління як реакція на приємні контакти з дорослим. Затихання малюка під час розмови батьків свідчить про концентрування зорової та слухової уваги, що є передумовою розвитку його фонематичного слуху.

Протягом перших трьох місяців з’являються белькотання (або белькотіння чи белькіт) — створення складних звукових конструкцій та лепет — не менш складна стадія вибудовування звуків у рівномірні інтонаційно забарвлені ряди (ма-ма-ма-ма, ба-ба-ба). Означені стадії становлення звуковимови спостерігаються в усіх дітей, навіть тих, хто має глибокі порушення слуху.

У другій половині першого року життя дитина починає реагувати на мовлення, прислухатися до звуків, слів, розрізняти інтонації голосу, розуміти слова, пов’язані з елементарними практичними діями (годуванням, одяганням, купан-

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

ням), диференціює імена рідних, має уявлення про назви деяких предметів, іграшок, тварин; упізнає їх на картинках; виконує зрозумілі їй прохання і доручення. Наприкінці першого року життя дитина розуміє й активно використовує від кількох одиниць до кількох десятків слів, більшість із яких вживає у формі слова-складу та двоскладових слів. Вона розуміє й адекватно реагує на слова-схвалення та слова-заборони. У дівчаток перші слова з'являються з певним випередженням, що притаманно їх загальному мовленнєвому розвитку.

Завдання розвитку

У першій половині першого року життя: створити передумови для виникнення та розуміння мовлення. Дорослий заохочує маля до агування, белькотання, наслідування складів та слів дорослого, формувати сприйняття різної тональності людського голосу, встановлювати зв'язок між предметом і словом.

У другій половині першого року життя: розвивати вміння дитини розуміти дорослого, прислухатися до звуків його голосу, реагувати на словесні звертання, виконувати за вказівкою найпростіші дії, наслідувати склади та прості слова, виявляти бажання спілкуватися з рідними, дослухатися до словесних звертань, активно звертатися до дорослих, використовуючи звуки, жести, засвоєні слова.

Важливе завдання дорослого — використовувати зразки фразового мовлення різного інтонаційного забарвлення й стимулювати адекватну емоційну реакцію на них, спонукати дитину до ігрових словесних вправ та відповідного реагування: повторювання звукокомплексів, що імітують “розмову” (“гу”, “агу”), ховання обличчя та відкривання його (“ку-ку”), притупування ногами (“дожену-дожену-дожену”), на-сварювання пальцем (“ну-ну-ну”), погладжування по голівці (“Женя хороший хлопчик”) тощо. Згодом дитина вже сама виконуватиме подібні ігрові дії, коментуючи їх.

Організація життєдіяльності

Організуючи повсякденне життя дитини, піклуючись про її повноцінний мовленнєвий розвиток, дорослий має

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

подбати про створення рідномовного середовища. Спілкуючись з малюком за допомогою слова, доцільно використовувати високоякісні зразки рідної мови, присміні за тональністю вирази, супроводжувати їх відповідними емоціями, мімікою та жестами. До грамотності, чіткості, виразності, доступності, привабливості мовлення дорослого ставляться високі вимоги, оскільки в цьому віці закладаються цеглини у підвалини майбутньої мовленнєвої культури дитини. Паралельне вживання дорослими інших мов або суржиків ускладнюватиме процес мовленнєвого розвитку немовляти.

Важливо, щоб дорослий вживав, спілкуючись з немовлям, не лише слова-ознаки предметів найближчого оточення й назви найпростіших явищ природи, рослин і тварин, якостей людей, різних видів мистецтва (музика, картина, казка). Доречним буде також максимальне використання малих фольклорних форм, що спонукають малюка виявляти рухову активність: підстрибувати, плескати в долоні, змахувати руками, тупати ногами тощо. Саме поєднання слова з відповідною дією сприяє розумінню мовлення близьких людей, створює умови для поступового оволодіння словом. Мовчазний, неусміхнений, суворий, стриманий у проявах емоцій, а інколи й з вадами мовлення дорослий гальмує мовленнєвий розвиток дитини, її мовленнєву комунікацію.

Художньо-естетичний розвиток

Образотворча діяльність

Вікові можливості

На першому році життя дитина ще не використовує за призначенням олівець, пензлик, кольорову крейду, однак вона сприйнятлива до яскравих кольорів, форм, фактури й текстури матеріалів, предметів, іграшок, тягнеться до них рукою, хапає, маніпулює, охоче розглядає ілюстрації в книжках-розгортках, радіє, побачивши знайомі зображення. Все це закладає підґрунтя майбутньої здатності передавати свої життєві враження лінією, кольором, формою, величиною, композицією.

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

На 1-му місяці життя дитина не проявляє специфічних реакцій на колір, форму, але помічає рух предметів.

На 2-му місяці малюк реагує на рух предметів, розглядає різноколірні кульки, фіксує на них увагу, що сприяє його ознайомленню з навколишнім середовищем.

На 3-4-му місяці немовля, лежачи на животі, намагається дотягнутися до яскравої іграшки, роздивитися та дотиками пальчиків обстежити її; супроводжує поглядом предмет, який рухається, найдовше утримує в полі зору найбільш яскраві з них.

У віці 5-6 місяців значно зростає інтерес до яскравих предметів: обстежує їх долонькою, пальчиками, пробує “на смак”, слухає, як вони торохкотять. Численні фізичні контакти з предметами, до сприймання яких залучені різні органи чуття, збагачують життєвий досвід немовляти, є основою його емоційного та художнього розвитку.

У віці 6-7 місяців розширюються можливості досліджувати середовище: немовля хапає предмети, маніпулює ними, розглядає їх (“освоює очима”), дістає чуттєві враження від різних за фактурою матеріалів, розрізняє приємні та неприємні на дотик поверхні, емоційно проявляє задоволення й незадоволення. Збагачуються й дедалі більше узгоджуються зорові, слухові та смакові відчуття малюка.

У віці 8-10 місяців дитина стежить за рухом предметів, упізнаючи їх, усміхається. Із задоволенням грає папір, насолоджуючись його шурхотінням. При виборі кольорових іграшок надає перевагу фіолетовим або бузковим. Активно грається: вкладає кубики в коробку, менші форми — у більші. Розрізняє колір, форму і величину предметів, емоційно реагує на рух кольорових предметів та дії з ними: якщо на аркуш паперу нанести яскраву кольорову пляму і дати фарбі потекти, малюк жестом, вигуком та мімікою проявляє своє захоплення цією дією. Цей період можна вважати віком формування *кольоробачення*.

У віці 11-12 місяців дитина охоче розглядає картинки, ілюстрації, впізнає предмети, намагається повторювати їхні назви, гортає книжки-картинки, виділяє в них емоційно привабливе й непривабливе. Вона стає дедалі більш незалеж-

ною та розбірливою, а її контакти з навколишнім середовищем — диференційованішими. Можливість контролювати жести рук, рухатися, бачити, торкатися, наблизитися до цікавих предметів — усе це полегшує її пізнання світу: простору, м'якої та твердої поверхонь, гладеньких чи шорстких матеріалів, різних форм, кольорів та розмірів. Розвиваються і вдосконалюються слухова та зорова активність дитини, збагачуються життєві враження, уточнюються уявлення. Вона звертає увагу й реагує на всі основні кольори, звучання предметів довкілля та природних об'єктів, відгукується на лагідну, серйозну та сувору тональність звертань; сприймає та емоційно реагує на контрастні кольори, форми, величини, фактуру, рух предметів.

Завдання розвитку

Привертати увагу дитини до предметів яскравих кольорів (червоного, синього, зеленого, жовтого), до образотворчих матеріалів та інструментів; розвивати емоційну чутливість до кольору, кольорової плями, бажання розглядати картинки, ілюстрації, активно реагувати на їхній зміст; створювати сприятливі умови для обстеження та сприйняття доступних предметів і речей за їхньою величиною, формою, фактурою; враховувати фізичний та психологічний стан малюка; створювати під час виконання вправ образотворчого циклу радісну, піднесену атмосферу; надавати дитині свободу вибору, можливість жити природним життям, підвищувати стійкість її зорової уваги; вправляти в умінні відчувати, сприймати різноманітні ознаки довкілля; спонукати до самостійного зосередження. Виховувати здатність прислухатися, вдивлятися, радіти здобутим враженням.

Організація життєдіяльності

Емоційно насичене середовище — важлива передумова закладання основ художньо-естетичного розвитку на першому році життя дитини. Оскільки в першому півріччі зір немовляти є одним із провідних органів чуттів, а у другому — органом самостійної цілеспрямованої дії стає його рука, батьки і педагоги мають організувати буття дитини з

урахуванням цих особливостей. Отже, спочатку доцільно “забезпечувати враження” для очей — малюк дуже сприйнятливий до різноманітних яскравих кольорів і форм, радіє їм, шукає їх поглядом, а пізніше — надавати змогу його руці діяти з предметами, різними за формою, величиною, кольором, текстурою, місцезнаходженням.

У спілкуванні з дитиною дорослий може використати ігрові вправи: “Знайди колір”, “Розклади лісові ягідки за кольорами кошків”. Основними інструментами та матеріалами, які доцільно пропонувати малюкам першого року життя, є гуашеві фарби, кольорові олівці, крейдочки, тонований та білий папір формату А4, пензлі великих номерів, картини, ілюстрації.

Музична діяльність

Вікові можливості

Немовля радо сприймає різноманітні звуки, прислухається, емоційно реагує на них, намагається відшукати джерело звучання. Першими музичними творами для немовляти є колискові пісні, що співає мати, потішки, пісні-забавлянки. Музика розвиває емоційну чутливість, елементарні музичні здібності.

На 1-му місяці немовля сприймає різноманітні звуки, засобом емоційного контакту дорослого з ним стає лагідний спів. Проте дитина проявляє лише мимовільні реакції на музику, не може наспівно інтонувати чи динамічно діяти.

На 2-3-му місяцях дитина поживлено реагує на спів дорослого та звучання музичних інструментів.

У 3-6 місяців стійкішою стає увага, внаслідок чого малюк охоче слухає спів дорослого і музику, що виконується на дитячих музичних інструментах (тріолі, дитячих гусельках, металофоні, ксилофоні). Його рухи стають енергійнішими та емоційнішими.

У 6 місяців дитина уважно стежить за діями дорослого, усміхається або сміється під час “пританцювання”, гулить у відповідь на спів; прислухається й прагне відшукати поглядом джерело звуку, повертаючись до нього тулубом чи голівкою; триваліший час слухає музику, неперервно

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

звучання якої стає довшим. Після музичних занять дитина поживлена: лепече, радісно рухається.

У другому півріччі дитина знаходить джерело звуку в будь-якому місці кімнати; стежить поглядом за переміщенням дорослого, який співає чи грає на музичному інструменті (“слухові хованки”); зацікавлено очікує, коли зазвучить інструмент; наслідує інтонації та рухи дорослого (удари по бубону, барабанчику, гра в ладусі тощо). Наприкінці першого року радісно танцює разом із дорослим, може з допомогою дорослого самостійно повторити танцювальні рухи: пружинку, бокові переступання, повороти кистей рук, обертання.

Завдання розвитку

Створювати радісну атмосферу музичними засобами; розвивати емоційний відгук на музику, викликати бажання слухати її, виконувати нескладні рухи (“пружинки”, “веселі ручки”, “ладусі”), розвивати пам’ять, слухову увагу; вчити наслідувати звуки й рухи разом із дорослими та самостійно. Викликати в немовляти різні реакції на музику: зосередженість, усмішку, голосові реакції. Розвивати сприйнятливості і чутливість до веселого, спокійного, сумного в музиці. Надавати дитині змогу задовольняти свої потреби у вияві радості під час слухання музики й співу, здійснення рухів під музику. Сприяти запам’ятовуванню дитиною звуків, рухів, пов’язаних із різними мелодіями.

Організація життєдіяльності

Протягом першого року життя дорослий ознайомлює дитину з різноманітними звуками, зокрема й музичними. Добре, коли серед дорослих, які виховують немовля, є ті, хто має музичні здібності, спеціальну освіту або, принаймні, гарний слух і голос. Маля, яке з перших місяців живе в атмосфері хорошої музики, має досвід “спілкування” (навіть дистанційного) з різноманітними музичними інструментами, вирізняється емоційною сприйнятливістю, слуховою увагою, здатністю запам’ятовувати мелодії, елементарними музичними уподобаннями.

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

Бажано, щоб в оточенні дитини звучали приємні мелодії, які налаштовують на оптимістичний, спокійний, веселий лад. Дорослі мають подбати про наявність різноманітних дитячих інструментів та можливість чути їхні звуки. Піврічна дитина здатна слухати музику лише протягом 15–20 секунд у зручній для неї позі. У другому півріччі тривалість слухання зростає до 1,5–2 хвилин (з перервами). Не варто давати слухати немовляті надмірно голосну, ритмічну, складну для сприйняття музику. Співати, танцювати або рухатися під музику з малюком слід індивідуально. Для прослуховування доцільно використовувати співаночки, колискові пісеньки, прості танцювальні мелодії.

Художня література

Вікові можливості

Художня література та усна народна творчість входять у життя немовляти вже з перших місяців життя через римовані народні потішки, дитячі віршики, коротенькі казочки. Вони розширюють його уявлення про навколишній світ: людей, тварин, рослини, явища природи, предмети, іграшки, дії; збагачують враження, розвивають пізнавальну та емоційну сфери; закладають інтерес до читання книжок дорослим; виробляють позитивне сприймання художнього слова, його мелодійності та виразності.

Завдання розвитку

Привертати увагу немовляти до художнього слова, його краси, співучості, приємності для слуху; пропонувати доступні вікові римовані потішки, віршики, забавлянки, залички, слова народних пісеньок та колискових; підтримувати радісний, бадьорий настрій малюка під час прослуховування віршованих рядків; супроводжувати зразки усної народної творчості виразними мімікою та жестами; вправляти дитину в умінні диференціювати тональність людського голосу під час слухання зразків усної народної творчості, реагувати на них відповідними емоціями.

Організація життєдіяльності

У другій половині першого року життя дитини у спілкуванні з нею доцільно використовувати різноманітні забав-

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

лянки, римовані потішки, коротенькі дитячі віршики. Дорослий варіює тон голосу, міміку обличчя, вдається до виразних рухів і жестів для посилення вражень дитини від почутого слова. Малюк охоче розглядає книжки-розгортки, книжки-іграшки, книжки-ширмочки; зупиняє погляд на яскравих ілюстраціях і радіє, впізнаючи зображення людей, тварин та дістаючи від дорослого підтвердження правильності своїх здогадів. Своєчасне залучення дитини до художнього слова, до розглядання ілюстрацій у книжках розвиває її чутливість до рідної мови, формує елементарні літературні уподобання, сприяє запам'ятовуванню та розумінню почутого.

Театралізована діяльність

Вікові можливості

Немовля оволодіває вміннями та навичками сприймання театралізованих ігор з іграшками — впізнає знайомі твори, реагує на них похваленням, позитивними емоціями, починає розуміти мовлення людей, передусім рідних і близьких. У ході спільної з дорослим ігрової діяльності малюк упізнає знайомі тексти забавлянок, пестушок та набуває вміння наслідувати звуки, окремі слова коротеньких віршиків, потішок; виконує дії “ладусі”, “дай ручку” спочатку за показом і словом, а потім лише за словом дорослого.

Наприкінці першого півріччя малюк зосереджує погляд на яскравих іграшках, емоційно реагує на ритм і мелодію віршів, пісеньок; уважно стежить за ігровими діями дорослого, які супроводжуються виразними словами.

Наприкінці першого року життя дитина супроводжує знайомі тексти рухами (погойдуванням тощо), похваленням, позитивними емоціями; опановує прості дії (“на голівку сіли”, “полетіли”), бере активну участь у спільній з дорослим грі; у спілкуванні користується не лише мімікою та жестами, окремими словами та усвідомленими звуконаслідуваннями; на ілюстраціях, у книжках упізнає знайомих персонажів та реагує на них похваленням.

Завдання розвитку

Вправляти малюка в зосередженні на театралізованих діях з іграшками, елементарним диференціюванням їх за

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

емоційним забарвленням та змістовим наповненням; навчає наслідувати звуки й окремі слова віршиків та забавлянок; розігрує пальчикові сюжетні ігри; організовує для малюків обігрування-показ забавлянок, пестушок за допомогою образних іграшок та іграшок-рукавичок; використовує в педагогічній роботі пестливі вирази, дитячі віршики.

Організація життєдіяльності

Дорослий налаштовує малюка на позитивне сприймання театралізованих дій з іграшками: показує кожну іграшку, розповідає про неї, привертає його увагу до її зовнішнього вигляду, кольору, форми, налаштовує на очікування цікавого дійства. Театралізоване дійство має бути зрозумілим, доступним, викликати в малюка інтерес, підтримувати його радісний, бадьорий настрій, закріплювати набуті життєві враження та збагачувати їх. Не варто вдаватися до надмірно ускладнених, з негативним забарвленням, затягнутих у часі театральних дій. Використання різноманітних, знайомих дитині й нових іграшок та предметів сприятиме сприйняттю нею театралізованих дійств. Важливу роль у їх організації відіграє виразність мовлення дорослого, володіння ним адекватною емоцій, жестів, рухів, голосової тональності.

Креативний розвиток

Вікові можливості

Перший рік життя є для дитини періодом відкриттів, пов'язаних зі світом природи, предметами та людьми, що навколо, з власним тілом. Невміле й безпомічне, маля цього віку відрізняється інтенсивним розвитком потреби в нових враженнях. Оволодіння результативними діями з предметами, зростання рухової активності, зміцнення м'язів та елементарний розвиток дрібної моторики рук сприяє виникненню цілеспрямованих дій, експериментуванню з доступними предметами. Дитина бере їх у руки, маніпулює ними: трясє, стукає, кидає, крутить; хлюпається водою; робить спроби копати пісок, бгає та рве папір тощо. Кожний предмет, що потрапляє малюкові до рук, перетворюється на об'єкт дослідження — він його обмацує, варіює дії з

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

ним, співвідносить їх з отриманими результатами, дивується, радіє, засмучується. Новизна тішить його, збагачує новими життєвими враженнями, спонукає до подальших активних дій у довкіллі.

Завдання розвитку

Надавати дитині змогу обстежувати доступні та безпечні для життя предмети, людей, об'єкти природи, супроводжуючи це простими й чіткими коментарями; вчити орієнтуватися на слова дорослого “можна” і “не можна”; спонукати повторювати свої вдалі результативні дії; схвалювати позитивні прояви активності, намагання продуктивно маніпулювати предметами, діяти шляхом спроб і помилок, ураховуючи свої вдалі й невдалі спроби.

Організація життєдіяльності

Дитині першого року життя слід забезпечити можливість вправлятися у розрізненні в навколишньому природному, предметному та соціальному середовищі знайомого й незнайомого. Дорослі підтримують прагнення малюка ознайомитися з новими, незнайомими предметами, показують різні способи їх використання, дії з ними. Вже з двомісячного віку маляти треба створити такі умови, за яких до його рук потраплятимуть різноманітні іграшки та предмети, формуючи *орієнтувальні* дії (реакцію уподібнення), дії *елементарного експериментування* та *цілеспрямовані* дії. Важливо, щоб за допомогою дорослого дитина вправлялась у виокремленні незнайомого, концентрувала на ньому увагу, затихала, дивувалася, виражала елементарні інтелектуальні емоції вигуками, фіксувала наявність нового вказівним жестом, домагалася інформації про незнайоме (“Дай!”). Для розвитку узагальнень можна використовувати спеціально дібрані іграшки, предмети та дії з ними.

Можна пропонувати малюкові іграшки (предмети) однієї назви, виготовлені з різних матеріалів, різні за величиною, формою, кольором. Розвиткові елементарної самодіяльної активності дитини першого року життя сприятиме варію-

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

вання дорослим способів використання іграшок та предметів: одна й та сама іграшка (предмет) використовується в різних ситуаціях, з нею виконуються різні дії. Добрий розвивальний ефект дає демонстрація дитині однакової дії з різними іграшками (предметами). Варіативність — важливий засіб розвитку елементів творчої активності. Однак надмірне ускладнення завдань може провокувати відмову малюка від сприйняття нової для нього інформації, викликати негативні емоції. Тож, ускладнювати такі ігри слід поступово, рухатися малими кроками, співвідносячи їх зі здатністю конкретної дитини радо сприймати новинку, розуміти саму можливість використання одного предмета по-різному і різних — однаково.

ЗАГАЛЬНІ ПОКАЗНИКИ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Провідна діяльність

Провідною діяльністю у першому півріччі життя немовляти є особистісне спілкування з рідними (або тими, хто його доглядає) дорослими, у другому — спільна з дорослими предметно-маніпулятивна діяльність.

Показниками сформованості *особистісного спілкування* є: потреба дитини в емоційному спілкуванні з дорослими, в його доброзичливій увазі; комплекс похваллення (міміка задоволення, радісні енергійні жести, активні рухи та вокалізації); здатність впізнавати рідних та близьких людей, виділяти їх з-поміж інших, охоче підтримувати з ними контакт.

Показниками сформованості *предметно-маніпулятивної діяльності* є: потреба дитини у спілкуванні з дорослим як з партнером по спільних діях; бажання маніпулювати предметами; запрошення дорослого до повтору способів дій з різноманітними предметами; орієнтація на дорослого як зразок для наслідування; намагання самостійно відтворити елементарні предметні дії; прояв мімікою, жестами, вокалізаціями радості від досягнення елементарного практичного результату.

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

Форми активності за сферами життєдіяльності

Сфера життєдіяльності "ПРИРОДА"

Форми активності	Показники прояву
<i>Фізична</i>	М'язово-рухова Під час неспання виявляє моторну активність, прагне наблизитися до об'єктів природи, доторкнутися до них, доповзти, тримаючись за руку дорослого, підійти ближче; виявляє м'язову радість; добре спить на повітрі. Предметно-практична Виконує дії з предметами, іграшками; разом з дорослим годувє тварин (собаку, кішку, пташку).
<i>Соціально-моральна</i>	Орієнтується в основних правилах поведінки в природному довкіллі, на пропозицію дорослого проявляє піклування про рослини, птахів і свійських тварин, радіє можливості проявити турботу про природний світ.
<i>Емоційно-ціннісна</i>	Радо йде на вулицю, усміхається птахам і тваринам, простягає до них руки, прагне доторкнутися до квітів, листя рослини, жваво реагує на все живе навкруги себе.
<i>Пізнавальна</i>	Загальна Роздивляється, зосереджуючи увагу на яскравих та динамічних явищах, об'єктах природи; прагне увійти з ними в контакт, пізнати певні властивості, вдатися до активних дій з ними, дивується новому, жадає отримати від дорослого пояснення щодо незрозумілого. Логіко-математична Обстежує предмети природи, співвідносить свої рухи з їхньою величиною та формою; виконує дії, пов'язані із знаходженням однакових за формою та величиною предметів.
<i>Мовленнєва</i>	Вокалізаціями, звуками, словами-узагальненнями намагається означити бачене в природі; домагається від дорослого, щоб він назвав те, що зацікавило, розповів про нього; прагне відтворити нові звуки і слова.
<i>Художньо-естетична</i>	Жваво реагує на красиве, динамічне, барвисте, приємне в природі, намагається бути довше серед природи; уникає перебування в довкіллі, яке сприймає як незатишне, негарне, неприсмане, страшне, бридке.
<i>Творча</i>	Диференціює у найближчому природному довкіллі нове й знайоме, проявляє підвищений інтерес до нового,

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

Форми активності	Показники прояву
	прагне експериментувати з ним, радіє отриманню нової інформації, досягненню нового практичного результату.

Сфера життєдіяльності “КУЛЬТУРА”

Форми активності	Показники прояву
Фізична	<p>М'язово-рухова Спрямовує свою рухову активність в напрямі предметів і речей, що його оточують; жваво реагує на ілюстрації в книжках, на приємні музичні мелодії, віршівки, потішки тощо.</p> <p>Предметно-практична Володіє предметними, ігровими діями з предметами; вдається до цілеспрямованих та результативних дій.</p>
Соціально-моральна	Спілкуючись з дорослими, орієнтується на поняття “добре – погано”, “можна – не можна”; адекватно реагує на моральний зміст нескладних літературних творів та ілюстрацій у книжках.
Емоційно-ціннісна	Радісною мімікою, жвавими рухами, веселими вокалізаціями та звукосполученнями реагує на знайомих людей, предмети, речі, приємні віршівки, ритмічну й мелодійну музику.
Пізнавальна	<p>Загальна З інтересом розглядає нові предмети, іграшки, книжки-розгортки, протягом певного часу може зосереджуватися на них, показує пальцем на знайомі речі, комплексом похваллення відповідає на одержані враження, затихає і спрямовує увагу на джерело мелодії, руховою активністю рук і ніг реагує на неї; зацікавлено дивиться просте театралізоване дійство.</p> <p>Логіко-математична На прохання дорослого обстежує предмети, іграшки, знайомі речі; навчається пристосовувати рухи руки до певної форми та величини предметів, знаходить серед них однакові.</p>
Мовленнєва	Відчуває ритмічність потішок, віршівків, впізнає слова-назви окремих предметів, тварин, адекватно на них реагує; використовує звукосполучення і слова, що сто-

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

Форми активності	Показники прояву
	суються знайомих об'єктів, впізнає їх у довідці, на площинних зображеннях, прагне означити своє ставлення звуком, словом.
Художньо-естетична	Мімікою, жестами, активними рухами, радісними вокалізаціями реагує на веселі ритмічні мелодії, яскраві предмети, іграшки, ілюстрації, театралізоване дійство; тривожиться, відвертається, сунється, плаче, реагує на страшні зображення, різку тональність голосу театральних персонажів, гучну, різку мелодію.
Творча	Орієнтується в просторі серед знайомих предметів, іграшок, книжок, музичних інструментів; вирізняє знайоме і нове; тягнеться до нових предметів та іграшок, практично їх досліджує, всіляко експериментує: обмацує, стукає, м'якає, вкладає, штовхає, котить тощо.

Сфера життєдіяльності “ЛЮДИ”

Форми активності	Показники прояву
Фізична	<p>М'язово-рухова Спрямовує рухову активність на встановлення контактів з рідними дорослими, на наближення до них; ходить, тримаючись за руку матері.</p> <p>Предметно-практична Підтримує та інше особистісне та ділове спілкування з рідними та близькими дорослими, охоче включається у предметні та ігрові дії з ними; намагається впливати на них.</p>
Соціально-моральна	Проявляє найпростішу форму приязливості до матері; виникають елементарні соціальні спілкування; у спілкуванні використовує адекватні життєвим ситуаціям голосові реакції, міміку, жести; починає реагувати на дозвіл і заборону матері; проявляє ситуативний інтерес до інших дітей.
Емоційно-ціннісна	Найвищою цінністю, центром життя для дитини є мати: вона вирізняє її з-поміж інших людей, радіє їй, привертає її увагу до себе, намагається зменшити дистанцію між собою і нею; починає диференціювати своїх і чужих, радіє контактам з першими, ухиляється від контактів з другими.

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

Форми активності	Показники прояву
<i>Пізнавальна</i>	<p>Загальна</p> <p>Уважно вдивляється в обличчя рідних людей, пальцем торкається різних його частин; жвавими рухами, мімікою та звукосполученнями висловлює здивування та захоплення враженнями; роздивляється вираз материного обличчя, адекватно на нього реагує.</p> <p>Логіко-математична</p> <p>Обстежує поглядом обличчя, зовнішній вигляд, одяг матері (бабука, бабуся, дідуся, брата, сестрички); показує на очі, ніс, вуха, губи, волосся тощо; пристосовує рухи руки до їхньої величини та форми.</p>
<i>Мовленнєва</i>	Вимовляє перші усвідомлені слова, що вилетіли у загальну поведінку ("мама", "тато", "дай", "баба", "так", "ні" тощо); використовує їх для прояву своєї прихильності та бажань, емоційно їх забарвлює, збагачує мімікою, жестами, поглядом, виразними рухами; розуміє звернення дорослого, його прохання, елементарні словесні інструкції; адекватно на них реагує.
<i>Художньо-естетична</i>	Чутливе до зовнішнього вигляду та настрою матері: з інтересом вдивляється у вираз її обличчя, дослухається до тону звернень, роздивляється предмети її туалету, одягу, прикрас; радісно реагує на яскраві кольори, приємні звуки, красиві форми.
<i>Творча</i>	Намагається практично вплинути на рідних людей, експериментує з частинами їхнього обличчя, тіла, одягу; обстежує волосся, гладить його, б'є по щоках, шпалє та розтягує ніс і вуха, постукує по кінцівках дорослого руками і ногами; очікує наслідків своїх дій.

Сфера життєдіяльності "Я САМ"

Форми активності	Показники прояву
<i>Фізична</i>	<p>М'язово-рухова</p> <p>Вправляється у моторних навичках; самостійно ходить, радіє відчуттю власної фізичної спроможності.</p> <p>Предметно-практична</p> <p>Концентрує увагу на своїх кінцівках, грається ними, радіє своїй вправності, результатам цілеспрямованих дій; п'є з чашки, ставить кубик один на одній.</p>

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

Форми активності	Показники прояву
<i>Соціально-моральна</i>	З'являється комплекс поязавлення як пошук близькості, плач як сигнал пошуку дорослого, усмішки як засіб його утримання; проявляє перші бажання, "хочу" і "не хочу"; орієнтується в поведінці на слова дорослого "можна" і "не можна", адекватно реагує на дозвіл і заборону; зароджується елементарне уявлення про образ свого соціального "Я".
<i>Емоційно-ціннісна</i>	Позитивно ставиться до себе, радіє своїй вправності, довіряє власним можливостям, розраховує на схвалення дорослих; перебуває переважно в оптимістичному настрої; усміхається своєму відображенню у дзеркалі, радо відгукується на власне ім'я.
<i>Пізнавальна</i>	<p>Загальна</p> <p>Виявляє інтерес до своєї зовнішності, можливостей, особливостей впливу на інших; відокремлює "Я" від "не Я"; диференціює враження від власного тіла та зовнішнього середовища; робить себе предметом спеціальної уваги, певний час зосереджується на частинах свого тіла, обличчя, одягу.</p> <p>Логіко-математична</p> <p>Орієнтується на собі: у відповідь на слово дорослого показує ті чи інші частини свого обличчя і тіла; встановлює елементарні причинно-наслідкові зв'язки між своїми діями та їх наслідками для себе та інших.</p>
<i>Мовленнєва</i>	Найприємнішим словом є власне ім'я: відгукується на нього, радіє, коли його чує; диференціює тональність звернень дорослого, намагається певним звукосполученням означити себе, посилюючи його вказівним жестом, що спрямовує на себе або в дзеркало.
<i>Художньо-естетична</i>	Радіє чистому та яскравому одягу, охайній зачісці, впорядкованим книжкам, прибраним іграшкам; надає перевагу гарним предметам та іграшкам; не любить бути неохайним, брудним, мокрим.
<i>Творча</i>	Робить свої кінцівки предметом дослідження та експериментування; радіє, побачивши на собі щось нове; розширює простір "Я", відстоює право на елементарну самостійність; наслідуючи дорослого, прагне внести у свої дії елементи самодіяльності.

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

Базові якості особистості

Самостійність: на кінець першого року життя дитина навчається елементарно обслуговувати себе — їсти ложкою, пити з чашки, простягати кінцівки для перевдягання; обирає за власним бажанням предмет і прагне самостійно його дістати; може певний час займати себе за відсутності поруч дорослого.

Працелюбність: уміння немовляти концентрувати увагу на предметах, що його оточують, здатність маніпулювати ними, виконувати елементарні предметні дії; володіння найпростішими формами функціональних дій, відчуття радості за свій діяльний стан, перші результативні дії є передумовою формування працелюбності як особистісної характеристики.

Людяність: зосередженість на людському обличчі, інтерес до нього, “комплекс пожвавлення” у відповідь на погляд, усмішку, нестощі дорослого, адекватна реакція на тональність звернень рідних людей (або тих, хто доглядає дитину), виражена потреба в спілкуванні та співробітництві з ними, елементарні форми диференціації людей за ознаками спорідненості та прихильності — базові засади для становлення людяності як важливої особистісної якості.

Самолюбність: усвідомлення дитиною своєї “відокремленості” від інших людей, уміння диференціювати враження від зовнішнього середовища та власного тіла й відчуттів, інтерес до своїх кінцівок, відображення в дзеркалі, радість від власної вправності (“м’язова радість”, задоволення від елементарних досягнень тощо), уміння дорожити своїм (рідними дорослими, іграшками, речами), прояв перших бажань (“хочу”, “не хочу”), пожвавлення у відповідь на схвалення, перші прояви ревності свідчать про зародження елементарної форми самолюбності як базової якості особистості.

Спостережливість: уміння немовляти зосереджувати увагу протягом певного часу, стежити очима за людьми, їхніми діями, об’єктами та явищами природи, предметами вжитку й туалету, транспортом, життєвими подіями тощо є передумовою становлення спостережливості як здатності

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

не лише дивитися, а й бачити, аналізувати, виділяти знайоме – незнайоме, важливе – неважливе, приємне – неприємне.

Відповідальність: елементарне вміння діяти за правилами, диференціювати поняття “добре – погано”, “можна – не можна”, встановлювати найпростіші причинно-наслідкові зв’язки, виявляти наполегливість, радіти своїм досягненням, уважно ставитися до обґрунтувань дорослим причин будь-яких обмежень активності, спокійно поводитися за відсутності поруч дорослого, є передумовою розвитку відповідальності як базової якості особистості.

Розсудливість: елементарна здатність аналізувати власності предметів, об’єктів природи, людей і діяти виходячи з них; орієнтовне обстеження предметів, перші вибіркові контакти, набуття основних пізнавальних навичок, уміння надавати чомусь перевагу, розвиток домовного інтелекту, елементарна кмітливість, здатність пригадувати попередній досвід і спиратися на нього — передумова подальшого розвитку розсудливості як уміння міркувати, обдумувати, зважувати, орієнтуватися на здоровий глузд.

Справедливість: усвідомлення немовлям необхідності поводитися відповідно до правил, уміння виявляти елементарні форми правилодоцільної поведінки, позитивний емоційний відгук на схвалення батьків та негативний — на несхвалення чи заборону, диференціація понять “правильно – неправильно”, зародження потреби поділитися з рідними іграшками чи солодощами та здатність радіти цьому — база для формування справедливості як спроможності відповідно вчиняти та відповідально діяти.

Самовладання: здатність немовляти зачекати, поки дорослий, зайнятий чимось, не підійде; спроможність недовго потерпіти, не зчиняти галасу в ситуації дискомфорту; вміння не піддаватися істерії в разі відмови у чомусь бажаному; адекватне реагування на прохання дорослого не плакати, поводитися, як дорослий є підрунтям для формування елементарних форм самовладання як риси особистості, пов’язаної із самоконтролем та саморегуляцією поведінки.

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

Креативність: інтерес та потреба у нових враженнях, пов'язаних з різними сферами життєдіяльності — природою, предметами, людьми; експериментування з доступними предметами; наслідування дій дорослого з подальшим внесенням у свої відображальні та функціональні дії елементів самодіяльності — засади формування в майбутньому креативності як схильності до творчої діяльності.

Таким чином, оцінюючи загальний розвиток немовляти, ступінь його життєвої компетентності, дорослий фіксує показники оптимальних для віку:

- видів *провідної діяльності* (особистісного та ділового спілкування з дорослим);
- форм *активності* дитини (фізичної, соціально-моральної, емоційно-ціннісної, пізнавальної, мовленнєвої, художньо-естетичної, творчої) в усіх чотирьох сферах життєдіяльності: “Природа”, “Культура”, “Люди”, “Я Сам”;
- зародкових форм базових якостей особистості.

ЗМІСТ ТА УМОВИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Життя дитини першого року життя має бути організоване таким чином, щоб задовольняти її основні потреби — в захищеності, доброзичливому ставленні дорослого, в оптимістичному самопочутті, у нових враженнях від спілкування з довкіллям, в активних рухах та діях. Важливо збалансувати одержання малюком вражень про різні сфери життєдіяльності через ознайомлення з об'єктами природи, активну взаємодію з предметним світом, спілкування з рідними й близькими дорослими та спільну з ними предметну діяльність, елементарне самопізнання — ознайомлення з власними кінцівками, обличчям, волоссям, одягом. Важливо, щоб батьки та педагоги в різних життєвих ситуаціях надавали малюком право на елементарні форми *самовизначення* — самостійний вибір бажаного, приємного, комфортного. Правильно діяти будуть дорослі, які збагачуватимуть уявлення дитини про навколишній світ цілісно, через розкриття зв'язку різних об'єктів довкілля, ознайомлення з його різноманітністю, спонукування дитини до власної пошукової активності.

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

Малюк має зростати в оточенні визначеного кола приємних йому людей з відчуттям широти життєвого простору: з одного боку, він проводить більшу частину часу в спілкуванні з рідними дорослими, з іншого — повинен мати час на самостійні заняття приємною справою (гру іграшками, розглядання книжки, маніпулювання предметами, наслідування дій дорослих, перевірку найпростіших життєвих вражень). Враховуючи індивідуальні особливості кожної дитини, дорослий створює сприятливі умови для її розвитку, зародження базових якостей особистості. Немовля не може розвиватися повноцінно, якщо зростатиме, ніби в акваріумі, відкрите невипущеному контролю, в умовах жорсткої регламентації, постійних обмежень, суперечливих впливів різних дорослих. Організація життя не повинна бути самоціллю, вона має бути гнучкою, визначатися внутрішніми та зовнішніми чинниками.

Основні показники ефективної педагогічної діяльності дорослого, спрямованої на розвиток дитини першого року життя, — її *гарне самопочуття* та *динаміка* прогресивного розвитку.

Важливо, щоб маля було здорове, нечасто хворіло, мало добрий апетит, спокійно спало, радісно купалося, відрізнялося гарним настроєм, активною поведінкою, сформованістю життєво важливих рухів (повзає, ходить, діє з предметами: відкриває, закриває, вкладає, нагизує, котить, штовхає), хорошою орієнтацією в знайомому природному, предметному та соціальному довкіллі (знає, розуміє, позитивно ставиться, володіє способами конструктивної взаємодії).

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

РАННІЙ ВІК

(другий і третій роки життя)

ЗАГАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІКОВОГО ПЕРІОДУ

У цьому періоді відбувається інтенсивне фізичне зростання дитини, змінюється співвідношення між величиною голови, тулуба, кінцівок, прорізається 20 молочних зубів. Певних змін зазнають антропометричні показники (див. таблицю).

*Середні показники довжини, маси тіла, окружності
грудної клітки дітей 2-3-го років життя*

Хлопчики			
Вік	Довжина тіла (см)	Маса тіла (кг)	Окружність грудної клітки (см)
2-й рік життя	85–95	12,5–13,7	48,9–52,4
3-й рік життя	92–99	13,7–16,1	50,3–54,7

Дівчатка			
Вік	Довжина тіла (см)	Маса тіла (кг)	Окружність грудної клітки (см)
2-й рік життя	82–90	11,7–14,1	47,6–52,5
3-й рік життя	91–99	13,1–16,7	49,8–53,9

Підвищується працездатність нервової системи, збалансованішими стають процеси збудження та гальмування. Дитина оволодіває прямоходінням, удосконалюється її предметна діяльність, урізноманітнюються навички самообслуговування та ігрові вміння; розширюється коло спілкування, воно стає змістовнішим та супроводжується не лише мімікою й жестами, а й мовленням; значно розширюється орієнтація в навколишній дійсності та простір “Я”, зароджується самосвідомість; поглиблюються контакти з довкіллям, збагачується сенсорний досвід; закладаються основи моральної

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світлич» заборонені.

поведінки, освоюються соціально прийнятні й схвалювані способи і засоби спілкування з дорослими та дітьми.

Істотних змін зазнає предметна діяльність: дії з предметами стають цілеспрямованішими, використовуються як засіб досягнення певної мети. Виникає сюжетно-відображувальна гра, в якій малюк передає свої перші життєві враження. Активно формується наочно-дійове мислення, зростає обсяг знань дитини про природу, культуру, людей та власне “Я” — переважно практичного характеру.

Дитина набуває мовленнєвих умінь, інтенсивно розвивається розуміння нею мовлення інших людей, поповнюється активний словник, з’являються форми множинного числа, минулого і майбутнього часу; слово дорослого стає дійвим засобом впливу на дитячу поведінку, а її власне слово — засобом впливу на дорослого.

Засвоюються елементарні правила поведінки в різних життєвих ситуаціях. Виникають найпростіші взаємини з однопітками: інтерес до інших дітей, зацікавленість їхніми діями, наслідування деяких з них, прагнення перебувати поряд та брати участь у спільних ігрових діях.

Швидко зростає активність дитини, її практична вправність. Координованішими стають дії, з’являється вміння на короткий час утримуватися від імпульсивних проявів. Зростає прагнення до самостійності, автономної діяльності; виникають власні бажання й наміри, які можуть не збігатися з намірами дорослих. На запитання: “Для чого це потрібно?” дитина відповідає: “Тому що...”, не вдаючись до роз’яснень власних дій і проявів (дух протиріччя). Малюк чинить опір примусам дорослого, проявляє негативізм. Водночас формується протилежна тенденція: він намагається наслідувати дорослого, бути схожим на нього. Суперечливість цих новоутворень розв’язується виникненням предметної діяльності, а наприкінці раннього віку — сюжетно-рольової гри, в якій малюк поводить одночасно автономно від дорослого і так, як дорослий. У грі дитина заміщує реальні предмети іграшками та предметами-замінниками, відображає свій особистий досвід.

Малюк опановує різні види продуктивної діяльності: малювання, ліплення, конструювання, музичну діяльність тощо.

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світлич» заборонені.

Починає розуміти символи, діяти не лише в практичному, а й у мисленнєвому сенсі, співвідносити властивості предметів, виділяти в них спільне, враховувати їхнє просторове розміщення. Вдосконалюються процеси сприймання, пам'яті (запам'ятовування, пригадування), мовлення, мислення, формуються нові потреби та інтереси. Виникають перші судження з приводу навколишнього, з'являються елементарні запитання ("Що це?", "Коли?", "Де?", "Навіщо?"). Дитина оволодіває елементарними формами граматичної будови мовлення — з'являються відмінкові закінчення, сполучники, прийменники, займенники: я, ми, ми, ти, вони та інші.

Інтенсивно розвиваються почуття: прихильність, співчуття, симпатія, задоволення успіхом, засмученість через невдачу тощо. В цьому віці почуття малюка різноманітні, досить складні, проте нестійкі, плинні, ситуативні. Він ще не може означити словом свої бажання, наміри, плани, ставлення, почуття, стани і виражає їх мимікою, жестами, діями, адресованими іншим. Ще зберігається висока подразливість організму та психіки, швидка втомлюваність від одноманітних рухів і дій. Дитина не здатна тривалий час зосереджуватися й зберігати працездатність.

ХАРАКТЕРИСТИКА ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІКУ

Соціальна ситуація розвитку характеризується спільною з дорослим діяльністю малюка, зміст якої — *засвоєння* суспільно вироблених способів використання предметів. Соціальна ситуація відображається формулою: "дитина – предмет – дорослий" і характеризується захопленням предметом, зосередженням на його зовнішньому вигляді, властивостях, призначенні. Предмет мов би відсуває дорослого, затуляє того, без чийої допомоги малюк не може обійтися. Спільна діяльність дорослого й дитини *суперечлива*: спосіб дії з предметом, зразок виконання належать дорослому, а зростає працездатність нервової системи, вдосконалена координація рухової активності, прагнення до самостійності потребують від дитини *індивідуальної дії*. Ця суперечність розв'язується новим типом діяльності — *предметною*, переплетеною зі спілкуванням, яке стає формою організації предметної діяльності, засо-

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

бом оволодіння дитиною суспільними способами використання предметів. Зростає самостійність зумовлює виникнення в малюка потреби в певній *емансипації* від дорослого, приводить до зміни *характеру їхніх стосунків*, оволодіння ним дій *без участі чи прямої допомоги дорослого*. Віднині дорослий *спонукає* дитину до самостійних дій, задоволення елементарних потреб власними зусиллями (їда, вдягання, роздягання, вмивання, прибирання іграшок тощо), здатності застосувати попередньо здобутий досвід без його допомоги. З виконавця дії за дитину чи разом з нею дорослий перетворюється на *організатора та експерта* індивідуальних предметних дій. Їхні стосунки набувають форми *ділового співробітництва*, спрямованого на освоєння малюком найближчого світу природи, предметів, людей, опосередкованого *мовним спілкуванням*. У результаті переходу дитини до самостійної предметної діяльності за дорослим зберігається контроль та оцінка її дій, що й становить основний зміст їхнього спілкування.

Провідна діяльність: розвиток дитини дедалі більше залежить від реалізації її можливостей у *предметній діяльності* (предметно-знаряддевій), в якій вона засвоює суспільно вироблені способи дій, навчається наслідувати значущих для неї дорослих, навчається використовувати найпростіші предмети за призначенням, *переносить* дії з одних предметів на інші (іграшки, предметні-замінники), елементарно узагальнює власну діяльність. Це створює передумови для появи елементарної сюжетної гри, яка ще включена в контекст предметної діяльності, але вже продукує інтерес до іграшок, ігрових атрибутів та сюжетних задумів. У ході предметної діяльності зароджується вміння здійснювати свідомий намір, елементарно планувати свої дії, прогнозувати майбутній результат.

Наприкінці раннього дитинства дії стають *цілеспрямованими*, формується *їхня свідомо довольність*, задум оформлюється у слова, виникає *особиста дія*, що ґрунтується на зростаючій самостійності та об'єктивується вимогою "Я Сам". Вона засвідчує розпад повної злитості дитини з дорослим, фіксує трансформацію "МИ" на "Я" і "ТИ", що є передумовою зміни соціальної ситуації розвитку.

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

Вікові новоутворення свідомості та особистості: пряموходіння; розвиток предметної діяльності; опанування мовленням; поява нових видів діяльності; зростання самостійності в освоєнні життєвого простору; зародження самосвідомості, елементарного образу “Я”, найпростіших форм гордості.

Кризовий період: криза трьох років засвідчує один з важливих моментів розвитку дитини раннього віку — усвідомлення себе як окремої істоти, що має власні бажання, які не завжди збігаються з бажаннями інших. Знайомство із собою (своїм зовнішнім виглядом, а пізніше — якостями, внутрішнім світом) збагачує малюка уявленнями про незмінність “Я” у різних життєвих обставинах, відкриттям самого себе як джерела постійних бажань та дій. Дитина усвідомлює свої зрослі можливості, виконує дії без дорослого, оволодіває займенником “Я”. Це зумовлює зміну ставлення до рідних та близьких: вона порівнює себе з ними, прагне наслідувати в поведінці, намагається реалізувати прагнення “бути дорослим”, демонструє свою самостійність, подекуди протиставляє вимогам батьків власні бажання.

До позитивної симптоматики кризи трьох років належать: прагнення до результативної діяльності та позитивної оцінки, власного успіху; намагання заради збереження самоповаги перебільшити свої досягнення та знецінити неуспіх; чутливість до визнання іншими її чеснот, підвищена образа у відповідь на стриману реакцію дорослого. Показниками негативної симптоматики є: упертість, прояви негативізму, протестів, норовистості, прагнення до деспотичного управління рідними, хвастощі, емоційні спалахи через дрібниці. Основні “пускові механізми” кризи трьох років: *виокремлення себе з оточення та порівняння з іншими людьми.*

ОСВІТНІ ЗАВДАННЯ

Розвивальні: сприяти розвитку предметної діяльності, особистісному та діловому спілкуванню з дорослим; стимулювати прояв дитиною ініціативи у спільній діяльності, співробітництві; створювати умови для розвитку процесуальної гри через організацію відповідного розвивального середовища;

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

допомагати дитині урізноманітнювати ігрові сюжети, включати в них елементи новизни; у спеціально відведений час проводити бесіди про побачене, почуте, вироблене у спільній діяльності, її уподобання, інтереси, сім'ю; звертатися до малюка на ім'я, показувати його на фотознімках; надавати можливість обрати за власним бажанням іграшку, дію, заняття; підтримувати мовленнєву ініціативу, словотворчість дитини; спонукати до запам'ятовування казок, віршиків, пісень; коментувати відповіді й оповідки дитини; обговорювати події дня, ставити запитання, які потребують розгорнутої відповіді; організувати продуктивні види діяльності, розвивати творчу уяву; надавати можливість діяти самостійно; створювати умови для оволодіння дитиною ходьбою, складними локомоціями, тонкою моторикою рук.

Виховні: виховувати позитивну налаштованість на природне та предметне довкілля; допомагати встановлювати позитивні контакти з дорослими та однолітками; заохочувати прагнення дитини наслідувати дії авторитетних людей, брати участь у повсякденних побутових заходах, елементарно себе обслуговувати. Залучати малюка до виконання різних ролей, наділяти ними персонажів гри; організувати нескладні сюжетні ігри з кількома дітьми; стимулювати інтерес до читання книжок; ознайомлювати з іграшками та діями з ними, характерними для дівчаток і хлопчиків; формувати уявлення про себе, свою статеву належність і роль; заохочувати до впізнавання знайомих об'єктів природи, предметів, людей, самої себе; схвалювати бажання вчиняти морально, добиватися успіху, допомагати іншій дитині; стимулювати інтерес до різних видів діяльності (малювання, ліплення, аплікації, конструювання, музикування, інсценування); виявляти повагу до особистості дитини; заспокоювати й підбадьорювати її, коли вона відчуває дискомфорт; підтримувати позитивне самопочуття дитини; не обмежувати природного шуму в приміщенні (жваву гру, сміх, природну розмову); не вдаватися до фізичних покарань, дисциплінарних методів, що ображають та лякають дитину, принижують її гідність.

Навчальні: пропонувати зразки різних дій з предметами, ознайомлювати малюків з їхнім призначенням та основними

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

властивостями (формою, кольором, величиною); вчити користуватися побутовими приладами; допомагати освоювати дії з іграшками-знаряддями; не обмежувати допитливості дітей, дозволяти їм досліджувати різні предмети і об'єкти довкілля; ознайомлювати з елементарними способами конструювання та використання різноманітних матеріалів; навчати елементарних ігрових дій; вводити в гру предмети-замінники, показувати способи їх використання; знайомити з назвами різних предметів та спонукати повторювати їх; доброзичливо відповідати на запитання й прохання дитини; не вдаватися до примусу в навчанні.

ОСНОВНІ ЛІНІЇ РОЗВИТКУ

Фізичний розвиток

Вікові можливості

Збагачуються уявлення дитини про власний організм, його можливості. Продовжується активний сенсомоторний розвиток, зростають адаптивні можливості, вдосконалюються рухові дії, збагачується їхній зміст. Діти часто змінюють види рухів і пози, що запобігає втомі (почергово напружуються та розслабляються різні групи м'язів); істотних відмінностей у руховій активності хлопчиків і дівчаток немає.

Уявлення дитини про зовнішність, тіло, основні органи, розвиток організму та гігієнічні чинники формуються під впливом взаємодії з дорослим та змінюються з її дорослішанням. Якщо на початку другого року життя дитина потребує допомоги та постійної уваги дорослого під час виконання рухових дій, то на третьому вона більше прагне до самостійності, спроможна обходитися без допомоги у звичних умовах. На третьому році дитина краще орієнтується в просторі, зберігає стійке положення тіла, заданий темп руху, у неї краща координація рухів під час ходьби, бігу, лазіння, стрибків; намагається дотримуватися певного напрямку в діях з м'ячем, палицею.

Завдання розвитку

М'язово-рухова діяльність: сприяти опануванню дитиною життєво необхідних рухів, спонукати до активного й

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

самостійного виконання рухових дій; заохочувати до участі в руховій діяльності разом з дорослим та однолітками; привчати до загартовування, викликати позитивні емоції, пояснювати його значення для зміцнення здоров'я; навчати користуватися основними гігієнічними засобами, ознайомлювати з елементарними правилами безпечної поведінки; формувати культурно-гігієнічні навички під час приймання їжі, діяльності; вчити розрізняти людей різної статі за зовнішнім виглядом; сприяти подоланню страху, розвивати відчуття обережності під час виконання рухових дій.

Предметно-практична діяльність: виховувати інтерес дитини до оволодіння новими діями з предметами; ознайомлювати з функціями різноманітних предметів та їхнім призначенням; сприяти засвоєнню постійного значення предмета, розумінню відповідності/невідповідності певної дії призначенню предмета; навчати заміщувати одні предмети іншими; користуватися предметами побуту поліфункціонального призначення, іграшками; розвивати *співвіднесені* (приведення кількох предметів у просторі відношення — складання пірамідки, закривання коробки кришкою, маніпулювання із збірно-розбірними іграшками) та *знаряддєві* (використання знарядь) дії; надавати свободу дій з різноманітними безпечними предметами.

Організація життєдіяльності

Організуючи буття дитини, дорослий має збалансувати час догляду за нею з її самостійною діяльністю. Орієнтовний розподіл часу на різні заходи наведено в таблиці.

Безпека життєдіяльності. Дорослий дбає про створення умов для безпечної життєдіяльності дитини. Вона в цьому віці ще не усвідомлює небезпеки, у неї недостатньо скоординовані рухи. Помешкання, де перебуває малюк, має бути належно обладнане, не захищене зайвими та небезпечними для його життя предметами. Кожна дитина має перебувати в полі зору дорослого, доброзичливість та позитивний емоційний настрій якого — запорука її комфортного самопочуття.

Охорона життя та зміцнення здоров'я дітей — головне в організації життєдіяльності. У приміщеннях забезпечу-

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

ються відповідний температурний режим (+21/+22 °C) та чистота повітря. Одяг полегшений, двохшаровий, з натуральної тканини. Під час перевдягання дитина приймає повітряні ванни, тривалість яких зростає до 8–10 хвилин. Під час денного сну оптимальна температура в спальні має становити +16/+18 °C. Узимку діти перебувають на свіжому повітрі до чотирьох годин при температурі не нижчій від –12/–10 °C. Улітку життєдіяльність доцільно організувати на повітрі. Однак слід контролювати перебування під прямим сонячним промінням і поступово збільшувати його тривалість від 4–5 до 20 хвилин протягом дня.

Загартовувальні процедури варто вводити поступово. Для місцевого загартування ніг рекомендується використовувати: ходіння босоніж по килиму, вологій доріжці; сухе та вологе обтирання; тупцювання у ванночці з морською водою, на дні якої покладено дрібну гальку; поєднання загартування з масажем рефлекторних зон стопи; обливання ніг водою.

Дорослий використовує загальні загартовувальні процедури: сухе та вологе обтирання тіла махровою рукавичкою, обливання тіла (душ) у теплий період, що проводиться після прогулянки з поступовим зниженням температури води від +34/+35 °C до +26/+20 °C, обливання тіла водою контрастних температур. Корисно організувати купання малюків у басейні чи відкритій водоймі в безвітряну погоду при температурі повітря не нижчій за +25 °C та температурі води +23 °C. Тривалість купання поступово збільшувати від 3 до 6–8 хвилин.

Фізкультурно-оздоровча робота. Організація дитячої життєдіяльності має передбачати різноманітну рухову активність: це й проведення щоденної ранкової гімнастики (4–5 хв), фізкультурних занять (10–20 хв), ігрових вправ та рухливих ігор під час прогулянок (20–35 хв). Дорослий спонукає дитину до рухової діяльності, регулює її активність, схвалює намагання виявити самостійність, вольові зусилля. При цьому він керується розумінням, що кожна дитина індивідуально набуває рухового досвіду в притаманному їй темпі, залежно від рівня рухливості, природних можливостей та здібностей.

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

Зовнішність, тіло, основні органи. Дорослий заохочує інтерес дитини до свого зовнішнього вигляду та вигляду людей, що її оточують. Під час спілкування він називає основні частини тіла та органи, елементарно пояснює їхнє призначення (*руки, щоб діяти, ноги, щоб пересуватися, очі, щоб бачити, вуха, щоб чути, ніс, щоб відчувати запах тощо*).

Розвиток організму. Доцільно звертати увагу дитини на характерні особливості вікового розвитку організму: “Дитя маленке, слабке, потребує піклування та допомоги”, “Дорослі (мама, тато, тьотя, дядя) високі, дужі, спиритні”, “Люди похилого віку (дідусь, бабуся) слабші за дорослих, гірше бачать, чують, повільно ходять, у них зморшки на обличчі, сиве волосся” тощо.

Гігієна тіла, гігієна діяльності. Дорослий спонукає малюка самостійно підставляти руки під струмінь води, змивати з них піну, а згодом — мити руки та обличчя, користуватися рушником, створює умови для позитивного сприйняття купання, підстригання нігтів, розчісування волосся, використання носовичка. Звертає увагу дитини на привабливість охайного зовнішнього вигляду та непривабливість забруднених тіла, одягу, іграшок; заохочує намагання бути охайною. Під час годування закріплюється вміння дитини сидати на стілець, пити з чашки, тримаючи її обома руками; виробляється навичка їсти ложкою, з часом — користуватися серветкою, їсти рідку страву з хлібом, дякувати після їди, вставати з-за столу, присувати стілець. Важливо привчати малюка своєчасно повідомляти про потребу сісти на горщик.

Статева ідентифікація та диференціація. У процесі спілкування називати стать, до якої належить дитина. Звертати увагу, що дівчатка носять більш яскравий одяг, взуття, платтячка, спіднички, заколюють чи підв'язують волосся, граються ляльками, хлопчиків вдягають у штани, у них коротке волосся, граються машинками. Жінки носять плаття, спіднички, у них довге волосся, чоловіки носять штани, можуть мати вуса та бороду.

Здоров'я та хвороба. Під час годування, гігієнічних та загартовувальних процедур наголошувати на їхній користі для росту та здоров'я. Запобігати появі шкідливих звичок учти,

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

що не можна смоктати пальці, брати до рота різні предмети, їсти немитими руками. Вчити, по можливості, інформувати дорослих про стан власного нездоров'я — називати й показувати місце, де відчувається дискомфорт: біль, свербіж тощо.

Безпека організму та діяльності. Інформувати дитину про небезпечність дій з вогнем, електроприладами, гострими предметами. Привчати до того, що переходити дорогу, заходити у воду, підніматися ліфтом, виходити на балкон, визирати у вікно, куштувати плоди, гратися з тваринами можна лише разом з дорослим.

Соціально-моральний розвиток

Вікові можливості

Істотно розширюється коло спілкування дитини: поряд з рідними та близькими дорослими з'являються нові (персонал дошкільного закладу, незнайомі люди у транспорті, магазині, на відпочинку), взаємодіючи з якими вона задовольняє потребу в доброзичливій увазі, турботі, спілкуванні з приводу предметів, іграшок. Розвивається здатність установлювати емоційні та ділові контакти з дорослими, пристосовуватися до нових умов життєдіяльності, адекватно сприймати вимоги, оцінні судження, звернення людей, що оточують. Виникає інтерес до *однолітків*, закладаються основи дитячого співтовариства. Дитина наслідує дорослих та однолітків, демонструє себе найбільш авторитетним з них, небайдужа до їхніх оцінок. Наприкінці *другого року* вона дає собі загальну позитивну оцінку ("хороша", "доросла"), пишається своїми вміннями, спритністю, одягом, іграшками тощо, проявляє різні переживання; за зовнішніми ознаками (іменем, одягом, зачіскою) розрізняє свою статеву належність; більше намагається обходитися власними силами. На *третьому році* формується "система "Я" ("Я — Дмитрик"), потреба у схваленні, визнанні ("Я хороший") та самостійності ("Я сам!").

Завдання розвитку

Підтримувати потребу дитини в доброзичливому ставленні, увазі, захисті, допомозі, співчутті, схваленні, впевненості у власних можливостях; учити орієнтуватися в тому,

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

що таке "добре" і "погано"; формувати елементарні способи спілкування; розвивати вміння слухати й чути дорослого; навчати способів прояву доброзичливості щодо однолітків; вправляти в мовленнєвому діалозі, ініціюванні встановлення контактів з однолітками, ситуативно-ділового спілкування та елементарного співробітництва з дорослими.

Організація життєдіяльності

Дорослий організовує буття дитини так, щоб під час спільної предметної діяльності допомогти їй освоїти елементарні моральні правила та норми взаємодії — навчити культурно звертатися, дякувати, просити, вислуховувати пояснення, запитувати, заявляти про власні бажання та інтереси, проявляти самостійність, використовувати в спілкуванні різні способи комунікації — міміку, жести, тональність голосу, мовлення. Важливо гармонійно поєднувати ділове спілкування з особистісним: не тільки скеровувати діяльність дитини та бути носієм нової інформації, а й пестити її, радіти успіхам, заспокоювати у разі невдач, підтримувати, виявляти довіру до її можливостей, допомагати усвідомити доцільність об'єднання зусиль різних людей задля спільної справи, діставати задоволення від спілкування.

Емоційно-ціннісний розвиток

Вікові можливості

У ранньому віці малокові притаманні висока емоційність, подразливість, плинність емоцій, нестійкий настрій. Він чутливий до характеру звертань до нього дорослих — їхніх виразів обличчя, рухів і жестів, тональності голосу, інтенсивності та змісту дій. За допомогою рідних та близьких малюк навчається виділяти в довідлі значуще для себе, діяти вибірково, надавати комусь/чомусь перевагу, відмовляти в прихильності. Завдяки спостереженням та поясненням дорослих дитина починає розрізняти емоційні стани людей, що навколо неї, передусім батьків, інших значущих дорослих, приемних дітей, орієнтуватися, коли вони радіють, засмучуються, сердяться, навчається виявляти їм співчуття (жаліти, допомагати, заспокоювати).

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

Завдання розвитку

Формувати емоційну сприйнятливість, запобігати емоційній “глухоті”, байдужості; навчати орієнтуватися в різних емоційних станах дорослих і дітей, адекватно на них реагувати, виробляти елементарні припущення з приводу ймовірних причин тієї чи іншої поведінки близьких; вправляти в умінні діяти вибірково, відповідно до власних бажань, приймати елементарні самостійні рішення щодо надання комусь/чомусь переваги, виявляти прихильність, симпатію, бажання підтримати контакт, продовжити взаємодію.

Організація життєдіяльності

Дорослий створює умови життєдіяльності, в яких дитина може вправлятися в розпізнаванні, оцінці та адекватній реакції на різні людські емоції — радість, гнів, подив, смуток тощо, в міру вікових можливостей відповідати емоційному забарвленню оточення. З цією метою використовують реальні життєві ситуації, художню літературу, музику, відео та аудіозасоби. Важливо надавати малюкові можливість виявляти елементарні переваги, справедливо відмовляти в прихильності, відстоювати власні інтереси, час від часу вчиняти на власний розсуд, обирати когось/щось для гри, практичної чи художньої діяльності за своїм бажанням.

Дорослий на різноманітних життєвих ситуаціях пояснює різні фізичні стани, в яких дитина може перебувати, її емоційні переживання, навчає помічати та відповідно реагувати на фізичні та душевні стани інших, співчувати їм; дорослий опікується становленням елементарних форм самосвідомості малюка, виникненням суто людського феномену — *почуття гордості* за свої якості й досягнення. Показником нормального розвитку є прагнення малюка задіяти свої зрілі можливості в природі, предметному довкіллі, соціальній групі, продемонструвати своє “Я”, використати можливість апробувати свої впливи на середовище. Дорослий схвалює прагнення дитини самостійно діяти, її оптимістичну налаштованість, високі стандарти якості (у можливих вікових межах) досягнень у предметній та елементарній розумовій праці, моральні поривання та вчинки, правило доцільну

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

поведінку. Важливо допомогти кожному вихованцеві виробити оптимістичний погляд на себе, свої можливості, результати діяльності, особистісні якості. Невпевненість або зневіра гальмують особистісне зростання, формування зачатків реалістичного й конструктивного образу “Я”.

Завдання дорослого — навчати дитину співпереживати, співрадіти, жаліти інших, відгукуватися на їхні проблеми, пропонувати допомогу, робити приєзине. В ході ігор, предметної діяльності дорослий культивує звичку завершувати розпочату справу, оптимістично ставитися до труднощів, конструктивно використовувати надану допомогу, відмовлятися від непродуктивних маніпуляцій, помічати свої помилки та виправляти їх, пишатися успішними досягненнями, приборкати місце своєї діяльності. Емоційна сприйнятливість та здатність долати труднощі на шляху до мети — важливі складники компетентності, основи якої закладаються в ранньому віці.

Пізнавальний розвиток**Вікові можливості**

Прагнення до пізнання пронизує всі сфери життєдіяльності дитини, яка хоче не лише розглядати об’єкти природи, предмети найближчого оточення, людей, а й діяти з ними (конструювати, досліджувати, елементарно експериментувати, знайомитися з величиною, формою, кольором, особливостями матеріалу тощо). Малюк порівнює, підбирає, вдивляється, намагається діяти, помиляється, за допомогою дорослого виправляє помилки, збагачуючи свої життєві враження, особистий досвід. Наприкінці другого року життя малюк оволодіває зоровим сприйняттям, навчається співвідносити предмети, називає знайомі, орієнтується в їхньому призначенні, вмє діяти з ними. Він починає ставити елементарні цілі, прогнозувати майбутній результат своїх дій. Трирічний малюк здатний експериментувати та фантазувати подумки, використовувати предмети-замінники, в нього формується внутрішній план мислення, зароджується фантазія, з’являється безліч запитань. Наприкінці раннього віку ознайомлення з навколишнім набуває яскраво вираженого *пізнавального характеру*.

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

Завдання розвитку

Загальнопізнавальні: виховувати інтерес до пізнання нового, незвичного; навчати зосереджувати на ньому увагу, вдивлятися, елементарно аналізувати, відкривати невідоме, пригадувати бачене раніше; вправляти в адекватній поведінці при зустрічі з незнайомцем — цікавитися ним, дивуватися, ставити запитання, вислуховувати відповіді, радіти новій інформації; збагачувати переживання, пов'язані з відкриттям нового (*радість, подив, захоплення*); формувати потребу в пізнавальній активності, культуру її здійснення; збагачувати сенсорні еталони, формувати спостережливість, допитливість як базові якості особистості.

Логіко-математичні: навчати обстежувати предмети зором, дотиком, рухом; вправляти в запам'ятовуванні, впізнаванні явищ та об'єктів природи, предметів, людей за характерними ознаками, добирати пари за аналогією; розвивати елементарні уявлення про величину (*великий, малий*), форму (*круг, квадрат, трикутник*), колір (*червоний, жовтий, зелений, синій, чорний, білий*), об'єм (*куля, куб*); вправляти в порівнянні множин предметів накладанням та прикладанням, за величиною (*більший, менший*); установлювати відповідність (*багато – мало, стільки ж, більше – менше*), оперувати поняттями “один” і “багато”; вживати слова, що передають основні напрямки відносно себе (*попереду, позаду, угору, вниз*), пов'язані з орієнтуванням у часі (*спочатку, тепер, незабаром, потім, довго*), положенням предметів у просторі (*на, під, за, поряд, високо, низько*).

Організація життєдіяльності

Умови життєдіяльності дитини мають сприяти розвитку інтересу до нових знань про природне, предметне, соціальне довкілля та саму себе. Дорослий розповідає малюкові про цікаві речі, пояснює, відповідає на запитання, підтримує бажання досліджувати, виявляти, знаходити, експериментувати. Разом з ним переживає радість відкриттів, подив, захоплення пошуковою активністю. Корисно спонукати дитину елементарно розмірковувати, спираючись на відому інформацію, пропонувати їй для зразка прості форми речень

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

узагальнень. Доцільно, з одного боку, розвивати *загальний пізнавальний інтерес* дитини до різних сфер життя, з другого — використовувати при цьому *інформацію математичного характеру*.

Особливий напрям роботи — *сенсорний розвиток* дитини, вдосконалення її пізнавальних процесів: сприймання, пам'яті, уваги, уяви, наочно-дійового мислення. Ознайомлення з формою, величиною, кольором, масою предметів, їх знаходженням у просторі, динамічними властивостями відбувається у ході спільного спостереження за об'єктами природи, рукотворними предметами, людьми, що оточують, та їхньою працею. Дорослий пропонує дитині вдивитися, доторкнутися до доступного, що сприяє виникненню поряд з наочно-дійовим мисленням елементів наочно-образного, мовленнєвого мислення — розуміння й позначення словом назв, властивостей, якостей об'єктів та предметів довкілля; формування відповідей на запитання до неї та особистих звернень до оточення з приводу побаченого.

Дорослий підтримує бажання дитини дістати елементарні уявлення про *нарколішиє*: людину, частини її тіла (голова, очі, ніс, вуха, зріст, вага); фізичний та психічний стани (гоłodна, втомлена, радісна, засмучена, сердита); життєдіяльність (їсть, працює, відпочиває, читає, вдягається, використовує техніку для прибирання, прання тощо); предмети найближчого оточення, їхнє призначення та дії з ними (одяг, меблі, посуд, іграшки); рослинний і тваринний світи, властивості природи (води, ґрунту, піску); явища природи (світить сонце, падає дощ, сніг, дме вітер). Дорослий допомагає дитині *пізнавати саму себе*, привертає її увагу до власного обличчя та зовнішнього вигляду, навчає орієнтуватися в будові тіла, розпізнавати та запам'ятовувати різні його частини. Трирічний малюк здатний помітити, що в усіх живих істот є відповідні або схожі частини тіла (голова, кінцівки, тулуб).

Мовленнєвий розвиток**Вікові можливості**

Спілкування з людьми та предметні дії потребують використання активного мовлення, на основі якого в дитини

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

розвиваються узагальнення та символічна функція мислення. Вона активно опановує мову: від розуміння поодинокі схожості вона переходить до дедалі ширших і точніших узагальнень (за допомогою одного й того ж слова виражає різноманітні значення). Дитина навчається оперувати словом, а пізніше — дво-, трислівними реченнями. Мовлення має репродуктивний характер з елементами продуктивного.

Завдання розвитку

Розвиток слухових відчуттів та вміння правильно вимовляти звуки, слова. Передбачається вивчення стану мовленнєвих умінь дитини, визначення індивідуального змісту роботи з нею. Важливо навчати малюка слухати, чути й розрізняти: інтонації голосу дорослого (лагідну, суворішу, веселу, наказ /вимогу/, запитання тощо); звуки природи (шум вітру, дощу, гавкання собаки, нявкання кішки, щебетання пташок, кукурікання півня тощо); музичних інструментів (розрізняти повільну й швидку гру, гру на сопілці, піаніно тощо); чути наголоси у словах; розвивати мовне дихання проспівуванням голосних звуків; розвивати фонематичний слух: розрізняти слова, що різняться одним звуком, та співвідносити їх з предметами (*чашка – кашка, кішка – мишка – мушка*); вчити слухати ритмомелодію поетичного мовлення (потішок, забавлянок, віршків); вловлювати римовані закінчення в словах у кінці рядків віршів (“*Заглянуло сонечко у моє віконечко*”); вчити чітко вимовляти звуки у словах, договорювати слова, не оглушувати дзвінків приголосних (*дід, гриб, казка, берізка, кізка*); вимовляти слова із збігом приголосних (*мовчати, хустка, ведмедик, іграшка*); приголосні на початку і в кінці слова: *Гая, Валя, груша, зайчик, хлібчик*; трискладові слова: *голова, колобок, кімната, весело*; чітко вимовляти звук [о] у ненаголошених складах: *вода, молоко, колобок*; твердо вимовляти звук [ч]: *чай, чашка, хлопчик, дівчинка*; диференціювати звуки (з) і (р) у словах *гав-гав, гуля, тава, тавеня, гудзик, дзига* тощо.

Збагачення словникового запасу. Словниковий запас дітей поповнюється за рахунок слів, пов’язаних з різними

сферами життєдіяльності: “Природа”, “Культура”, “Люди”, “Я Сам”. Цей процес відбувається за рахунок *повідомлювальної функції* (показ дорослим предметів, об’єктів, явищ, дій та їх називання); *відтворювальної, репродуктивної* (дитина наслідує дорослого, повторюючи за ним окремі слова, словосполучення); *продуктивної* (дитина вживає у власному мовленні раніше засвоєні слова та словосполучення, що пов’язується з розвитком граматичної будови мовлення та комунікативною активністю). Словник збагачується завдяки вживанню дорослими в спілкуванні з малюком слів-назв, слів-дій, слів-ознак, слів на позначення просторових, часових категорій. Рідні та близькі люди разом з дитиною розглядають предмети, об’єкти навколишнього середовища, поступово розширюючи його, називають ознаки, дії, явища, емоційне ставлення до них; звертають увагу малюка на самого себе, виокремлюючи і характеризуючи частини тіла, якості, вбрання.

Сфера життєдіяльності “Природа”

Природа планети Земля. Дитина здатна розрізняти й називати чотири стани погоди: *світить сонце, дме вітер, іде дощ (сніг), хмари затулили сонце*; компоненти природного довкілля та їхні якості: *пісок сухий (мокрый), вода тепла (холодна), ґрунт (глина) сухий, твердий, мокрий, м’який; сніг (лід) холодний; породи дерев (береза, каштан тощо); квіти (троянда, айстра тощо); траву, її будову (стебло, листя); колір, розмір (червоне, маленьке); поверхню (м’яка, тверда, гладенька); овочі та фрукти за смаком; свійських та диких тварин (кінь, корова, коза, собака, кішка; півень, курка, гуска, качка; ластівка, сорока, ворона, голуб, горобець; вовк, ведмідь, засць, їжак); їхніх дитинчат (теля(-тко), лоша (-тко), козеня(-тко), курча(-тко), гусеня(-тко); частини тіла (голова, тулуб, ноги, хвіст); характерні зовнішні ознаки (великі вуха, роги, маленький хвіст); їхні дії (ходить, бігає, грається, п’є); трудові дії людей (поливати квітку, тримати поливальницю, витирати листя, годувати); наслідувати звуки, голоси знайомих тварин. Дорослий збагачує словник дітей звуконаслідувальними словами (*нявкати /нявчати/*,*

гавкати, кукурікати, мукати, мекати, пікати, квакати); навчає утворювати пестливі слова й розрізняти пари слів (засць – зайчик, білка – білочка, лялька – лялечка; гарно – гарнісінько, тихо – тихесенько тощо).

Природа Космосу. На темному небосхилі помічати Місяць (круглий, сертик), багато зір, які блищать (Місяць один, а зірок — багато); визначати, що вони далеко; впізнавати їх зображення у книжках.

Сфера життєдіяльності “Культура”

Предметний світ. Означати словами знайомі предмети (одяг, взуття, посуд, меблі, предмети гігієни) та основні якісні ознаки, дії з ними; визначати словом мету дії; вживати назви деяких продуктів, страв (хліб, ковбаса, суп, борщ, каша, млинці /млинчики/, сирники, печиво, тістечка, цукор, цукерки, морозиво); дії, що супроводжують споживання їжі (їсти, жувати, пережовувати, ковтати, пити, лизати, лизькати); предметів та дій санітарії (рушник, мило, гребінець, умиватися, розчісуватися, мити руки, носовичок, серветка); вживати назви одягу (сорочка, платтячко, спідничка, штани, черевик /черевички/, чоботи /чобітки/, стрічка); ознак предметів навколишнього середовища (новий, великий, зелений, високий); антоніми (великий – малий, високий – низький, далеко – близько тощо); позначення кількості предметів (багато – мало, один – багато); вказівні слова (ось, це).

Світ гри. Вживати назви окремих іграшок (лялька, машина, кубики, ведмідь тощо) та дії з ними; вказівні слова (ось, це), стверджувальне так і заперечне ні, часу (вчора, сьогодні, вранці, вдень, увечері, вночі); назви ознак іграшок та предметів навколишнього середовища (новий, великий, зелений, високий тощо); антоніми (великий – малий, високий – низький, далеко – близько тощо); слова-ознаки кількості предметів (багато – мало, один – багато); слова-ознаки місцезнаходження іграшок (тут, там, біля /чогось/, далеко, близько, високо, низько); дії (бігати, гратися, стрибати, кричати, говорити, затихувати, відповідати тощо). Розширювати, збагачувати словниковий фонд словами зі звуком [г] (гавка, гавеня, гроно, танок, дзига, гудзик, агу, гуля та ін.).

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

Світ мистецтва. Вживати слово гарний під час спостережень за об'єктами, явищами, предметами, творами мистецтва; орієнтуватися в назвах основних продуктів мистецької діяльності (малюнок, музика, колискова, потішка, казка тощо); основних матеріалів та знарядь (олівець, фарба, пластилін, папір, музичний інструмент тощо); дії з ними (малювати, ліпити, конструювати, музикувати, розказувати, співати, театралізувати).

Сфера життєдіяльності “Люди”

Сім'я. Родина. Вживати слова, якими позначають імена батьків, рідних дорослих і дітей; пестливі назви членів родини (мамуля, мамонька, татко, татусь, дідусь, бабуся, бабусенька); назву своєї вулиці. Орієнтуватися в іменах найближчих родичів. Розуміти слова, якими передається характер взаємин рідних людей (любити, піклуватися, доглядати, допомагати, жаліти, гратися, балувати тощо); основних видів домашньої роботи (готувати їжу, прибирати, прати, прасувати тощо).

Інші люди. Вживати слова, якими позначають спорідненість (рідний, знайомий, чужий); імена вихователів, знайомих дорослих (часто без по батькові, краще: тьотя..., у Західному регіоні, зазвичай, — пані); вік (дитина, дорослий, старий); стать (хлопчик — він, дівчинка — вона, чоловік — він, жінка — вона, дідусь — він, бабуся — вона); ввічливе звертання (слова вітання, прощання, подяки); фізичні характеристики людини (високий – низький, товстий – худий), частини тіла (голова, волосся, обличчя /очі, ніс — носик, рот — ротик/, животик, стина, руки, ноги); спілкування (слухати, говорити, затихувати, відповідати). Орієнтуватися в назвах моральних характеристик людей (приємна – неприємна, добра – зла, чемна – нечемна тощо).

Людство. Орієнтується у назві своєї країни, національності її мешканців.

Сфера життєдіяльності “Я Сам”

Я-фізичне. Вказує, називає різні частини свого тіла; має уявлення про слова, якими означають їхні функції (око

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

бачить, ніс нюхає, вухо чує, руки діють тощо); називає основні рухові дії (*ходжу, бігаю, стрибаю, катаюся тощо*); орієнтується у назвах свого стану (*здорова, хвора*); може назвати кілька безпечних та небезпечних для здоров'я і життя прикладів поведінки.

Я-психічне. Знає своє власне ім'я, свої та інших прізвишка; розуміє та адекватно реагує на слова дорослого, пов'язані з її бажаннями, переживаннями, думками, інтересами; диференціює слова, якими батьки та педагоги позначають її різні настрої (*весела, сумна, сердита, ображена тощо*); оперує займенником "Я"; диференціює слова-схвалення та слова-незадоволення, висловлені на її адресу; вживає слова "хочу – не хочу", "можу – не можу".

Я-соціальне. Називає імена значущих дорослих та однолітків; вживає слова, спрямовані на налагодження контактів з ними ("Давай пограємо", "Допоможі мені", "Візьми мою іграшку" тощо); використовує ввічливі слова, слова-вибачення тощо; може розповісти іншим про те, що вмів, знає, може, хоче; орієнтується у словах, якими інші характеризують її чесноти та вади (*товариська, доброзичлива, правдива, вміла, вередлива, неслухняна тощо*); вживає вираз "Я сам!".

Граматичні вміння. Формувати вміння: вживати кличний форму під час звертання до дітей та дорослих (*Іванку, Марійко, Танечко, тьотю, тітонько Лідю тощо*); запитувати, вживаючи питальні слова (*що? де? який? коли?*); розповідати, хто що робить, хто який, що яке (*Білочка стрибає. Вона руденька*); вправляти у змінюванні слів за зразком (*один – багато*); числом (*лялька – ляльки, рушник – рушники, дерево – дерева, книжка – книжки*); приділяти увагу чергуванню голосних та місцю наголосу (*кіт – коти, стіл – столи*); вправляти у змінюванні приголосних звуків при зміні слів, що позначають частини тіла: *рука – у руці (булочка), нога – на нозі – на ніжках (черевички), вухо – у вусі (свербить, болить), око – в оці (порошника)*; вчити розповідати: що для чого, будуючи складну конструкцію зі сполучником *щоб*: *книжка, щоб читати, лялька, щоб гратися* (за запропонованим зразком); *чого скільки, вживаючи сполучник а* (*діток багато, а стільчик один*);

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

вживати займенники *він, вона* (*Ось лялька. Вона велика. Там зайчик. Він спить*); будувати висловлювання з вживанням антонімів (*ведмедик великий, а білочка – маленька тощо*).

Розвиток комунікативного мовлення. Мовлення дітей переважно ситуативне, часто виконує планувальну функцію (*Я візьму машинку. Буду їхати*), звернене до самого себе, зрідка — до однолітка (однолітків). Дорослий — співрозмовник, учасник дій, гри: показує іграшку (*Що це? Хто це?*). Це — кішка. Як кішка кричить? *Няв-няв!* Яка кішка? *Маленька, пухнаста. Кішка хоче їсти. Що дамо кішці?*). Він заохочує дитину до гри з однолітком, пропонуючи лагідно звернутися до нього, поділитися іграшкою. Розвиток діалогічного мовлення можна будувати на основі програвання зразків дитячого фольклору — ігор-співанок, забавлянок ("Ладиладусі", "Зайчику, зайчику, де ти бував", фрагментів сюжету казок ("Колобок", "Ріпка", "Рукавичка"). Дорослий навчає дитину розуміти значення та активно застосовувати виразні невербальні засоби для встановлення контактів (усмішка, приязний погляд, лагідний дотик, погладження тощо).

Робота з дитячою книжкою. Слухання текстів художньої літератури, зокрема фольклорних, заучування забавлянок, потішок, чистомовок напам'ять — важливе джерело поповнення словникового запасу дітей раннього віку.

Розповідання казок, як правило, супроводжуються розгляданням ілюстративного матеріалу (малюнки у книзі або комплект ілюстрацій до казки). За його відсутності доцільно використати один з видів театру. Нестимульовані дитячі висловлювання, вигукки свідчать про розуміння змісту казки та глибоке проникнення дитини у події. Дбаючи про розвиток мовленнєвих умінь, дорослий спонукає малюка разом з ним або самостійно переповісти фрагмент прослуханого фольклорного твору за ілюстрацією, знайти й назвати персонажів, їхні дії, відтворити прості діалоги, виокремити елементарні взаємозв'язки та взаємовпливи.

Організація життєдіяльності

Дорослі створюють для дитини *розвивальне мовленнєве середовище*, в якому домінує українська мова, не витісняючи

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

рідну, якщо такою є інша. Спілкуючись з дітьми, дорослі вживають різноманітні частини мови, вживаючи мовленнєві форми, торкаються різноманітних сфер життєдіяльності: “Природа”, “Культура”, “Люди”, “Я Сам”. В дошкільних закладах з іншим мовним режимом вдаються до української не лише на спеціально організованих заняттях, а й під час спілкування протягом дня. Дорослий дбає про те, щоб дитина могла вступати в контакт з однолітками і дорослими, охоче відповідала словом і діями на їхні запитання чи спонукування; могла назвати словами навколишні предмети, їхні ознаки, дії; здебільшого правильно вимовляла звуки; оперувала граматично оформленими фразами. Не варто штучно домагатися великого обсягу й точності словника дитини, високого рівня володіння нею звуковимовою та граматичною структурою мови, адже *мовленнєва вправність, комунікативні здібності* є індивідуальними характеристиками.

Дорослі сприяють розширенню запасу слів; вправляють в умінні уважно слухати та адекватно реагувати на почуте; розповідати про бачене й пережите; ставитися до людей відповідно до їхнього віку й статевої належності; спонукають називати знайомі предмети, тварин, рослини, людей, ігрові та окремі трудові дії; підтримують словотворчість дитини, її прагнення вступати у контакт, відгукуватися на запитання й звернення; навчають співвідносити словесні означення з відповідними виразними засобами — мімікою, жестами, тональністю голосу, рухами; граматично оформляти висловлювання (зміни слів за числами, часом, відмінками; утворення зменшувально-пестливих найменувань, дієслів dokonаного — недokonаного виду); вправляють у правильній звуковимові.

Художньо-естетичний розвиток

До кінця третього року життя формуються передумови естетичного ставлення до навколишнього, розвиваються елементарні види художньої діяльності — образотворчої, музичної, художньо-мовленнєвої. Прислухаючись, вдивляючись у красу природи, торкаючись руками предметів найближчого оточення, людей, дитина раннього віку з допомогою дорослого відкриває різноманітність краси, виявляє

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

сприйнятливості до неї, здатність позитивно й конструктивно на неї відгукнутися. Відмітною особливістю найпростіших форм художньої діяльності у цьому віковому періоді є можливість дитини легко об'єднувати різні види мистецтва: малювати, імпровізувати на дитячих музичних інструментах, складати віршик, наспівувати. Специфіка естетичного розвитку в ранньому дитинстві — висока *емоційна чутливість* до музики, художнього слова, яскравих творів образотворчого і театрального мистецтва.

Образотворча діяльність

Вікові можливості

Дитина ще не вміє зображувати предмети, вона просто маніпулює олівцем: пізнає його на дотик, стукає ним, прислухаючись до звуку, що виникає, здійснює довільні рухи олівцем по аркушу паперу. Внаслідок таких дій утворюються крапки, штрихи, лінії. Малюк сприймає папір як нову іграшку, що шурхотить, змінює фактуру, рветься. Цей період є дообразотворчим, коли дитина спостерігаючи за діями дорослих, що пишуть або малюють, робить спробу повторити їхні рухи. Невпорядковане нагромадження окремих штрихів, ліній змінюється округлими та видовженими зображеннями. Власне зображення малюк асоціює з відомими предметами, намагається назвати їх. У цей період він знайомиться не лише з олівцем, а й з пластичними матеріалами — глиною, пластиліном. Перші маніпуляції з ними поступово готують малюка до зображення навколишнього світу.

Дитина реагує на всі основні кольори фарб, вибирає ті, що сподобалися; сприймає та емоційно відгукується на контрастні кольори, форми, величини, фактури; розпізнає в обрисах зображень подібність до знайомих предметів, персонажів казок, пісень. Образотворча діяльність викликає інтерес; формуються елементарні технічні навички роботи з різними художніми матеріалами та особистісне ставлення до результатів власної діяльності. Малюк зацікавлюється малюванням, ліпленням. Рухи руки з олівцем стають упевненішими, виникає потреба впізнавати зображені форми. У дитячих малюнках з'являються риси подібності до певного предмета. Прямокут-

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

ні та округлі форми асоціюються з подібними предметами з оточення: будинком, машиною, квіткою, яблуком тощо. Дедалі більшого значення набуває результат образотворчої діяльності. Характерним для цього віку є бажання повторити зображення з додатковими деталями.

Образотворча діяльність дитини збагачується із початком використання фарб, що наносяться пензльком ритмічними мазками на прикріплений папір. Такі дії дають малюкові задоволення, він усе частіше робить спроби зафарбувати увесь аркуш. Кольорове зображення здається йому живим і рухливим, а тому, торкаючись його поверхні, дитина емоційно реагує.

У процесі *малювання* невимушені рухи дитини стають керованими, виникає бажання передати на аркуші конкретну дію (“машинка їде”, “дощик їде”, “квіточка росте” тощо), відтворити предмети овальних чи прямокутних форм. Для відображення певної ігрової ситуації він часто накладає один малюнок на другий (“мишка ховається від котика, жушок — від пташки, курчатко — від лисички” тощо). Уперше виникає намір передати елементарну подібність до конкретних предметів чи явищ. Особливої виразності першим дитячим малюнкам надає розмаїття форм, використання ритмічних мазків, широка гама різноманітних кольорних сполучень.

Під час *ліплення* дитина прагне віднайти подібність до реальних предметів або до запропонованих зразків. Завдяки впізнаванню отриманих у ліпленні образів змінюється характер її діяльності: від випадкових асоціацій до прямого зв'язку рухів руки з графічним або пластичним зображенням.

Дитина виконує найпростіші *аплікації* з готових форм: розкладає геометричні фігурки на фланелеграфі, а потім на смужці паперу (доріжці) — ягідку (червоне коло), листочок (трикутник) тощо; на блакитному прямокутнику — сонечко (жовте коло), ялинку (зелені трикутнички різного розміру), листочки (кольорові трикутнички); викладає по колу хоровад зі справжніх осінніх листочків; бере участь у створенні колективних композицій — допомагає виховательці розкласти на великому аркуші паперу силуети людей, будинків, дерев, машин тощо.

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

У ході *конструювання*, яке в цьому віці є елементом сюжетно-відображувальної гри і засобом розгортання сюжету, дитина навчається “сюжетного конструювання”, створює прості конструкції (будиночок, башточку, ворота, стіл, стілець, диван). Вона ознайомлюється з властивостями та можливостями матеріалу, збагачуються її уявлення про колір, форму, величину, об'єм, розвивається просторове орієнтування.

Сенсомоторна діяльність пов'язана з різними сферами життєдіяльності дитини:

“Природа”: дитина входить в образи майстра, садівника, двірника, упорядника майданчика тощо.

“Культура”: входить в образи працівників сфери обслуговування — швачки, закрійника, модельєра, дизайнера тощо.

“Люди”: розрізняє професії людей за їхнім спецодягом, емблемами, атрибутами, знаряддям (лікар, медична сестра, кухар тощо).

“Я Сам”: добирає собі одяг, складає його у відведених місцях, уміє користуватися різноманітними атрибутами (гребінцем, ложкою для взуття, щіточкою для чистення одягу), варіює способи їх використання.

Завдання розвитку

Навчати впізнавати в зображеннях, штрихах, лініях знайомі предмети, казкових персонажів. Формувати естетичне ставлення до навколишнього світу через емоційний відгук на яскраві та приємні на дотик предмети та іграшки; викликати радість, задоволення від розглядання та “обстеження” на дотик народних розмальованих іграшок, їхніх зображень на картинках, ілюстраціях у дитячих книжках тощо. Викликати інтерес до різноманітних видів образотворчої діяльності. Спонукаати дитину до створення асоціативних образів у техніках малювання, ліплення, аплікації. Учити реалізовувати в образотворчій діяльності сюжетно-ігровий задум. Підтримувати бажання малювати, ліпити з глини чи пластиліну, виконувати найпростіші аплікації з готових форм, емоційно відгукуватися на результат власної творчості та навчати відтворювати навколишні предмети, явища дійсності за допомогою ритмічних

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

мазків, штрихів, ліній. Формувати елементарні технічні навички роботи з різними художніми матеріалами, вміння самостійно добирати папір та кольори фарб.

Організація життєдіяльності

Дитина інтенсивно пізнає навколишній світ з його предметним розмаїттям та багатством явищ природної та соціальної дійсності. Це сприятливий період для первинного введення малюка у світ прекрасного через емоційне сприйняття народної іграшки, спів народних пісень-забавлянок. Дорослий ознайомлює дитину з предметами українського декоративно-вжиткового мистецтва з різних матеріалів: керамічною іграшкою, вишивкою, писанками, витинанками, плетеними виробами з соломки, лози, рогози. Дорослий звертає увагу дитини на красу колірної гами, підсилює емоційне сприйняття нею народної іграшки читанням забавлянок, співом народних пісень. Навчає дитину прийомів зображення за допомогою плями, лінії та форми; звертає увагу на різні контури форм предметів. Важливо, щоб дитина поступово самостійно добирала прийоми зображення предметів та явищ.

Дорослий створює умови для формування художнього смаку дитини, розвитку предметно-пластичного аспекту її сенсорної та художньої діяльності: пропонує самостійно дібрати кольори, сприяє творчим проявам в образотворчій діяльності, ознайомлює дитину з різноманітними властивостями будівельних конструкторів, навчає зводити найпростіші споруди. Щоб збагатити зміст і засоби виразності, вдається до інтеграції різних видів образотворчої діяльності, при цьому один вид діяльності може передувати іншому (наприклад: аплікація чи ліплення перед малюванням). В аплікації дитина діє з готовими силуетами, розміщуючи їх на фланеграфі; ліплення об'ємної форми допомагає зображенню на площині аркуша. Найбільший ефект інтеграція видів образотворчої діяльності дає при створенні конкретного образу: малюнок доповнюється мазками — прикрашаються силуети ялинок, казкові хатинки, посуд, глиняна лялька доповнюється кольоровою хустинною, стрічкою чи поясом. Інтеграція різних видів образотворчої діяльності доречна

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

після проведення окремих занять з малювання, ліплення, аплікації, конструювання.

Організуючи образотворчу діяльність дитини, дорослий застосовує різні прийоми роботи: *розглядання* картинок, ілюстрацій казкового жанру; народних іграшок; *ігрові вправи* (“Вдягни маску радості”, “Вдягни злу маску”, “Відгадай колір”); *демонструє інструменти та матеріали*: гуашеві фарби, різноколірні олівці, фломастери, крейди, тонований та білий папір формату А4, пензлі різних номерів, картинки, ілюстрації, готові намальовані та вирізані форми тощо.

Музична діяльність

Вікові можливості

На другому році життя дитина уважно слухає фортепіанну музику (3–4 хвилини з перервами, неперервне звучання 15–20 секунд) та музикування на різних дитячих музичних інструментах: тріолі, ксилофоні, губній гармонії. Вона звуконаслідує під час музично-рухових показів (“гав-гав”, “няв-няв” і т. д.), підспівує окремі склади пісень (“а-а-а”, “да”, “ай”), повторює рухи дорослого. Виконує рухи, які підказують слова пісень: ладусі, колісання, танець ляльок, спочатку за показом дорослого, а надалі — самостійно, відтворює елементарні танцювальні рухи: плескання долонями, по колінах, пружанку, прыгупування однією ногою, бокові переступання з ноги на ногу, повороти кистей рук (“ліхтарик”, “кошики” тощо).

Увага стає стійкішою, якщо знайомі мелодії виконуються на різних музичних інструментах. Охоче слухає знайомі пісні, підспівує окремі склади (“люлі-люлі”, “ля-ля”), найпростіші слова пісень (“Маша”, “Катя”, “на”, “дам”). За показом дорослого самостійно виконує танцювальні рухи, відгадує назву пісні, знайому музику.

На третьому році життя дитина охоче слухає оповідання в музичному супроводі, впізнає знайомі пісні; підспівує дорослому, правильно передаючи ритм та інтонацію мелодії; за допомогою педагога співає індивідуально та групою. Запам'ятовує слова пісні, відтворює під музику відомі та нові рухи. Емоційно відгукується на пісні, що сподобалися.

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

Завдання розвитку

Викликати в дитини інтерес до музичних творів, бажання їх слухати, розуміти настрої та образний зміст музики; навчати розрізняти контрастні особливості звучання музичного твору (голосно – тихо, швидко – повільно, високо – низько); ознайомлювати з дитячими музичними інструментами, контрастними за звучанням (барабан, брязкальця); заохочувати до підспівування і співу; учити пов'язувати рухи з музикою в сюжетних іграх, вправах, танцях; навчати спілкуватися з однолітками під час проведення різних видів музичної діяльності.

Важливо, щоб у танцях дитина виконувала різноманітні рухи: плескала в долоні й по колінах; плескала в долоні з одночасним притупуванням однією ногою; пружнисто похитувалася на двох ногах, притупувала ними; стукала підбором, поперемінно виставляючи вперед то праву, то ліву ногу; робила крок уперед — крок назад на носочках, кружляла на носочках, виконувала пружнику з невеликим поворотом тулуба вправо — вліво, бігала й крокувала по колу в зграйці в заданому напрямку.

Музична гра позитивно впливає на фізичний розвиток дитини, є важливим засобом становлення рухів, розвиває вміння слухати музику, злагоджено діяти.

Організація життєдіяльності

Дорослий створює середовище, насичене різними присемними звуками людського голосу та музичних інструментів, які малюк чує, запам'ятовує, відтворює, може доповнити рухами, жестами, мімікою, збагатити словами. Залежно від віку варіюється кількість пісень з різними завданнями: для слухання, музично-рухового показу, звуконаслідування, складового співу; музичних вправ; танців; музичних ігор. Важливо дотримуватися збалансованості різних видів музичної діяльності — слухання, приспівування, музичні рухи тощо.

Добираючи пісні дорослий має пам'ятати: словниковий запас дитини ще дуже обмежений. Зрозумілим і цікавим для них має бути зміст пісень, коротких за текстом та легких

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

для промовляння. Мелодія має складатись із повторюваних легких і коротких фраз.

Особливе місце в організації життєдіяльності дитини в дошкільному закладі посідають *святкові ранки* — як свята для дітей, а не концерти для дорослих. Не варто перевантажувати святкову програму віршами, які читають діти (двох-трьох достатньо), і танцями (не більше трьох). Бажано пропонувати малюкам довільний танець, в якому б вони самостійно виконували рухи.

Художня література**Вікові можливості**

Дитина раннього віку сприйнятлива до слухання художніх творів, особливо поезії малих форм, передусім фольклорної, та художніх творів, дійовими особами яких є діти й тварини. Вона емоційно реагує на казки, вірші, оповідання; відчуває ритм поезії, рухається відповідно до нього, включається у промовляння поетичних текстів; уважно слухає доступні вікові художні тексти; відповідає на запитання дорослого, висловлюється з приводу сприйнятого, супроводжує процес розглядання ілюстрацій у книжках, альбомах окремими словами, фразами. Повторює за дорослим окремі слова, тексти пісень, супроводжуючи їх жестами, діями (з іграшками, персонажами казок); повторює зачини, кінцівки, повторює пісеньки, звуконаслідувальні дії; відтворює з допомогою дорослого та самостійно кілька народних пісеньок, віршів, забавлянок, супроводжуючи виконання відповідними рухами, жестами, діями з іграшками.

Завдання розвитку

Формувати емоційну сприйнятливність літературних творів, стимулювати інтерес до них, розвивати здатність активно слухати художній текст та реагувати на нього; навчати ігрових дій, що відповідають тексту віршків, пестушок, казок; допомагати впізнавати літературні твори та їхніх персонажів; заохочувати повторювати окремі слова, вирази віршків і казок; виробляти звичку уважно розглядати ілюстрації, впізнавати літературних персонажів, відповідати на

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

прості запитання; привчати стежити за розвитком подій у художньому творі під час використання дорослим наочності; спонукати самостійно роздвлятися книжки-розкладівки, коментувати побачене.

Організація життєдіяльності

Дорослий створює для дитини умови, які сприяють отриманню інформації про доступні малі поетичні жанри фольклору (потішки, забавлянки, примовлянки, пісеньки) запам'ятовуванню їхнього змісту; розкриттю типових фольклорних образів (лисички-сестрички, півника-гребінця, котика-муркотика, вовчика-братика); розумінню змісту народних казок, впізнаванню знайомих персонажів казки у книжці, на ілюстраціях, усвідомленню призначення колісанок, потішок, застосовуванню їх у своїй ігровій діяльності. Оптимальним для розвитку дитини цього віку є поєднання різних форм організації її життєдіяльності — ігор, розваг, коротеньких занять (розповідання, читання казок, віршиків, оповідань; виразне читання та обігрування поетичних текстів; ознайомлення з малими фольклорними формами) та самостійної діяльності (коментоване розглядання ілюстрацій до художніх творів, декламування, обігрування змісту казок та віршиків з власної ініціативи).

Показниками оптимальної організації дорослим дитячої життєдіяльності є наявність інтересу до книжки, уважність під час слухання художніх творів та розглядання ілюстрацій; уміння впізнавати та емоційно позитивно реагувати на зміст знайомих фольклорних творів; здатність напам'ять виразно розповісти 2-3 забавлянки, утішки, пісеньки з допомогою дорослого; емоційно сприймати, розуміти зміст народних казок, коротких оповідань; при повторному читанні повторювати окремі фрази, звуконаслідувальні дії, намагатися "підказувати" текст дорослому, брати участь в його промовлянні; впізнавати знайомих персонажів у книжках та на ілюстраціях, супроводжувати розглядання поясненнями, окремими словами; відповідати на запитання за змістом казки, оповідання словами, реченням; знання 2-3 віршів; спроможність з допомогою дорослого розігрувати уривки добре знайомих віршів, казок.

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

Театралізована діяльність

Вікові можливості

Дитина набуває вмінь та навичок сприймання *театрального видовища*: впізнає та емоційно позитивно реагує на розігрування драматизацій за змістом знайомих творів українського фольклору; співчуває позитивним персонажам та обурюється негативними. На *другому-третьому роках* життя малюк в *ігровій діяльності* виконує дії відповідно до тексту, імітує рухи та дії персонажів, повторює окремі з них (з іграшками, персонажами казок) за змістом казки під час повторного розповідання, показу; передає почуття мімікою, жестами, рухами, інтонацією, діями з іграшками, словами, емоціями; розігрує (з допомогою дорослого та самостійно) тексти забавлянок, утішок, пісень, віршів із наочністю і без неї; повторює разом із персонажами звернення, примовки, наслідує окремі слова з відомих текстів. У *сценічній діяльності* вона інсценує тексти коротеньких віршків, знайомих казок ("Дід та баба", "Ріпка") з використанням декорацій, атрибутів, костюмів, у музичному супроводі.

Завдання розвитку

Сприяти пізнаванню та усвідомленню дитиною: малих поетичних фольклорних жанрів (потішок, забавлянок, віршків), їхнього призначення; різних видів театру (лялькового, тіньового); сутності змісту театральної вистави. Вправляти малюка в сприйнятті театралізованих дій, адекватному реагуванні на них, переживанні різноманітних емоцій.

Організація життєдіяльності

Ефективною є така організація буття дитини, що передбачає використання різних форм театралізованої діяльності — організовані дорослим у вигляді коротеньких занять (ігри-імпровазації, імпровазації-жарту, покази-драматизації, покази настільного театру, покази театру іграшок) та ініційовані самою дитиною (рядження; інсценування віршиків, казок; примовляння віршиків, утішок, пестушок; проспівування пісеньок, коліскових в іграх-маніпуляціях з іграшками).

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

Організація життєдіяльності дитини вважається ефективною, якщо вона активно взаємодіє з дорослими та однолітками у процесі показу театральної постановки, театралізованої гри; активна в ігрових ситуаціях згідно зі словами коротеньких віршиків, потішок, пісеньок; наслідує голоси тварин, птахів при відтворенні знайомих казок, поезій, фольклору; з інтересом та захопленням сприймає театралізовані вистави, емоційно виразно і бурхливо проявляє свої почуття (голосно сміється, підстрибує, жестикулює).

Організуючи театралізовану діяльність, дорослий використовує різноманітні матеріали, зокрема книжку-іграшку, книжку-розкладанку, настільний театр іграшок.

Креативний розвиток

Вікові можливості

Дитина в цьому віці — справжня дослідниця: спілкуючись з природою та людьми, діючи з різноманітними предметами, вдивляючись в саму себе, вона імпровізує, вигадусь, фантазує, варіює свої впливи на довкілля та спостерігає за наслідками. У такий спосіб вона відкриває елементарні причинно-наслідкові зв'язки, залежності між людьми, людьми та предметами, людьми і природою, собою та довкіллям. Якщо на другому році життя в малюка переважає шлях практичних “спроб і помилок”, то на третьому — набуває сили внутрішнє мислення, елементарне цілепокладання; дитина починає планувати свої дії та прогнозувати очікувані результати. Здатність до самодіяльності, прагнення діяти по-своєму, при цьому не лише наслідуючи побачене, а й вносячи елементи новизни — важливий показник здатності до творчої активності.

Завдання розвитку

Спонукаючи дитину до елементарних дослідницьких дій, коментувати та пояснювати їхні наслідки; надавати їй достовірну інформацію; навчати виділяти знайоме – незнайоме, головне – другорядне, однакове – схоже – відмінне; підтримувати прагнення розв'язувати елементарні пробле-

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

ми, вдаватися до найпростіших форм розмірковування, пригадування, використання асоціативних зв'язків, опори на особистий досвід; заохочувати активне спостереження, обстеження доступного й безпечного; збагачувати радісні відчуття від самостійних відкриттів, підтримувати прагнення їх повторити; ознайомлювати з поняттями “безпечно” й “небезпечно” середовище, ілюструвати це прикладами, формувати поряд з мінімальною часткою життєво доцільного ризику виваженість та обережність.

Організація життєдіяльності

Буття і діяльність дитини має бути організовано так, щоб вона мала змогу вправлятися в умінні бачити нове у відомому й відоме у новому; знаходити в природному, предметному та соціальному довкіллі відмінне, схоже, однакове; виділяти дивне, незвичне, чарівне, дивовижне тощо; емоційно на нього реагувати: дивуватися, радіти відкриттю, сумніватися.

Важливо розвивати в малюка *почуття нового*, що стимулюватиме спочатку самодіяльну, а згодом — творчу активність; потребуватиме нових вражень, урізноманітнюватиме буття дитини через виважену довіру, дозволить їй бути експериментатором, дослідником нового в природному, предметному та соціальному середовищі. Варто підтримувати прагнення малюка до творчої активності, схвалювати його конструктивні самостійні дії, не картати за помилки, формувати виважено-обережне ставлення до невідомого.

У різних життєвих ситуаціях важливо надавати дитині можливість вправлятися у *самостійності*, радіти досягненням, ініціювати бажання обходитися власними силами, звертатися по допомогу лише в разі об'єктивної необхідності. Дорослий обирає індивідуальну міру й форму допомоги дитині в складних ситуаціях, враховуючи її особистий досвід, емоційний стан, об'єктивну складність виконуваної діяльності. Він надає можливість робити найпростіший самостійний вибір, віддавати перевагу комусь/чомусь, приймати незалежне конструктивне рішення.

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

ЗАГАЛЬНІ ПОКАЗНИКИ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Провідна діяльність

Провідною для дитини раннього віку є предметна діяльність. Показники її повноцінного розвитку: усвідомлення фізичних (величина, форма, колір) та динамічних властивостей предметів, їхнього просторового розміщення (близько, далеко); диференціація цілого на частини (розібрати, скласти пірамідку тощо); освоєння функціонального призначення предметів найближчого довкілля та способів їх використання; уміння порівнювати свої предметні дії з діями дорослого; поява самостійної сюжетно-відображувальної гри з використанням предметів-замінників, відображення в ній простих подій повсякденного життя; виникнення прагнення взяти на себе роль іншої людини або персонажа казки, ініціати в постановці, розв'язанні елементарної ігрової задачі.

Форми активності за сфери діяльності

Сфера життєдіяльності «ПРИРОДА»

Форми активності	Показники прояву
Фізична	М'язово-рухова Проявляє елементарну моторну самостійність, орієнтується в природному просторі, зберігає стійке положення тіла, заданий темп, напрям руху, намагається координувати рухи ніг, рук під час ходьби, бігу, лазіння, стрибків.
	Предметно-практична Прагне, наслідуючи дорослих, користуватися предметами, що допомагають підтримувати належний стан тіла, найближчого природного середовища; разом з дорослим виконує прості доручення: поливає квіти, протирає велике листя кімнатних рослин; годує свійських тварин, бере посильну участь у прибиранні кліток, де вони перебувають.
Соціально-моральна	Володіє елементарними уявленнями про рослинний і тваринний світ, орієнтується в основних правилах поведінки в природі: стримує бажання взяти до рук незнайому рослину чи тварин; у природному довкіллі поводить себе спокійно.

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

Форми активності	Показники прояву
Емоційно-ціннісна	Проявляє інтерес до рослин і тварин, позитивно реагує на спілкування з ними, радіє сонцю, дощу, зеленій траві, хмаринкам; бережливо поводить себе в природному довкіллі: лагідно гладить рукою, ногає, виявляє захоплення, дивується, доброзичливо ставиться до різних тварин та рослин, не набридає свійським тваринам, прагне зробити їм добре, радіє такій можливості, хвалиться подібними діями.
Пізнавальна	Загальна Володіє елементарними уявленнями про властивості води, снігу, льоду, піску; розуміє явища, які споглядає (дощ, сніг — мокро, сонце — сухо, вітер — дерева гнуть, хмари — похмуρο тощо); називає стани погоди, розуміє, що одяг та ігри від них залежать; орієнтується у використанні води в побуті; розрізняє за кольором і зовнішнім виглядом рослини і тварин найближчого оточення, впізнає їх на площинному зображенні; розрізняє рухи (літає, повзає, бігає, ходить); орієнтується в деяких характерних ознаках тілобудови тварин (голова, крила, хвіст).
	Логіко-математична Розрізняє за величиною, кольором, формою рослини, тварин, людей; групує їх за однією з ознак, добирає пару за аналогією; обстежує об'єкти природи зором, дотиком, рухом; помічає істотні відмінності; орієнтується в основних напрямках руху (вперед, назад, угору, вниз) та положенні об'єкта природи (на, під, за, поряд, високо, низько); робить елементарні припущення, встановлює відповідність — невідповідність (багато, мало, стільки ж, більше, менше).
Мовленнєва	Називає словами знайомі рослини і тварин, наслідуює звуки тварин та звуки природи; вживає слова, що передають основні напрями відносно себе (попереду, позаду, угору, вниз); що пов'язані з орієнтуванням у часі (спочатку, тепер, скоро, потім, довго); що вказують на місцезнаходження об'єктів природи у просторі (на, під, за, поряд, високо, низько).
Художньо-естетична	Помічає і радіє сонячним променям, зеленій траві, барвистим квітам, свіжому вітру, гладенькій поверхні річки, височини неба, веселі тощо; розрізняє тихе — бурхливе, м'яке — жорстке — тверде; пухнасте — гла-

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

Форми активності	Показники прояву
	деньке – колюче; прислухається до співу пташок, дзиччання бджіл, шурхотіння листя; диференціює враження від спілкування з природою на “приємні” та “неприємні”.
Творча	Діє та експериментує з водою, снігом, піском, ґрунтом, камінцями; відкриває для себе їхні властивості (тепла, холодна, сододка, гірка вода; пухкий, твердий, слизкий сніг; м'який, теплий пісок тощо); знає, що вода втамовує спрагу, приносить полегшення в спеку, любить гратися з природним матеріалом (каштанами, жолудями, листям), намагається їх доцільно використати; досліджує довкілля, прагне отримати від дорослого пояснення незрозумілого.

Сфера життєдіяльності “КУЛЬТУРА”

Форми активності	Показники прояву
	М'язово-рухова Активно бігає, стрибає, ковзає, скочується, перекочується, перестрибує. Охоче піднімається і спускається по сходах. Вчасно повідомляє про свої фізіологічні потреби, намагається собі зарадити, наслідуючи дорослих у здійсненні гігієнічних процедур.
Фізична	Предметно-практична Самостійно їсть, активна у процесах одягання, роздягання, тримає олівць, пензлик; мие, рве, згинає навпіл папірець; розминає, сплющує глину; доцільно використовує найпростіші іграшкові знаряддя праці (молоток, лопатку, грабельки, совочок); активно діє з предметами побуту та іграшками.
Соціально-моральна	Орієнтується в довіллі, де постійно перебуває; виконує різні дії, завдання за вказівкою дорослого, шукає в нього підтримки й допомоги та періодично прагне діяти самостійно і активно відстоює це право (“Я сам!”); в іграх відображає довілля, наслідує дорослих, бере на себе перші соціальні ролі; знає про правила гри та прагне їх дотримуватись, стежить за їх дотриманням іншими; малюка можна переконати словом від чогось відмовити, починає спілкуватися з іншими дітьми, гра поруч переростає у гру разом.

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

Форми активності	Показники прояву
Емоційно-соціальна	Проявляє вибірковий інтерес до діяльності: надає перевагу привабливим діям і формам поведінки; виразно реагує на приємних та неприємних людей; виділяє з-поміж інших батьків, чутливо реагує на їхні вимоги й оцінки; проявляє перші симпатії до однолітків; відчуває задоволення від ігрової ролі, маніпулювання знаряддям праці, дії з предметами, елементарної художньої діяльності; у різні способи відтворює свої життєві враження: невдоволеність, стурбованість, смуток.
Пізнавальна	Загальна Запам'ятовує і впізнає предмети за їхніми характерними ознаками та властивостями; цікавиться різними речами, особливостями, їхнім функціональним призначенням; діє з предметами побуту, іграшками; встановлює зв'язок між діями та результатами; проявляє допитливість, здатність виробляти елементарні узагальнення, подумки розмірковує; проявляє інтерес до конструювання, в оподіє елементарного просторово орієнтацією; використовує різні способи для досягнення мети; впізнає площинні зображення основних предметів довкілля. Логіко-математична Знаходить та виокремлює в довіллі знайоме і незнайоме; має уявлення про величину, форму, колір предметів найближчого оточення; орієнтується в їх об'ємі (шар, куб) та фактурі (м'яке, тверде, пухнасте, колюче); розмірковує подумки (внутрішній план мислення); порівнює множини предметів накладанням, прикладанням; установлює відповідність – невідповідність (багато, мало, стільки ж, порівну, більше – менше); орієнтується в часі (спочатку, тепер, скоро, потім, довго).
Мовленнєва	Розуміє прості фрази, пов'язані з побутовими ситуаціями, процесами, подіями, ігровими діями; вживає речення з трьох і більше слів; називає кілька зображень на картинці; ставить запитання (“Що це?”, “Де?”, “Чому?”, “Як?”); намагається словесно переказати дорослому подію, випадок, знає слова, що означають якості предметів, їхній колір, розмір, відповідає на звернення дорослого, називає предмети харчування, одягу, меблі, іграшки, частини обличчя і тіла, транспорт; прагне правильно вимовити голосні й прості приголосні, вдається до звуконаслідування; оперує займенником “Я”.

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

Форми активності	Показники прояву
Художньо-естетична	У довіклі виокремлює красиве – некрасиве; охоче слухає невеликі художні твори, з інтересом розглядає яскраві ілюстрації в книжках, повторює за дорослим часто повторювані у казках віршовані, пісеньки персонажів; ідентифікує сенсорні еталони (колір, форму, величину); креслить у межах аркуша вертикальні й горизонтальні лінії, криву, замкнену лінію, ототожнюючи її з конкретним предметом (дош, стрічка, хвилі, м'яч, яблуко); знає матеріали, потрібні для образотворчої діяльності (папір, олівець, гуаш, глина, пензель); диференціює малюнок, аплікацію, ліплення; сприймає мелодію, ритм, адекватно реагує на них рухами, наслідуванням; проявляє інтерес до дитячих музичних інструментів.
Творча	Активно досліджує предмети: роз'єднує й з'єднує частини, конструює з них нові варіації, відкриває, вкладає, навізує, возить; координує свої дії; використовує елементарні знаряддя; зіставляє предмети за величиною, формою, кольором, добирає однакові та подібні; винаходить елементарні способи дії, відкриває нові властивості предметів та радіє своїм відкриттям; починає фантазувати та експериментувати подумки; любить ігри-експериментування з різними предметами.

Сфера життєдіяльності "ЛЮДИ"

Форми активності	Показники прояву
Фізична	<p>М'язово-рухова</p> <p>За зовнішніми ознаками ідентифікує себе з представниками своєї статі та визначає статеві відмінності; самостійно виконує різноманітні рухи у звичних умовах; намагається дотримуватися напрямку в діях з м'ячем; охоче бере участь у руховій діяльності разом з дорослими та іншими дітьми (рухливі та сюжетні ігри); з допомогою дорослого виконує культурно-гігієнічні дії з використанням гігієнічних засобів.</p> <p>Предметно-практична</p> <p>Володіє елементарними предметно-опосередкованими діями в побуті та грі; використовує предмети, іграшки, знаряддя в життєвих ситуаціях для розв'язання простих соціальних задач; має елементарне уявлення про правила безпечної поведінки з різними предметами.</p>

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

Форми активності	Показники прояву
Соціально-моральна	Усвідомлює, що дорослий є організатором спільних дій, помічником, взірцем для наслідування, використовує критерій "норми" для оцінки явищ і форм активності, саморегуляції поведінки; вибірково ставиться до людей, що оточують, знає правила поведінки із знайомими та незнайомими людьми; наслідує не лише реальну людину, а й її віртуальний образ; має розвинені елементарні моральні почуття; володіє прийомами знайомства; демонструє готовність гратися та грається разом з однолітками (не за правилами і короткочасно); елементарно варіює свою поведінку в різних соціальних угрупованнях та умовах; використовує різні способи спілкування; доброзичливо вітається, відповідає на привітання, ввічливо звертається, запитує, дякує, вибачається; прагне культурно поводитися за столом.
Емоційно-ціннісна	Проявляє щодо рідних і близьких різноманітні емоції (радість, гнів, страх, сором, невпевненість); домінує переважно позитивний настрій, бадьоре самопочуття; встановлює емоційні контакти з дорослими та іншими дітьми (пестить, цілує, обіймається); уміє послівчувати, пожаліти, елементарно потурбуватися про когось, знає, що соціально неприйнятна поведінка викликає незадоволення дорослого; емоційно оцінює, що добре, а що погано; не сприймає принизливого ставлення; починає диференціювати емоційний стан іншої людини та адекватно відгукуватися на нього.
Пізнавальна	<p>Загальна</p> <p>Проявляє інтерес до незнайомих дорослих та дітей (зовнішнього вигляду, дій, наявності іграшок; знає призначення одягу, засобів гігієни, білизни, посуду, меблів, деяких технічних засобів; має уявлення про значення їх для людей; володіє елементарним уявленням про людину, її зовнішні ознаки, вікові та статеві особливості, будову тіла, фізичні та психічні стани (голодна, втомлена, радісна, засмучена, невдоволена); орієнтується у видах людської діяльності (їдять, сплять, працюють, готують їжу, прибирають, відпочивають, читають, перуть, прасують); орієнтується у призначенні предметів вжитку, місцях їх збереження, належності; виробляє елементарні задуми та реалізує їх у спілкуванні з дорослими.</p>

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

Форми активності	Показники прояву
	<p>Логіко-математична</p> <p>Помічає відмінності між різними людьми, групує їх за обраною якісною ознакою; вживає слова “один” і “багато”; визначає, хто з людей вищий – нижчий, товстий – тонкий, сильний – слабкий тощо; орієнтується у просторі; використовує у спілкуванні з іншими поняття, пов’язані з позначенням часу.</p>
<i>Мовленнєва</i>	<p>Зосереджується на слуханні іншої людини; короткими уривчастими фразами реагує на вчинки людей, що оточують; висловлюється з приводу знайомих подій, життєвих ситуацій; адекватно реагує на звернення дорослого, може їх повторити; вміє говорити з дорослим “по черзі”; веде короткий діалог, бесіду; помічає у мовленні інших помилки; розуміє зміст невеличких оповідок і казок про людей, тварин; знає, що слід утримуватися від образливих слів; вживає слова, що передають характер взаємин людей, називає їхні соціальні ролі.</p>
<i>Художньо-естетична</i>	<p>Впізнає зображення людей різного віку, статевої належності, соціальних ролей, емоційного стану; помічає зміни, що відбуваються з людиною протягом певного часу; уважно слухає художній текст; адекватно реагує на його зміст; виконує відповідні ігрові дії; радіє знайомим літературним творам, впізнає персонажів, охоче розглядає яскраві ілюстрації; використовує в малюванні різноманітні форми, кольори, мазки, лінії; зображає овал, прямокутник, знаходить у цих формах схожість з людиною; під ритмічну музику прагне танцювати, під мелодійну — підспівувати, під сумну — пригоргається до дорослого.</p>
<i>Творча</i>	<p>У ході спільної з дорослим діяльності активно вживається в його обличчя; намагається експериментувати з його зовнішністю (пропонує залюштити — розлюштити очі, змінити зачіску, вираз обличчя), з поставою (бігає — дитина, ходить — дорослий, сидить чи лежить — старенький), з одягом (святковий — щоденний, зимовий — літній); робить елементарні висновки з приводу дій інших, соціальних явищ, установлює прості причинно-наслідкові зв’язки (плаче — голодний, вдарився, відібрали іграшку, мама не приходить); інтенсивно наслідує дії рідних і близьких дорослих, ефективно засвоює нове, оволодіває здатністю до самодіяльності.</p>

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

Сфера життєдіяльності “Я САМ”

Форми активності	Показники прояву
	<p>М’язово-рухова</p> <p>Починає усвідомлювати свої фізичні можливості, їх відмінності від можливостей інших (дорослих, однолітків); ідентифікує свою статеву належність, прагне утвердитися в ній; відчуває елементарну м’язову радість; упевнено ходить, бігає, піднімається по сходах; намагається фізично вплинути на інших (б’є, кусає, шпугає тощо); повідомляє про свої фізіологічні потреби.</p> <p>Предметно-практична</p> <p>З допомогою іграшок відображає дії, які спостерігає; виявляє впевненість у своїй практичній спроможності (“Я сам!”); долає елементарні труднощі на шляху до мети; намагається реалізувати простий задум; будує башту з 5 кубиків; самостійно роздягається і роззувається, розстібає гудзики, ніякові, коли не вдається виглядати вправно; може зайняти себе діяльністю протягом певного часу.</p>
<i>Фізична</i>	
<i>Соціально-моральна</i>	<p>Прагне дотримуватися соціальних вимог; домагається визнання своїх чеснот значущими людьми; починає усвідомлювати свої моральні якості, пишається ними; чутлива до використання у різних варіантах її імені (дитячого — дорослого, пестливого — серйозного — образливого); елементарно уявляє своє “Я” (зовнішність, тіло, рухи, якості, вміння). Його схожість — відмінність від інших; використовує в грі замість себе пену іграшки, входить у різні ролі; проявляє неслухняність, намагається вплинути на рідних, домогтися від них бажаного, продемонструвати свої зрілі можливості; ніякові, коли не вдається виглядати вправно; піддається на переконання дорослого.</p>
<i>Емоційно-ціннісна</i>	<p>Демонструє гордість за власні досягнення, прагнення до успіху, чутливість до оцінних суджень батьків, рідних, знайомих; перебільшує свої можливості, водночас прагне применшити значущість неуспіху; намагається в різні способи домогтися бажаної мети, проявляє впевненість — невпевненість у собі, сором, ніяковість, бажання подібатися іншим, утверджується в почутті власної гідності, чинить опір образі; намагається стримати свою агресивність; показує свої можливості одноліткам, проявляє зацікавленість у спілкуванні з ними.</p>

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

Форми активності	Показники прояву
Пізнавальна	<p>Загальна</p> <p>Проявляє інтерес до свого тіла, розглядає в дзеркалі обличчя, волосся, кінцівки, одяг; з'являється уявлення про свої думки, почуття, бажання, виробляються когнітивні навички; цікавиться своїми здібностями, оцінкою їх дорослим; використовує природне, предметне та соціальне середовище для апробації своїх зрелих можливостей; цікавиться змінами у своєму розвитку, запитує про них у дорослого; прагне вплинути на довкілля та позначитися на ньому; проявляє інтерес до наслідків впливу.</p>
	<p>Логіко-математична</p> <p>Обстежує своє обличчя, різні частини тіла, одяг зором, дотиком, рухом; помічає зміни у своїй зовнішності; орієнтується на собі: показує очі, ніс, вуха тощо; порівнює їх форму та кількість з іншими людьми; орієнтується в основних напрямках відносно себе, у своєму положенні в просторі, минулому – теперішньому – майбутньому часі.</p>
Мовленнєва	Може зв'язно розповісти про себе; вживає займенник "Я", розуміє і починає вживати займенники "моє", "ти", "він", "вони", "ми"; короткими реченнями супроводжує свої предметні дії; називає частини свого тіла, висловлюється з приводу свого стану, важливих подій свого життя.
Художньо-естетична	Проявляє елементарні форми естетичного ставлення до себе, свого зовнішнього вигляду (зачіски, одягу, атрибутів і прикрас); радіє святковому вбранню, охайному вигляду, гарній зачісці; прагне продемонструвати себе; розрізняє і називає кольори візерунків; помічає на собі ознаки неохайності, виявляє занепокоєння, прагне їх позбутися, звертаючись по допомогу до дорослого; на фотознімку впізнає себе, виявляє радість з цього; будує з кубиків і цеглинок меблі для своєї ляльки, просить зарати її улюблену пісеньку, розповісти улюблену казочку, привертає увагу до своєї персоні.
Творча	Діючи з предметами, граючи перетворює свої дії на конструювання чогось нового, на розв'язання проблеми, на дослідження власних можливостей; варіює зі своєю зовнішністю, одягом, іграшками; виникають перші переваги — обираючи одні іграшки, речі, одяг;

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світоч» заборонені.

Форми активності	Показники прояву
	відмовляється від інших; вередує, проявляє негативізм як засіб впливу на оточення та спосіб самоствердження; радіє, вдягаючи на свято карнавальний костюм (зайчика, білочка, сніжинки, квітки тощо) та перевіряється, приймаючи на себе нову ігрову роль; охоче приміряє одяг та взуття дорослих, емоційно реагує, коли її "не впізнають"; усвідомлює, що зовнішність можна змінювати.

Базові якості особистості

Самостійність: у цьому віці з'являється славнозвісне "Я сам!", що засвідчує зрілі можливості дитини, усвідомлення відокремлення від дорослого, прагнення уникнути його надмірної опіки, намагання самій впливати на інших. Дитина здатна себе обслуговувати, самостійно гратися протягом короткого часу, розглядати ілюстровані книжки, журнали, складати іграшки, проявляти ініціативу у виборі предмета свого інтересу, використовувати предмети-замінники, виконувати предметні дії без втручання дорослого, правильно користуватися основними речами побуту та гігієнічними засобами, переносити в нові умови засвоєне моральне правило, без нагадування дорослого використовувати його в звичних умовах.

Працелюбність: вдосконалюються навички самообслуговування — дитина самостійно вдягається, роздягається, вмивається, їсть, складає свої речі, ставить на місце взуття, намагається виправити неохайність у власному зовнішньому вигляді, упорядкувати себе та найближчий життєвий простір. Охоче бере участь у господарсько-побутовій праці — приставляє стільці до стола, ставить посуд, розкладає матеріал для занять, прибирає за собою іграшки, годувє рибку в акваріумі, пташок, свійських тварин; поливає рослини, бере посильну участь у прибиранні приміщення та присадибної ділянки; радіє своїм досягненням, практичній умілості, починає елементарно прогнозувати результат праці; бережливо ставиться до знарядь, якими користується.

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світоч» заборонені.

Людяність: малюк уміє привітно вітатися та прощатися з дорослими та однолітками, використовує слова, що виражають прохання, вдячність, запитання; адекватно реагує на доручення дорослого, радо на них відгукується, вербалізує враження від його виконання; виявляє інтерес до однолітків, їхніх ігор, зовнішнього вигляду; дотримується моральних правил у спілкуванні з дітьми та наполягає на їх дотриманні іншими; за спонуканням дорослого проявляє елементарну увагу до людей, що оточують, та співчуває їм у ситуації дискомфорту; може поступитися, поділитися, допомогти; відкидає грубість у поведінці; намагається додержувати правил культурної поведінки — розмовляти спокійним тоном, поводитися акуратно, відчувати задоволення від чистоти й порядку, дякувати за це дорослим.

Самолюбність: дитина вдосконалює вміння досягати позитивних результатів у предметній діяльності, прагне долучити інших до співраді з нею, всіляко демонструє свої досягнення — привертає до них увагу, вихваляється та вимагає схвалення іншими, пишається собою. Дитина загострено реагує на зауваження, спроби тиснути на неї, образи, що принижують її гідність. Вона часто ображається, виявляє надмірну чутливість до визнання її досягнень дорослими, особливо рідними. В неї зароджується і починає розвиватися *гордість* — передумова майбутньої самолюбності як базової якості особистості, що виявляється у намаганнях демонструвати своє “Я”, перебільшувати власні досягнення, знецінювати неуспіхи, чинити опір авторитетному впливу дорослого, виявляти негативізм, перетворюючи тим самим спілкування та спільну з дорослим діяльність на випробування власних сил.

Спостережливість: істотно розширюється простір життя дитини, вдосконалюється її сприймання; вона ознайомлюється з різними властивостями предметів та об'єктів довкілля, цілеспрямовано діє з ними, спостерігає за результатами своїх впливів. Дитина продовжує опановувати найближче довкілля: дізнається про призначення предметів, речей, знарядь, активно діє з ними, аналізує досягнення. Завдяки зростаючій спостережливості, що стає тривалішою та інтенсивнішою, розширюються уявлення про предметний світ,

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

природу, людей, суспільні явища, саму себе. На основі елементарного досвіду спостережень та завдяки змістовним коментарям дорослого в дитини зароджується *інтерес* до певних сфер життя, конкретної діяльності, тих чи інших людей тощо. Спостерігаючи за людьми, малюк починає впізнавати знайоме та відкривати для себе нове, насолоджуватися спокійною зосередженістю на об'єктах і предметах. Завдяки цьому закладаються основи для подальшого розвитку спостережливості як базової якості особистості.

Відповідальність: удосконалюється здатність дитини підпорядковувати свою поведінку вимогам дорослого, орієнтуватися не лише на особисті бажання, а й на доцільне та необхідне в конкретній життєвій ситуації. Елементарні досягнення в предметно-практичній діяльності сприяють формуванню відчуття практичної спроможності, спонукують допомагати іншим, добровільно брати на себе відповідальність за когось/щось: прибирання іграшок, самообслуговування, догляд за пташками тощо. Малюк прагне взяти на себе дорослі ролі, охоче залучається до виконання дорослої праці, радіє, коли йому довіряють нескладну відповідальну справу, намагається її якісно (в міру своїх можливостей) виконати, бережно ставиться до спільних з дорослим результатів праці, відстоює обов'язковість підтримання людьми, що поряд, чистоти, охайності, порядку, що є основою для формування відповідальності як базової якості особистості.

Розсудливість: формується здатність дитини розуміти елементарний причинний зв'язок між подіями та явищами (не втримав чашку — розбилася, натиснув на кнопку настільної лампи — вона засвітилася тощо); вміння відбирати й групувати предмети, картинки за тотожністю (віднаходити такі ж, добирати пару), контрастом (різні за розміром, кольором), практичним використанням (для годування, вмивання, спання тощо). Може зорієнтуватися у квартирі, груповій кімнаті, найближчих вулицях; знайома з транспортом, розпізнає і називає деякі трудові дії (мама шие одяг, бабуся мие посуд тощо), розмірковувати з приводу різних життєвих ситуацій, зв'язно передавати свої враження. Поступово формуються елементи розсудливості як базової якості.

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

Справедливість: формується орієнтація дитини на елементарні моральні правила, диференціюються поняття “правильно” і “неправильно”, робляться спроби вчиняти правильно й уникати невірних вчинків, на що очікується схвалення дорослого; виробляється вміння адекватно реагувати на вимогу “роби, як треба”, здатність опиратися несправедливим діям інших людей, ставлення до виконання правил дорослими та однолітками, з’являється чутливість до утискання її прав рідними та близькими, зароджується почуття здорового глузду, що є важливими складниками майбутньої справедливості як базової якості особистості.

Самовладання: розширення життєвого простору дитини підвищує вимоги до її здатності активізуватися в ситуаціях, що потребують мобілізації зусиль, сміливості й наполегливості, з одного боку, та спроможності гальмувати свою активність, виявляти терпіння, з другого. Здатність малюка покладатися на себе у несподіваних обставинах, довіряти власним силам, не впасти в розпач з приводу неуспіху, програшу, долати елементарні труднощі, виявляти витривалість, стриманість (не проситися на руки, не вимагати до себе особливої уваги, не “розкисати”) та винахідливість — запорука розвитку самовладання як базової якості особистості.

Креативність: удосконалення предметних дій, поява різних видів діяльності — елементарної гри, малювання, конструювання, музикування — сприяє становленню вміння варіювати, видозмінювати засвоєні способи дій з предметами, вносити елементи новизни, експериментувати, використовувати знайоме у нових життєвих ситуаціях. Дитина освоює найпростіші форми рольової поведінки, відображає елементарні образні дії деяких персонажів, виявляє елементи творчості в доборі атрибутів для певної ролі. Орієнтація у кольорі, формі, величині предметів, дія методом “спроб і помилок”, опора на творчу уяву, практична апробація нових способів маніпулювання предметами — важливий внесок у зародження креативності як здатності продукувати нове, виявляти схильність до творчості.

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

ЗМІСТ ТА УМОВИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У ранньому дитинстві дорослий забезпечує повноцінний гігієнічний догляд за дитиною, дбає про збереження та зміцнення її фізичного та психічного *здоров'я*, створює комфортні умови для реалізації природних сил та збагачення практичного досвіду спілкування з навколишнім середовищем. Висока подразливість організму малюка, переважання процесів збудження над гальмівними, низька працездатність мають визначати гнучку стратегію поведінки дорослого щодо нього, особливості організації життєдіяльності.

З допомогою рідних та близьких людей дитина освоює ази науки і мистецтва спілкування з новим оточенням: дорослими, іншими дітьми. У неї зароджується інтерес до однолітків — створюються перші дитячі угруповання, симпатії та антипатії, з’являється здатність досить тонко диференціювати людей, що навколо. У ранньому віці має сформуватися важливе для всієї подальшої індивідуальної історії розвитку особистості почуття *прихильності та довіри до людей*. Ставлення дитини до людей значною мірою визначається ставленням до них авторитетних дорослих, місцем, відведенням *спілкуванню* у загальній організації життєдіяльності малюка.

Важливо поєднувати характерну для цього віку спільну діяльність із самостійністю дитини. Малюк має право певний час займатися чимось на власний розсуд (гратися, розглядати книжки, допомагати дорослому по господарству, малювати, музикувати тощо), усамітнюватися, належати собі, щоб зняти втому й напруження. Уміння малюка короткий проміжок часу проводити на самоті, елементарно розпоряджатися собою, на власний розсуд обирати собі заняття, зосереджуватися на обраній справі, мати від цього задоволення засвідчує нормальний хід його особистісного розвитку, здатність бути самим собою.

Ефективність педагогічної діяльності визначається тим, наскільки дорослий забезпечив:

рівномірність предствленості в житті дитини різних сфер життєдіяльності (спілкування з об’єктами природи,

Матеріал надано виключно для розміщення на сайті www.mon.gov.ua.
Усі права застережені. Передрук, копіювання, публікація в електронному вигляді без письмового дозволу видавництва «Світич» заборонені.

предметним світом, рідними та близькими дорослими, елементарним самопізнанням);

право малюка на елементарні форми *самовизначення* (вільного вибору бажаного, приємного, комфортного);

існування *перспективи*: дорослий надає дитині інформацію про природу, предметний світ, людей, що навколо, саму себе, по можливості цілісно, через розкриття безмежності горизонтів; організує освоєння нею різноманітних способів діяльності; варіативного сприйняття одного й того самого явища, предмета, людини; стимулює пошукову активність.

ДОШКІЛЬНЕ ДИТИНСТВО

Дошкільне дитинство — період, який включає *молодший дошкільний* (3-5 років) та *старший дошкільний* (5-6/7 років) *віки*. Він відіграє важливу роль у загальному розвитку дитини, в становленні її особистості, набутті з допомогою дорослого власного життєвого досвіду. В цей період закладається фундамент досконаліших за попередні форм соціальної компетентності, формується підґрунтя для майбутньої *шкільної зрілості* — важливого складника життєвої компетентності як цілісної характеристики психіки та особистості.

Дошкільне дитинство багато в чому пов'язане з попереднім періодом життя малюка — раннім віком, певною мірою зберігає його особливості, що визначає нестійкість проявів поведінки та діяльності дитини, її емоційних станів та самопочуття. Водночас у цей віковий період виникає багато відмінних від попереднього специфічних особливостей, що засвідчують процеси фізичного, психічного та соціального зростання дошкільника. Розширюється коло його спілкування, розвивається сюжетно-рольова гра, урізноманітнюються та ускладнюються за змістом і формою види діяльності, інтелектуалізується практична активність, вдосконалюються вміння діяти самостійно, змінюється характер взаємодії дитини з дорослими, формується дитяче співтовариство з притаманною йому субкультурою.

Види діяльності, якими займається дошкільник, ще не є для нього обов'язковими, він виконує їх за власним бажанням та на пропозицію дорослого. Гра, малювання, конструювання тощо характеризуються емоційною насиченістю, надають дитині простір для творчої уяви, а також можливість вільно виявляти свої життєві враження та ставлення до навколишнього світу. Взаємини дитини з дорослими та іншими дітьми будуються здебільшого на інтимно-особистих контактах — прихильності, симпатії, любові.

Протягом дошкільного дитинства відбувається фактичне становлення особистості, вдосконалюється мовлення дитини, збагачуються навички спілкування, формуються базові якості, зростають фізичні можливості, розширюється життєвий простір. Важлива особливість розвитку дошкільника — загальний, неспеціалізований характер набутих ним знань, дій, здібностей. Це пояснюється тим, що протягом цього вікового періоду юній особистості належить стати людиною, набути все те, що потрібно кожному в будь-якій сфері життя.

Не все, що розвивається в дошкільному віці, рівноцінне з погляду значення для сьогодення і майбуття дитини. Першим здобутком є *образні форми пізнання* навколишнього світу, розквіт яких припадає саме на дошкільний період. Предметна діяльність, сюжетно-рольова гра, малювання, конструювання та інші види “дитячої” діяльності будуються на основі сприймання, наочно-образного мислення, уяви та постійно потребують їх удосконалення. Ці види діяльності оснащують дитину зовнішніми формами орієнтовних, пошукових дій, становлять основу її внутрішнього плану дій, сприяють засвоєнню сенсорних еталонів та наочних моделей для розв'язання нових життєвих завдань, розвивають творчі здібності.

Другий, найважливіший здобуток дошкільного віку — *моральні почуття*, які зв'язують дитину спочатку з рідними людьми, а з часом і з ширшим колом дорослих та однолітків. Дошкільник навчається співпереживати, виявляти симпатію, прихильність, поважати права та свосерідність інших людей, товаришувати, в нього формуються чутливість та

чуйність як важливі базові якості, відчуття своєї причетності до людей, елементарне вміння брати інших до уваги. Ці якості зберігаються впродовж усього подальшого життя, значною мірою впливають на нього, визначають обличчя школяра і дорослої людини, становлять основу гуманної спрямованості людини на довкілля, саму себе.

Творчі здібності в поєднанні з моральними якостями є фундаментом, на якому вибудовується споруда на ймення **ОСОБИСТІТЬ**.

Протягом дошкільного віку розвиваються і такі здібності та якості, які слугують лише основою, свосерідною “заготовкою” для подальших періодів розвитку, з часом істотно видозмінюються, перебудовуються, набувають нових, досконаліших форм. Проте і вони відіграють свою особливу роль у загальному розвитку дошкільника, вносять свій внесок у становлення його особистості. До них належать *пізнавальні інтереси, довільне управління поведінкою, основи логічного мислення*. Вони складаються наприкінці дошкільного дитинства, а “піки” їхнього розвитку припадають на значно пізніші етапи життя.

Молодший і старший дошкільний віки багато в чому близькі, схожі, але водночас мають свою специфіку, відмінності, що визначають особливі для кожного періоду освітні завдання та форми організації життєдіяльності. Діти молодшого і старшого дошкільного віку можуть виховуватися разом з молодшими у різновіковій групі, а можуть залучатися до навчально-виховного процесу окремо — старші й молодші. Характер об'єднання дітей у дошкільному закладі визначає стратегію і тактику педагогічної діяльності, умови та особливості організації життя.